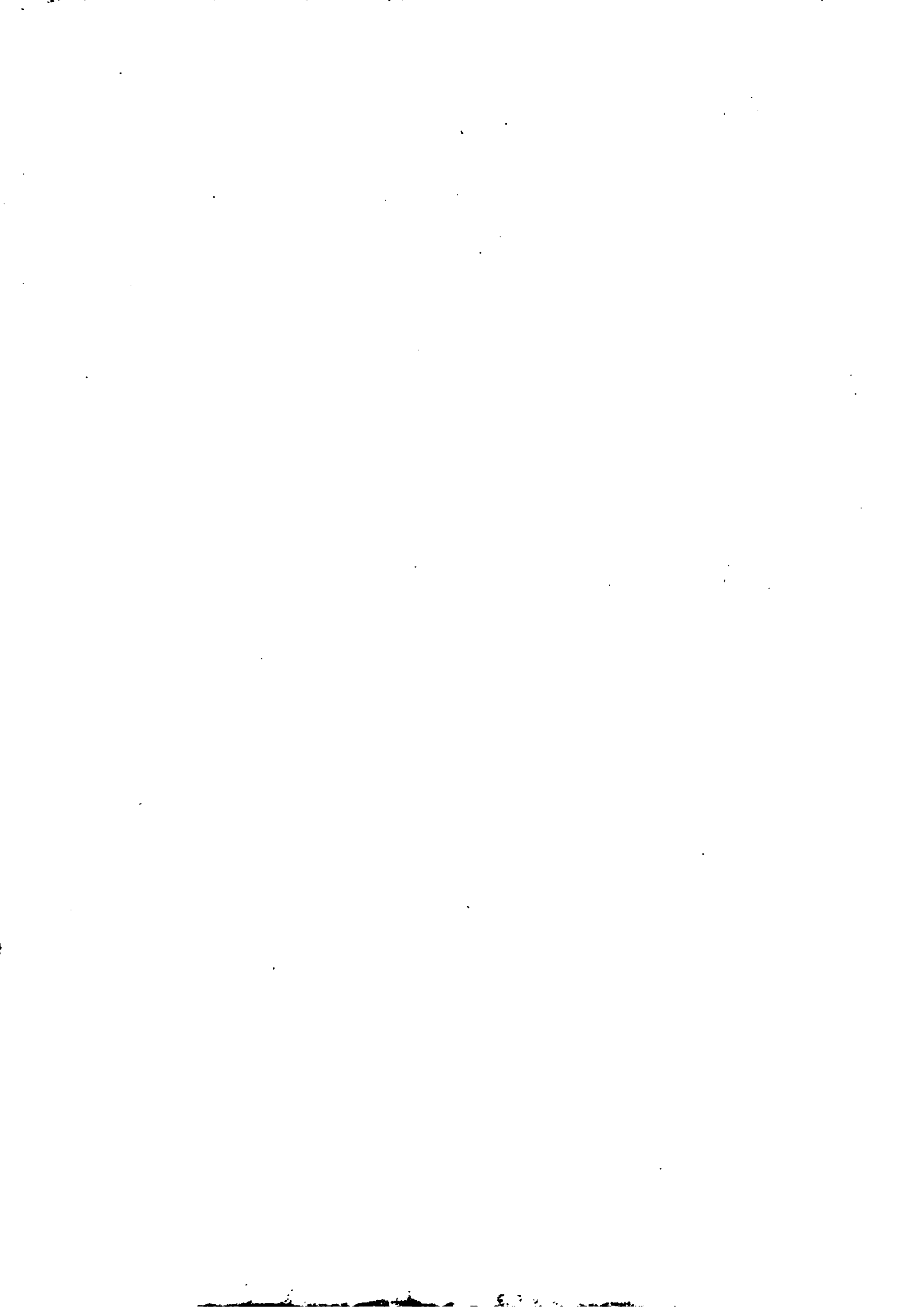

VE
RI
TAS

ADATOK

AZ $184^8/_9$ ÉVI SZABADSÁGHARC

KÜLÖNÖSEN AZ

ERDÉLY HAVASAI ELLEN VEZETETT HADJÁRATRÓL.

ARADI FOGSÁGOM ALATT

IRT

ADATOK

AZ $184^{8}/_{9}$ ÉVI SZABADSÁGHARC

KÜLÖNÖSEN

AZ

ERDÉLY HAVASAI ELLEN VEZETETT HADJÁRATRÓL.

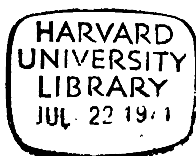
IRTA

KÁSZON IMPÉRFALVI CSUTAK KÁLMAN

HONVÉDEZREDES.

PEST, 1868.

HECKENAST GUS

Wigand K. F. könyvnyomdája Pozsonyban.

Krasznahorka és Csikszentkirályi

Méltóságos gróf

Andrássy Aladár

honvéd alezredes

Tekintetes Nemes Gömör vármegye

főispánjának

őszinte barátsága jeleül ajánlja

a szerző.

Óh, nagy volt hajdan a Magyar
Nagy volt hatalma birtoka,
Magyar tenger vizében hunyt el
Észak, kelet s dél hulló csillaga.

Petőfi.

Méltóságos gróf ur!

Világ elébe bocsátani óhajtott kis töredék munkámat, a harc mezején, és az élettel oly buborékkint játszó, véres de szép emlékű időszakban született barátságunk szilárditásának jeléül, bátor valék méltóságodnak ajánlani, tudván azt, hogy bajnok társai, mint a szabadság véres áldozatai fölött kötött barátság, a magasan született mágnás és a szegény tanár fia között, ama viharos idők letünte dacára sem enyészett, s enyészhetett el; keblem ezen érzelmei bátoritának szeretve tisztelt barátom, Aladár, ez oly anyira kivánatos munkámat kiadva, barátságod emlékének szentelni.

Kedves Aladár! Te, ki engem ismersz, nem jöhetsz ama gondolatra, mintha barátod e közre bocsátott munkája által mint iró akarná magát a világ elé erőszakolni; vagy hogy magát föltünővé ohajtaná tenni, mint hibátlan ember, s végtére arra a gondolatra sem jöhetsz, mintha talán magamat a hadjáratban elkövetett tényeim miatt szépiteni akarnám.

Barátom! az általam elkövetett tényeket, ha bünnek mondhatni, azok mind benne foglaltatnak, hiven előadva, mit is épen azért bocsátok közre, mivel az utókor kérlelhetlen, de igazságos itéletének akarom átengedni.

Sok helyen olvastam az erdélyi havasok elleni hadjárat s erre vonatkozó kiadások részét, de azok mind hibásak, mert az anyira bonyolódott esemény fölött, ki sem adhat jobb és hivebb fölvilágositást, mint maga a parancsnok, ki amaz események alkalmával ott működött, ki körül forgott az egész, mint a gépezet orsója körül.

Klapka tábornok úr, ki előtt födetlen fővel hajlok meg, Erdély havasai ellen följegyzett munkája részében azt állitja, hogy Kossuth Hatvaninak, személyem, mint e vidékeni parancsnok kikerülésével parancsolta, vagy engedte volna meg az betörést Abrudbányába, mit nem hihetek, sőt kereken tagadnom kell; mert ha az ugy történt volna is, annak bár mi uton tudomásába kellett volna hogy jőjek, anyival inkább, mivel tudva van, hogy a polcon álló egyének mindig rendelkezhetnek olyan Pilátusforma emberekkel, kik csak is kétnyelvüségük által ohajtanak a jó honfiak, vagy jó hirre kapható emberek soraiba juthatni, vagy épen a jó barát cimet ily uton akarják kiérdemelni, azért állithatom, hogy a tábornok úr csak is félre vezetett értesitések nyomán irhatta azt ugy, mert ő sokkal igazságosabb, semhogy mukájában részrehajló lett volna.

Mi Kossuth kormányzó urat illeti, ő azt nem tehette, de nem is tette, mert ő épen nekem mondá, hogy csak káplári állást sem merne elvállalni, a nélkül, hogy hona iránt bűnt ne követne el, mivel a katonáskodáshoz mit sem ért.

Már pedig ki őt ugy ismeri és ismerte, miként én szerencsés valék őt ismerhetni, az nem hasonlithatja őt gonosz lelküség nélkül a franciák hires Talleyrandjához,

ki is I. Napoleon császárnak azt tanácsolá egy nagy ünnepély alkalmával a többi hatalmasságok követeire nézve, hogy a császároknak mindig mást kell mondaniok, mint a mit tenni csakugyan akarnak, mire nagy Napoleon azt felelte neki, hogy ezentúl tehát azok iránti feleletemet önre bizom.

De az is mondatik az ujabbkori ismeretek-tárában, hogy Hatvanit, mint rögtönzött őrnagyot küldötték helyembe, a fölkelt oláhok s azok havasai ellen.

Ez állitás már csak azért sem lehet való, mivel a kormány sokkal bővebben volt Debrecenben ellátva foglalkozás nélküli őrnagyokkal, semhogy egy ujjat kellett volna rögtönözni; de Hatvani nem is volt rögtönzött őrnagy, helyembe küldve, miről munkám folytán bővebben — de őrnagy sem volt, csak Querilla főnök, ezek mind országos sőt világhirű eseményekké is váltak.

Azért mint állam polgár, és igaz, becsületes honfi, minden előitélet és részrehajlás nélkül, személyek vagy népekre nézve kénytelennek érezvén magamat följegyezni a történteket, a megváltó ama szavai alapján „Suum cuique“; ezzel tartozom honomnak, kis seregem vitézeinek, valamint önmagamnak is — de tartozom Kossuth, mint kormányzó becsületének is, kiről ugy vagyok meggyőződve, hogy kinek sem szabad személyét illető becsületét, büntetlenül a gyanu martalékául éjteni. Részemről minden pillanatban kész vagyok Kossuth szeplőtlen becsülete mellett nem csak fölszólalni, hanem utolsó csepp véremig is azt bárhol és bármely időben védeni.

Most láthatod, kedves barátom, Aladár, hogy mily fontos események azok, melyek tollhoz nyulni kénytettek, még

börtönöm sötét falai között; látod, hogy nem hiú vágy, vagy talán szemtelen tolakodás az, mi emléklapjaimat velem kiadatá, hanem a történet kiegészitése, melynek honunkra nézve hézaggal a világ előtt megjelenni nem volna szabad, anyival inkább, mivel nemzetünk és honunk csak most kezdi valósággal az Europai nagy családok társas küszöbét átlépni.

Ily gondolatoktól áthatva, neked, mint honomban maradt őszinte barátomnak szántam eme kis munkámat, minden utógondolat nélkül.

Áldozatom két istenség oltára fölött áll:
Köny neked, ó szerelem és neked ó haza, vér!
Kölcsey.

Előszó.

Olvass-, gondolkozzál, s csak azután itélj!

Ha a t. c. olvasó közönség, a közel mult nemzeti és alkotmányos szabadság harcunkról irt több mindenféle szinű és alkatu munkát olvasta, bizonyára fölkiált, főkép a király-hágóntúli honfitársaink, hogy miként lehet az, hogy a havasok elleni főparancsnok mind ez ideig némán hallgat és életének semmi jelét sem adja, miként lehet az, hogy a történetben oly szomorú helyet foglaló s vétkes esemény (mely a közönség előtt mind ez ideig csak találós rejtvény) valódi állásáról épen mit sem lehet alaposan tudni. — De még inkább fölkiált a hon és nemzetünk történelmének hű irója, ki érzi, hogy menyire hiányosan van eddig előadva az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat, és épen a legnyomasztóbb esetek vannak a lehető legfölületesebben előadva, melyből első pillanatra föltünik az olvasó figyelme előtt az, hogy az irónak aligha volt biztos tudomása arról, mit tolla alá venni elég bátor volt; ki látszott, hogy mind az, mit arról ez ideig irtak, vagy a személyesség aljas boszu sugallatai-, vagy pedig a világ elé bocsátott ebbeli munkája, csak a hallomás tolmácslásából eredhetett.

Azért tevém föl magamban, hogy megvárom a minden felől árvizként rohanó könyvek kiadását, mivel úgy valék meggyőződve, hogy az Erdély havasai ellen vezetett minden hadjáratot más, de minden esetre az eseményeket jól ismerő egyén által hiven fognak előadatni, mely esetben nekem csak is némely, s kivülem más által nem tudható adatok tisztába hozatalára kell vala szoritkoznom.

De minthogy ebbeli várakozásomban csalódtam, kénytetve érzem magamat, hogy bár járatlanul is az anyira előre haladt irói pályán, tollhoz nyuljak; s az események hulláma által előidézett valót leirjam a maga meztelenségében, úgy miként azok valóban történtek.

Ezt tennem kell, hogy az e tekintetben már megjelent jeles munkákban följegyzett egyoldalu előadásokat adatokkal megcáfojam, s Kossuth mint kormányzó becsületét sértetlenül tüntessem föl a világ előtt, ezzel tartozom az ő becsületének, de tartozom kis seregem vitézségének és önmagam nevének is; de végtére honfiui szent kötelességem ezt tenni, mert forró ohajtásom, hogy a hazámat érdeklő s a világ elé bocsátandó történet lapjain napfényhez hasonló ragyogásban álljon az események szülte tiszta valóság, nehogy az utókor undorral forduljon el annak olvasásakor, hazája multjától, s hogy ne essék előre is kétségbe a művelt olvasóvilág szigorú és részrehajlatlan itélete hallattára; igaz, hogy fájni szokott az igazságos hang, de csak mindennapi, közönséges lelkeknek.

Azonban meggyőződésem, hogy ezek fájdalmát fölül mulja az előadottak hű és valódi kimutatása, anyival is inkább, mivel mindaz, mi kis töredék munkámban foglaltatik, hű adatokon alapszik.

Még mi előtt Arad vár sokat mondható néma és rideg falai közt kimondták volna fölöttem : mint valami uton álló fölött a halálos itéletet, megirám az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról kis töredék emléklapomat; azzal az elhatározottsággal, hogy ha majd a bakó gyilkos keze véget vet életemnek, hazám és nemzetem kebelében maradjon annak valódi történelme, úgy miként azt az események hullámzata előtérbe sodorta; azonban a sors könyvében máskép volt éltem naplója irányozva, s igy idő engedtetett, hogy a sokféle könyvek tömegében ferdén előadott dolgokat okadatolva, hű előadásom által megcáfolhassam.

Nem tartom semmi tekintetben szép, vagy célhoz vezetőnek a ferde előadásokat, mert habár későbben is, de utat tör magának a tiszta igazság, mint az eltorlaszolt viz, mely a kősziklán átszivárog idő multával. De meg mi az események részletes jegyzőjének célja, ha az nem, hogy mindent lehető leghivebben adjon elő, hogy a történetiró, mint a népek, nemzetek, országok és fejdelmek kérlelhetlen mestere, abból az utókor számára mennél hivebben egybe állitható történetét, miből a világ tanulmányt meritsen, a népek és fejedelmek kormányzó működését illetőleg. De ha mindaz, ki tollat ragad, csak saját kedvére, szeme és fülének jól és szépen hangzón ád egy vagy más esetet elő; egyiket kimélve, mert magasan született, vagy mert jó barát, a másikat rágalmazva, mert irigységet táplálunk ellene, vagy már az első pillanatra keblünkben megfoghatlan oknál fogva támadt ellenszenv ezt igy parancsolja, nem inkább eltorzitják-e — a helyett, hogy elősegitenék — az ország történet igaz ecsetelhetését; szerintem fölötte megrovandó az, ki

Isten által sem változtatható eseményeket, mint megtörténteket, csak a különös kedvezményezés, vagy épen csak a szép hangzás végett elferdit; igy a történet irót tévutra vezetjük; már pedig épen nekünk magyaroknak azon kellene lennünk, hogy ki ki mit tud, azt történethiven adja elő, anyival is inkább, mivel épen az 184$^{8}/_{9}$ évi események valának honunk és nemzetünk ajtó nyitói a polgárisult országok csarnokába juthatni.

Mi engem illet, siri némaságban ohajték hallgatni; kis töredék munkámmal magánosságomba visszahuzódva, meg voltam és vagyok elégedve, ha nehányan elismerésüket éreztetik velem a mult harcias eseményekben való porszemnyi részvétemért ... Csak a késő kornak akartam juttatni eme töredék jegyzékemet, a mikor már az elmult események fölött valóban higgadt vérrel szoktunk szólani, de mint egy erőtetve látom magam tollhoz nyulni, mert azt kell hinnem, hogy eddig minden e tárgyban iró csak azért emliti egyoldalulag az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat működését, hogy valahára én is fölszólaljak, talán tartottak attól, hogy örökre elnémulok, a miben azonban csalódtak, mert én azt már rég toll alá véve, zárva, és elrejtve tartám a gyászos emlékü évek alatt.

Minthogy azonban a sors könyvébe mind ez ideig nem volt megirva a bakó irgalmatlan keze általi kimulásom, annál fogva föltevém magamban, hogy ha már idő engedtetett, tehát több e részről kiadott könyv olvasása után, bocsátom, ha nehezen is, kis töredék munkámat a világ itélőszéke elé, Schiller ama mondatára eszmélve: „die Weltgeschichte ist das Weltgericht“.

Nem kis meglepetéssel olvasám Czecz tábk. munkáját, csakhamar utána Klapka tábornokét, ki — ugy látszik — félre vezettetett Erdély eme hadjárati jegyzeteinél, mert ő részrehajlatlanságánál fogva, ha a dolog valódi állását tudja, terjedelmesebben irta és adta volna elő szép művében az e vidéken történteket, mert nem lázitá keblét ama gondolat, hogy egyik vagy másik polgári állásu egyén, mint honvéd, méltó érdemeinél fogva, magas állásban részesül; szóval Klapka nem tartozván azon emberek közé, kiknek ajkairól a jó és szép is elfajulva, vagy elferditve hangzik.

Jelen kis töredék jegyzékem kelte után 12 évre, midőn hazám kissé szabadabban lélegzett fél évig, több eféle munkák halmaza lepte el az olvasó közönséget, melyből olvasám az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratot, de egyoldalulag és hibásan előadva; mely már csak azért is hibás, mivel ugy tüntetik föl a dolgot, mint ha az épen csak akkor keletkezett volna, midőn csekély személyem rendeltetett oda, a fölkelők ellen; — holott ezen vidék román ajku lakosai már 1848-ik évi oktober havában Gál László nemzetőri őrnagy alatt fegyveres erővel szorittattak vissza a magaslatok völgyeibe, rabolni s irtani indult vágyaikkal.

De 1849-ik évi január havában Beke alezredes váltá föl Gált, ki ismét e vidéken működött; tehát ebből minden további commentározás nélkül is kiderül, hogy nem az én oda rendeltetésemkor keletkezett a havasok elleni hadjárat, mivel tehát ily ferde előadásokat olvastam, melyek az olvasó közönséget oda erőtetni látszanak ferde állitásaikkal, hogy mindenkinek csak hallomásból teremtett állitásait elhigyje.

Olvastam továbbá a Kőváry László által kiadott $184^8/_9$ évi történetét Erdélynek. E munka csak azért nem felel meg hiven föladatának, mivel gyakran kirándul elő-adásaiban Magyarország legtávolabb részeire, sőt még a hon magasabb politikai körében végbement némely esemény fölött is mond itéletet.

Szerintem oly hadjárat leirását, mely az országos ügyek, bel- és kül igazgatásának politikai hibáit is bonckés alá vehesse, csak oly katonai egyéntől várhatja a hon és nemzet, de a t. c. olvasó közönség is jogosan, ki a közügyek kormányzati ágazatának gyeplője valamelyikét kezeibe tartja, mint annak vezetője, ellenben fölötte nevetséges tolakodásnak tartatnék, ha csekély személyem, ki alárendelt állásomnál fogva is bátorkodnék a politikai mozdony millió ágazatai közül valamelyike fölött is javitani, vagy épen itéleti roszalásomat kimondani.

Részemről ugy vagyok meggyőződve, hogy nekünk magyaroknak, ha honunknak csakugyan jót akarunk, s a világ örökké élő történet lapjain azt, mint ereklyét akarjuk az utókornak örökségkép hagyni: akkor nem szabad a világ elé bocsátandó jegyzeteinkben mindjárt itéleteinket is fen-hangon hirdetni; mert azért adatik ki valamely esemény följegyzése, hogy abból egybevetve itélhessen az olvasó-világ, akkoron, midőn arról már higgadt vér és lélekkel itélhet, mert az itélet kimondása kétségkivül az olvasó közönségé, mit tőle bármely irónak is elvenni nem szabad.

Azért Kőváry honvédtársam munkája szerintem sok helyen tévedésen alapszik, miként az elősoroltám, de hibás azért is, mert:

a) munkája 214. lapján azt állitja, hogy Bem tábornok, Csutak Kálmán őrnagyot Abrudbánya fedezésére inditá 1849. april 14-ike körül. Ez fölötte nagy tévedés, mert engem nem Bem t., hanem a drebreceni kormány rendelt oda, azon év február hó 16-án kelt rendelettel, mely e munkám folyamában olvasható, azonban mint Zaránd megyében működő katonai parancsnok, a 9-ik hadosztályhoz tartoztam, miért is dandárom, mint annak szélső balszárnya szerepelt.

b) továbbá munkája 225-ik lapján mondja: hogy Csutak Kálmán lévén fölküldve, ki is april 2-án kezdé meg működését. Ez magában oly összeütköző állitás, melyre minden olvasónak föl kell jajdúlnia; de hogy is lehet az, hogy april 14-én körül rendeltettem e vidékre, s már azon hó 2-án megkezdettem volna működésemet, tehát csak 12 nappal oda rendeltetésem előtt...?

El nem hallgathatom e munka folytán olvasható azon állitást sem, mintha Szemere Bertalan akkori ministerelnök küldötte volna Drágos Jánost, a havasok lakóihoz béke pontokkal. Hogy az iró ezt honnan merithette, meg nem foghatom. Épen úgy áll Czecz tábornok munkája is, egyoldalulag az olvasó közönség előtt, a havasok ellen vezetett harcról. — Hogy pedig Kőváry béke pontjait illetőleg vissza térjek, az a nézetem, miszerint Drágos a románok táborában szüntelen s ezerféle faggatások közt, meglehet, hogy talán toll alá vett egy olyforma béke pontozatot, melyről Kőváry ir, de hogy Drágos azokat magával hozta volna, azt Isten s világ előtt tagadom, s bátor vagyok többi honvéd tiszttársaimra is hivatkozni, mert nem lehet,

hogy mindnyájan kihaltak volna. Azok is, mint én, melegen fognak emlékezni, Drágos béke biztosnak táboromban való megjelenésére, miről azonban munkám folytán bővebben szólok, — de mivel Szemere által adottaknak mondatik e béke pontok jegyzéke, lehet hogy már akkor volt valami emberi gyarlóság szülte irigység a két nagy hazafi, t. i. Szemere és Kossuth közt, de én azt állitani nagy vakmerőségnek tartanám. Szerintem haragudhatnak személyek egymásra, de ott, hol a hon és nemzet léte vagy nem léte áll előtérben, nem tehetem föl, hogy a két férfiu keblében létező egymás iránti gyülölet — ha volt — e pillanatban is az uralgó szerepet játzhatá legyen, azért itt erről szólni többet nem lehet.

Az is mondatik Kőváry könyvének 225-ik lapján, hogy Csutak győzelmének nem sok hasznát vette, mert Brádnál tovább menni nem birt. Hogy miért nem mentem tovább, az kis munkám folytán kiderül, de lehet e józan észszel gondolni is, hogy egy sereg vezére, ha még oly tapasztalatlan is, csapataival akkor rohanja meg ellenfelét, midőn béke biztosa köztük van alkudozni, vagy midőn épen a béke áldomás poharát üriti, ehhez nem tudatlanság, hanem határt nem ismerő roszlelküség s még elfajultabb hazafiuság szükségeltetik, mit itt megnevezni sem merek, avagy valamely vágy teljesedésének reménye kell ruganyul, mint Hatvaninál volt.

Azon munka 115-ik lapján azt is állitja szerző, hogy a szerencsétlenül legyilkolt Brádi családot 1848. évi november havában Gál László vagy Beke alezredesek takarittatták el; ez tévedés, mert ama szerencsétlen családot,

számra 16 egyén holttestét én ásattam föl és takarittatám el, 1849. évi március 26-án, mely temetkezési alkalomkor a diszmenetet Pogrányi Sándor százados vezette, hol azon család rokona Institoris János, mint akkori élelmezési biztosom is jelen volt: e barbár modra legyilkolt család egy sirban aluszsza örök álmait a kőrösbányai sirkertben. Én tartottam katonáimhoz a magasra domboruló sirhant tetejéről beszédet ez alkalommal.

Tehát mind ezekből látható, hogy Kőváry L. honvédtársamnak munkájában foglalt állitásai közül nem mindegyik állja ki a valóság tűzpróbáját.

Épen úgy hibásan állittatik az is, mintha Hatvani helyembe lett volna küldve, minek megcáfolására munkám tartalmára hivatkozom. De hibásan állittatik az is, hogy Hatvani 1849. évi május hó 16-án és 19-én tette volna támadásait Abrudbánya ellen,*) mert ő az első szerencsétlen megtámadást azon évi május hó 2-án, a másodikat pedig 5-én tette, s május hó 9-én már nem volt Brádon található.

Mind ezekből kiderül az, hogy kénytelen voltam, de kötelességemmé is vált, tollhoz nyulva, saját meztelenségében előadni a történet valóságát, noha még nincs itt az ideje, mert a történet természete, emberi gyarlóságunknál fogva, mindig csak a jövő sarjadék tulajdona, mely erről elfogulatlan fog tudni itélni; minthogy azonban az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról anyi sok ferdén előadottakat olvastam, nem fogja senki sem jelen töredékmunkám kiadását tolakodásnak nézni.

---

*) Lásd ujabbkori ismeretek tára I. k. 15-ik oldalon, hol még is csak jobban van előadva a való.

Klapka tábornok arról panaszkodik munkája 46-ik lapján, hogy őt, mint helyettes hadügyért, a kormány sokszor kikerülte hadi rendeletek kibocsátásában. Ez való igaz, de Hatvaninál nem igy áll az eset, azért bátran mondhatom, hogy Klapka ez állitása hallomásból ered, és az megbocsáthatlan hiba minden kormánynál. Ebben Klapka tábornok urral egyet értek, mert történt sok mindenféle a debreceni kormány nevében és köpönyege alatt, mikről a kormány csak akkor nyert valódi tudomást, midőn az ilyetén kicsapongó rendeletekből származó balesetek hire boritá el a hazát. — A debreceni kormány fölötte gyönge volt, mert egy pár homok buckát egyenlőre taposó, fülig arany galléros szájhőstől is megijedt; a mint észrevették ez úracsok, hogy a kormány katonai tekintetben szigorubb intézkedésekhez akar nyulni, azonnal tele volt a város kürtölve, hogy itt van a német Zopf, már ismét egy uj Vorschrift teremtő érkezett, s ha ily módon akar velünk honvédekkel bánni, azonnal leköszönünk s. a. t. ezer ilyenféle. Ilyesmit gyakran lehetett hallani, s a kormány, mintha neki kellett volna mea culpát mondani, elhallgatta e vészt hirdető csevegők lármáját, a helyett, hogy megbüntette volna őket. A kormánynak nem kellett volna félni, ily csak kardjaikat csörgetni szerető egyénektől, és valószinünek lenni hiszem, hogy a kormány szigorúbb föllépése sok ilyen futár-táskás urfit Debrecenből, az akkori kormány székhelyéről, meszsze távolitott volna.

Ezt tapasztalásból mondom, mert a midőn az Erdély havasai ellen vezetendő hadseregemet átvettem, nálam is történtek ilyenféle fenyegetések, mire én a leköszönő kardját

elvévén, mint leköszönésének elfogadási jelét, bezzeg máskép gondolkoztak és azt a leköszönésféle ijesztgetést többé nem hallottam előtérben lenni. — Hogy pedig Klapka panaszára visszatérjek, csak anyit akarok még megjegyezni, hogy miképp lehet egy felelős hadügyministert képzelni, ott, hol minden őrmester és Querilla főnök a kormány fejével tette magát levelezésbe; ez fölötte nagy hiba volt, mert a hadügyminister az, ki az ország összes hadseregeinek holléte és működéséről számot adni köteles, ily csapongó rendeletek kiadása mellett azonban nem csak hogy a csapatok hol létét nem tudja, hanem azok működéséről sem számolhat; jó hiszemmel merem állitani, hogy ha szigorúbb rendeletek komolyan betartatnak, akkor Görgey sem játzhatta volna a nemzet által reá ruházott bizalommal szemben oly átkosan visszaélő szerepet.

Részemről csak anyit mondhatok, hogy Isten csodát teremtett akkor, midőn ily fegyelmetlen és elkényeztetett hadsereggel anyit is tehettünk a menyit tettünk.

Emléklapok az 184$^{8}|_{9}$ évben

Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról.

Wigand K. F. könyvnyomdája Posonyban.

„Suum cuique.“

Ne kérdjétek miért a néma köny arcomon; vigasztalni se akarjatok, könyem áldozata a fájó emlékezetnek!

Körülem a börtön penészes falai — s túl reám mi vár? E rabláncoktól csak a sír hideg lehellete oldoz föl — s az élet, mely egykor reményeiben virágzott, használni hazámnak s az emberiségnek, mint fájdalom-sohaj nyomtalanúl enyész el!

Hazám, te szeretett haza, vérzesz, hű fiaid egy része véres csatában hult el, vagy szent ügyed vértanúivá üdvözült a bakó által nyert halálban. A fönt maradtak földönfutókká váltak, s szerelmed és fájdalmad kiséri őket!

Sebeim sajognak, agyam zúg; ... de utolsó leheletem is tied hazám, te legédesebb haza!

Ez emléklapok, ha egykor világot látnak s fiaid olvasandják, vonjanak belőle tanúlságot, ismerjék leplezetlenűl a kort, hogy a letünt személyek és események fölött elfogulatlan kedélylyel itélhessenek.

Nem irok vezérfonalat a történetiró elé; de mint adalékot, a kor leirója talán használni fogja — hiszen a közös veszély után, önzés vagy elfogúltság nem férhet keblembe.

A kifejlődések végokait keresni, — a fő szereplők

életében lélek búvárlásokat tenni, — vagy az események összehasonlitásánál reflexiokat állitani össze, — nem hivatásom.

Csupán tényeket adok elő, épen úgy és csak anyiban, a mint, s menyiben azokról én, mint cselekvő személy, közvetlen tapasztalat által szereztem tudomást. Úgy is a jövő kornak lehet csak föntartva, hogy a tisztult adatok, lélek ismeretes egybevetése után, — jelmondatom: — „Suum cuique“ szerint pártatlanúl itéljenek erény vagy bün fölött.

I.

1848-ik év tavasza Torontál vármegyében ért, hol az akkoriban zajos megyei közgyüléseket meg- meglátogattam, s a fenforgó napi kérdésekből, a bekövetkező jövőt, nem nehéz volt sejtenem. —

Elismeréssel emlékszem e megye, az idő szerinti néhány elsőbbjeire, kik szerénységem mellett is, véleményemet a napi kérdések megvitatása körül, előző figyelemben részesiték — s irántam való jó akaratuknak átalában lekötelező jeleit adák.

Midőn a mondott év april hó 24-én N. Kikindán és Ó-Becsén egyidejüleg ütött ki a zendülés, kétségtelenné vált, hogy az idők csak azért nehezültek ott magyar testvéreinkre, mert magyarokúl születtek. — Láttam, hogy a felbőszült rác népség vak dühe, magát a születést is bünnek róvja föl, s vérszomja határt nem ismer.

Megrendülve, de jobb ügyünk szerencséjében bizva, siettem akkor Zsombolyára, ottan székelő beodrai Karácsonyi

László főispán úrhoz, s fölajánlottam neki szolgálatomat.

Igy történt, hogy ő engem, a már föllázadt Nagykikindai kerületbe nevezett ki őrbiztosnak, Csókán való lakással, mivel e járás főbirája nem mert mozdulni lakásából.

Elvállaltam a körülmények közt nagyon is veszélyes megbizást, s tudva, hogy minden perc drága, mely alatt a zendülés valószinüleg terjedelmesebb és komolyabb alakot öltend, siettem Csókára, s az útban eső községeket sikerült lecsillapítanom.

Csókára csak éjjel érkezhettem meg 10 óra tájban, azon pillanatban, midőn minden magyar nemzetiségü fölött, már csak végrehajtásra várt, ama szörnyű határozat, hogy azok ez éjjelen egytől — egyig, lekoncoltassanak. — A nép kedélyét ily végletekre vezetni, nem kis mértékben segitette elő, az ott lakó megyei esküdt Kostyálnak folytonos lázitása, — ki már kimutatá, hogy mely legelőket vett el tőlük az uradalom, — ők azokat jogosan visszafoglalhatnák: javasolta továbbá, hogy Tisza Szt. Miklóson a Nádor pénztárában lévő pénzkészletet azonnal foglalnák le, s egymás között felosztanák, kárpótlásul a legelők használata után.

A nevezett esküdt épen ily szellemben tartá a népgyülést, oda érkezésem estéjén; — s a néphangulat már azon a fokon állt, hogy a Csókai r. kath. lelkész Dobó úr, azon pillanatban kénytetve látta magát ideje korán menekülni.

A körülményeket nem lehetett félre ismernem, s erős hitem volt, hogy csak határozott föllépéssel előzhetem meg a véres kifejlődést; s csakugyan feleletre is vontam

Kostyál esküdtet, csábitó eljárásáért, s egyszersmind a zúgó nép szeme láttára vasra tétettem, s azon éjjelre a plébániára vitetve, őriztetvén, másnap Nagy-Becskerekre küldöttem.

Ez eljárásom alatt erkölcsi tanulságot is vontam a nép viseletéből, mert a vasra tett Kostyált, kit előbb szabaditójokúl rajongtak körül; most lassankint kárhoztatni kezdék, — s személyes beavatkozásom vált szükségessé, hogy őt tettleges bántalmaktól megóvjam.

A nép az erősebb közvetlen benyomásának engedve, józanság nélkül itél, s kit ma egekig magasztal, holnap örömzaj közt fogja bitóhoz kisérni. — Népnevelés, mikor jő el a te országod! —

Bármint vigasztalt az öntudat, hogy vérontásnak vettem elejét, — voltak kik eljárásomat — ellenszenvből talán — megtámadák, s hirelték, hogy tettem szükségtelen buzgóság lett volna, s fájdalom, a kedvezőtlen vélemény nem kevesek előtt, emelkedett előtérbe; a tettes karok és rendek rosszalásukat fejezték ki, — s maga a főispán minden szabadelvűsége, s annak dacára hogy ő is családjával menekülni volt kénytelen; nem hagyta helybe föllépésemet, — csak öntudatom mondotta, hogy helyesen tettem.

Mindezt látta a vidék szerb és magyar népsége, sőt a köznemesség is, csak a született táblabirói rend nem tudott megbarátkozni az eszmével, hogy mikép lehetett egy nemes embert, még ha lázitó is, oly rögtön elfogatni és törvény elé állitani; mire azt válaszolám, hogy én is nemes ember fia vagyok, de én a nemes embert tényeiben fogom s kivánom fölismerni. — Csodálkoznak önök, hogy mikép lehet egy nemes embert elfogatni és önök elé állitani?

Uraim! ha önök a hon valódi jólétét ohajtják, ha a nép, sőt saját biztonságuk szivükön fekszik, akkor nem fogják behúnyt szemmel nézni, hogy ily ferde irányra tévedett nemes ember a nép dühét veszély örvényévé alakitsa; tisztelem én alkotmányunk őstörvényeit, de nem javasolhatom, hogy saját fejünkre alkudjunk; tessék csak meggondolni hogy kivel van dolga épen e percben Magyarországnak? nemde azzal a camarillával, mely már II-ik Ferdinánd dicsően uralkodó királyunk alatt elvül tűzte ki a Magyar nemzetet kiirtani; eme szép handbilét által „Man müsse die Ungarn durch Verletzung ihrer Verfassung zum Aufruhr reizen, um das ganze heillose Ungarnvolk mit Hilfe einer spanischen und polnischen Armee auszurotten: 40,000 bonae et exquisita militiae Hispanicae, cui levis armatura Polonorum adjungetur, perfida haec gens quetoties maiestatem Caesareum violavit radicitus eveletur. — Gubernatores quibus poterunt technis eos circumveniant, poenis excogitatis deliquentes afficiant, et inanditis modis exagitent. Sic gens hac jugi inpatientissima, necessaria seditionem aliquam excogitare debebit, et contra gubernatores insurgere quo pacto inandita causa tamquam contra violatores majestatis procedendo, vicina implorabunt auxillia et ex vato succedet negotium nostrum!! — Auch Ermordungen in Masse sollten versucht werden, durch Wallenstein und ältere Caraffa von Montenegro, Unordnungen zu provociren, und alles niederzumetzeln, was über zwölf Jahre ist und ungarisch spricht." Omne jugularetur quod loquitur hungarice à duodecim annis „et feliciter opus hoc magnum perficietur, uti eundem processum in Silesia et

Bohemia, cum annexis provinciis jam cosuma vimus“ — avagy feledék önök, hogy még két évvel ezelőtt egy lengyel nemes embernek feje halva 5, élve pedig 10 pftot ért, a törvényekre meg esküdött fejedelem kormánya által tett intézkedések alapján; ha mind ezeket feledik, és nem gondolják, hogy épen most lehetünk abban az időben, melyet elérni Austria rég törekszik, akkor persze hogy kár minden csepp vérért, mely az ártatlan védelemben elpárolog.

Én azonban, azt mondom, legyenek önök szigorúak és igazságosok, ha a köz-állam jólétét veszély fenyegeti, minden körülmények közt, s mindenki iránt, mert ha ily izgatások által a nép dühe szélsőségekre vitetik, akkor csak felkoncolt gyermekeik fölött hullathatunk késő könyeket; e fölbujtogatott nép nem fog válogatni, nemes vagy nem nemes közt, — elég a borzasztó halált megérdemelni, ha embertársa magyar ajka, vagy posztó ruhát visel. Ismétlem: legyen erős a törvényszék és szolgáltasson igazságot, mig hatalmában van, mert késő lesz, feleik sirja mellett hullatni a könyeket, ez — engedetlenség által létrejött, de többé jóvá nem tehető — hibájuk fölött. Ezek után oda hagytam a törvényszéket azon megjegyzéssel, hogy a mostani időkben a leplezés nem helyes gyógyszer.

Magam részéről éber figyelemmel kisértem a nép hangulatát, s a napi renden lévő kitöréseket, tehetségem szerint megakadályoztam, a Marczibányi és Nádori uradalmakról komoly vészt háriték el, mely alkalmazkodásomért azok elismerésükre is méltattak, az első jutalmul 160 pftot adott, a Nádor pedig 1848-ik évi junius 8-án kelt következő magas kéziratával lepett meg:

„Tekintetes Csutak Kálmán Torontál vármegyei őrbiztos urnak! Értésemre esett, miszerint egyedül önnek sikerült Torontál megye N. kikindai járásában a határtalan lázadási kitörést meggátolhatni, s' még eleve korán elejét állhatni, egyszersmind több hivatalnok életét véres áldozatoktól megmenteni, miért is fogadja fáradhatatlansággal párosult hazafiságáért őszinte köszönetemet. — Kelt Budán junius 8-án István mk. nádor, kir. helytartó*).

Ugyan ez évi junius havában megtörténhetett, a Torontál megyei tisztviselők pótló ujitása, mely után állomásomat oda hagyva, ismét visszavonultam magánylakomba, gondolván, hogy most már a katonaság s a 10 honvéd zászló-allyak elég erősek lesznek a lázadók megfékezésére. —

Nem sokára azonban minden felől hallatszott, hogy a camarilla 's annak vért szomjuhozó pártjai szítják a lázongást, és folytonos lángban igyekeznek tartani, mig csak egy alkotmányt szerető magyart életben tudnak; akkor minden oldalról az hallatszott: harcolj vagy fizess, s én fizetni nem tudtam, azért harcolni siettem, oda, hol parányi tehetségemmel honomnak jó szolgálatot tehetnék; igy történt, hogy midőn Kossuth Lajos, mint országos biztos fölhivási körútját tevé, ajánlottam szolgálatomat, előadván: hogy a katonai szolgálatban némi ismerettel birok, — minthogy néhány évet Grf. Radeczky hadseregében Olaszhonban, Martini táborkari tábornok mellett tölték, — így történt, hogy 1848-ik évi október hó 1-én rang és illetménynyel mint hadnagy küldettem Pestre, a magyar királyi táborkarhoz; onnét csakhamar Nagy-Váradra rendel-

*) A Pesti lap akkori számában is olvasható volt.

tettem, a vár erőditésére, s egy zászlóallj alakitására, ekkor alkotám meg a 27-ik honvéd zászló-alljat, melyből egy század Aradon is harcolt.

A 27-ik honvéd zászlóallj Biharvármegyében Nagy-Váradon lett alakítva, melynek nem csekély részét a biharmegyei román ajku fiuk képezték, kik azon időben mint katonák úgy tüntették ki magukat, hogy semmi kivánni valót sem hagytak mást, mint hogy erényeiket az érdemlet siker koronnázza. — Ez állitásomat eléggé igazolja a mindenki által dicsért Arad ostrománál magát anyira kitüntetett bihari század. —

E bihari honvéd század a 27-ik zászlóalljból állittatott össze, és Matta őrmester vezénylete alatt, ki útközben hadnagy lett, ment Aradra segitségül a történetben is szép emlékre méltó Arad város polgárainak. — Aradon e század a polgárokkal egyetértőleg úgy viselte magát, hogy dicsőségére szolgált nemcsak a 27-ik zászlóalljnak, hanem magának a honvéd névnek is. — Az emlitett század később az 59. számu zászlóalljba osztatott, Matta századossal együtt, hol mint előbbeni zászlóalljukban a haza szent ügyéért lángoló szeretettel és egész önfeláldozással hősiesen harcoltak. —

Elég jele ez tehát annak, hogy a félre nem vezetett román ajku fiuk mint honvédek, a hon iránti kötelességüket hiven teljesitették. —

November havában Bem tábornok Pestről Nagy-Váradra jövén, engemet mint Pestről ajánlott egyént, táborkari tiszti minőségben, főhadnagyi ranggal magával vitt az

Erdélyi hadjáratra, de a 27-ik zászlóalljat is oda rendelte s tulajdonképen itt kezdődik harci pályám.

Mint táborkari tiszt Riczkó nemzetőri ezredes mellé rendeltettem, ki akkoriban nevezetessé lett arról, hogy egy megnyert csata után közvetlenűl oly hátrálási tényt vitt véghez, melynek okát vagy célját máig sem tudja senki.

Kolozsvárt a 27-ik zászlóalljnál századossá lettem 1849. január 1-én, de szolgálattétel végett a táborkarnál maradtam beosztva, s innét a had groos-jával (derék haddal) Bem vezérlete alatt Szamosujvárra, onnét Naszódra, Besztercére, Marosvásárhelyre, innét a derékhad bal szárnyának Grubiczy őrnagy vezénylete s általam, mint táborkari tiszt vezetése alatt Balla-vásárra, innen a gálfalvi csatára 1849. januar 16, 17-én, és innen Nagy-Szeben alá tett vonuláskor, a mely pillanatban azonban a balszárny és derékhaddal öszpontosúlt, midőn ismét az öreg úr (Bem) mellé rendeltettem, táborkari tiszti minőségben.

Itt Nagy-Szebennél a január 21-ki véres csata közben Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóallj parancsnoka halálos sebet kapott, az e napi Nagy-szebeni csatában.

A lelkes őrnagy elestével a zászlóallj is csüggedni és a túlnyomó ellenség golyózápora előtt hátrálni kezdett, csak hamar ágyúit odahagyva, rendetlen hátrálást tett, mint a mely zászlóallj az első csatavonalban (erstes Treffen) volt, mire az egész balszárny helyéből tömegesen hátrált.

Bem tábornok engemet maga mellől oda külde, hogy lássam a futamodás okát.

Az ellenség nagyon is hasznára fordita minden elfoglalt lépést, s győzelme kettőzteté erejét. — Grubiczy őrnagy

barátomat vérében látva elkeseredett keblem, s eme látvány éreztetė velem, hogy csak végelszánás fordithatja meg a harc szerencséjét, ez érzület és gondolat alig egy másod perc müve alatt, kezembe ragadám a 27-ik zászlóallj lobogóját Gyertyánfi Zsigmond hadnagy oldala mellett, és a csapatok elé vágtaték, lelkesitő szavakkal buzditám azokat rohammal nyomulni előre, hogy elvesztett ágyuinkat az ellen gyönyörére ott ne hagyják; — halál veszély megvetésem követőkre talált, mert a zászlóallj és a többi csapatok nem hogy helyeiken megálltak, de már most vég megfeszitéssel törtek az ellenre; néhány perc mulva ágyúinkat vissza küzdötték, és a győzelem ittasság a vitézség és személyes bátorság csodáit cselekvé; az öreg úr — mint Bemet átalánosan neveztük — a sikeren elragadtatva, engemet a helyszinén azonnal őrnagynak nevezett ki, a jeles 27-ik zászlóallj parancsnokságát reám ruházván *).

E rögtöni kineveztetésem folytán történt kitüntetés sok ellenséget támasztott irántam, főkép a volt osztrák tisztek közül átváltoztatott honvédtisztek tömegében, kik semmiképen sem tudták magukkal elhitetni, hogy táblabiróból is — miként ők szokták mondani, — válhatik jó katona, s tőlem még mindig némi tiszteletteljes bámulást vártak, állitólagos haditapasztalataik iránt, mig ellenben a tiszti köteles-

*) Volt a 27-ik honvéd zászlóalljban egy Fokner nevü százados, ki is, midőn meghallá, hogy én őrnagygyá neveztettem ki, másnap a fővezérhez ment, oly panaszszal, hogy ő volna a zászlóalljban a legöregebb kapitány, tehát őt illetné az őrnagyi kinevezés; mire Bem tábornok B. Kemény Farkast szállásomra küldé, azon kérdéssel: hogy hol volt Fokner tegnap, az ütközet alatt, mivel állitása szerint ő is itt lett volna, — Gf. Teleky Sándor, és Bethlen Gergely törzstiszttársaim előtt csak anyit válaszolék: én épen azért lettem a csatamezőn őrnagy, mivel Fokner százados úr itt, és nem a Szeben alatti ütközetben volt, hol én azzá kineveztettem; e válasz mindenkit elhallgattatott, s ismét csend lőn.

ségeken kivül megkülönböztetett tiszteletben csak ama keveseket részesitém, kiket minden áldozatra kész elszántságuk, szivvel, lélekkel a nemzet szabadság-bajnokaiul tüntetett ki.

A sértett hiuság nem átallja a legaljasabb fegyvereket is használni vétkes buzgóságában; — — ez időtől fogva odavetett gyanusitások keringtek felőlem, érdemeim kétségbe vonattak; s átalában kedélyem elkeseritésére, az általam szentnek tartott közvélemény előtt való kisebbitésemre minden alkalom és minden eszköz felhasználtatott.

Nem határozhatom el, hogy elveimnél — vagy sebzett becsület érzetem fölött való elkeseredésemnél fogva, — de legkivált az időtől, kedélyem komor leve, s mintha az élettel számot vetettem volna; a legvéresebb csaták hevében is nem emlékszem, hogy a halál félelem érzete csak pillanatra is elfoglalt volna.

Állitják és számtalan példákat hoznak bizonyitására annak, hogy a csatában nyert halált, annak előfélelme előzi meg, s ellenben hogy a halál-megvetés talizmán lenne a csaták mezején.

Ily heves csata lett a következő, Nagy-Szelindeknél, 1849-ik január 21-e éjjelén; lelkesült csapatom kétszeri rohama, mind kétrészről tetemes veszteséggel nyomatott vissza, az ellentől megszállt alkalmas pontról — a hegyekről, de a harmadik rohammal azt birtokunkba vettük — nem különben ugyan csak itt, január 24-én, midőn Puchner bennünket egész erővel megtámadott, ismét e város nyugoti része volt védelmem alá adva, melyet ujból többszöri rohanás

után vettem vissza az ellentől, mire még igen sok élő bajtársam is fog visszaemlékezni.

A vizaknai csatában mint őrnagy és dandár vezér vettem részt, mely csatát dacára annak, hogy már ekkor oroszokkal volt dolgunk, délután 1 óráig tartottam fönt, Bem fővezérlete alatt — ekkor vevé észre az öreg úr, hogy a túlnyomó osztrák sereg között orosz seregek is vannak, és annak, valamint azok ütegeinek ellenében számunk és ágyúnk nagyon is csekély, — ekkép rendelé meg ama híres hátravonulást.

Emehátravonulás azonban, — tudomás szerint — Bauer József őrnagy és hadi titkára az öreg úrnak, s mint olyan iroda igazgató is volt, kinek hanyagsága folytán tetemes kárunkkal esett meg visszavonulásunk; ugyan is Bauernek meghagyatott Gallopen által, hogy a városból még a csapatok oda érkezése előtt vonuljon ki — a pénztárakkal és irodai szekerekkel, de ő anyira késedelmeskedett, hogy társzekerei és a menekvők kocsijai épen a visszavonuló csapatok 's fedezetük közt keresztűl kasúl bujtak ki a kapukon az utcákra, úgy hogy utját zárták az ágyú ütegeknek, s mi, fölakadván tizenhat, részint 6 részint 12 fontos ágyúnk, szóval egész lovas ütegeink, s azok tűzérei, az orosz és osztrák seregek kezébe estek, azonkivül minden podgyász, hadi iroda és pénztárak.

Sztupa I. hadnagy a 27-ik zászlóallj lobogójával Megyes felé vonult, e körülmény folytán történt, hogy Czecz úr, idézett munkájában nem feledi kiemelni, hogy én a zászlót elvesztettem, mely azonban elveszve nem volt, az ellenség kezébe sem jutott, hanem Sztupa hadnagy jónak

látta azzal Megyes felé huzódni a roppant zavar közepette; de vajjon ott hol két üteg ágyú minden hozzá tartozó lőporos szekerekkel, valamenyi málhás kocsi, hadi iroda és pénztár zsákmányul estek, csoda lett volna e, ha hogy egy zászló oda esett volna zsákmányúl, én részemről, noha a zászlónak is megvan a hatása, még is jobb szeretek olyan időben 16 ágyút, mint egy lobogót; de hiában, ennek így kellett történnie, anyival is inkább, mivel Czecz úr hajlammal bir, hogy másoknak róvhasson föl, még akkor is — midőn szoros igazság szerint — őt csakugyan homály terheli az egész veszteségre nézve, mert hiszen — távol legyen tőlem mintha Czecz úrról azt tenném föl, hogy ő a golyó záporban nem jól találta magát, — de még is igaz, hogy ő állitólag lőpor vagy miért a városban futkározott, mely alkalómkor általam kétségbe nem vont hadi ismereteit termékenynyé lehetett volna tenni az által, hogy a városból a podgyász és menekült kocsikat ideje korán, mint alezredes kiindítja, mi ha megtörténendett, sok valószinüséggel állithatom, hogy valamint zászlóalljam lobogója, ugy az ágyúk és értékek is megmentethettek volna. —

Sokan állitják ugyan, hogy Bauer őrnagy, tábori iroda igazgató, a mondott alkalomkor az öntudatön kivüli állapotig ittas lett volna, de én azt nem állithatom, mert csak az nap este találkoztam vele Szerdahelyen, s így lett, hogy a futárok által idejében és ismételve vitt meghagyásokat a kivonulás tekintetében foganatba nem vette. De hiszen, ha már Czecz úr a városban járt, a leglényegesebb dolgokról körülményes tudomást szerezhetett — és a szükséghez képest intézkedhetett volna.

Bem a legutolsó percig a lehetőségig küzdött kétezer hatszázhetvenkét csataképes emberrel és 22 ágyuval az orosz és osztrák földrengető hadoszlopainak tüzelése ellen, reggeli 7 órától délutáni 1 óráig folytonós munkában, — végre igy szólt hozzám „Monsieur le brigadier, ces sont les troupes de Russe il y a 8 livres, nous n'avons pas de faire autre que nous-nous retirons; il y a beaucoup des Russes ici“ mire a visszavonulást egy jeles hadvezérhez méltó tervvel azonnal meg is rendelé.

Nagy Napoleon azt mondá, hogy nehéz körülmények közt jol viszavonulni tudni, egy tábornok remeke, noha ez azért mégis csak hátrálás marad mindig.

A visszavonulás azonban szerencsétlen hanyagság miatt, a katonai szigor és pontosságról fogalommal sem biró, vagy túlbizakodó, mint a volt osztrák tisztek nehányai miatt roszúl ütött ki, a zavarban 300 főre számitható emberünk tőlünk elvágatott, és Megyesnek ment, ugyan oda tartott Sztupa hadnagy is a 27-ik zászlóallj lobogójával.

E viszavonulás 1849 februar hó 4-én délutáni 1 órakor vette kezdetét, még azon éjjel Szerdahelyre vonultunk be, mindenütt az orosz és osztrák győzelmes ellentől üldöztetve; — hajnalban Szász-Sebesnek vonulva vettük utunkat, mely menet alkalmával tizenötször fordúltunk szemközt az ellennel, és feltartottuk mindenik alkalommal, addig, még azt a fedezet kivánta; mikor is a Mátyás huszár ezred parancsnoka, Gróf Bethlen Gergely egy tréfás ötlete, mely fölviditására történt a kedélyeknek, épen úgy hasznos is lett; — ugyan itt a lovasság háta mögé állitá föl a markotányosnékat, kik szintén lovakon ültek, hogy az ellenség

lovasainkat többnek lássa, mint menyi valóban volt, hanem azután volt is ám-sikoltás és futás, midőn az ellenség golyói a hevenyészett huszárokat is meglátogaták.

Következő hajnalban Szász-Sebes alá értünk, közvetlen mögöttünk, a szüntelen nyomunkban üldöző osztrák csapatok, — elénk pedig Czecz alezredes úr jő, jelentvén, hogy a város kapui zárvák, és keményen eltorlaszolva vannak; itt még azon szomorú eset is történt, hogy néhány sebesültünk s olyan katonai marodeurök*) előre mentek kocsin, és még első éjjel beértek, kiket azonban másnap mind legyilkolva találtunk a város lakosai udvarain, volt köztük olyan is, kin több seb volt látható; ezek azon emberek közül valók voltak, kik a vezér parancsát, a hol és a menyiben lehetett, áthághatni, mindent elkövettek.

Erre Bem, a merész vállalatok nagymestere és különös kedvelője, felszólitást tett arra nézve, hogy kik kisérlenék meg a kétes vállalatot, a város bevételét illetőleg, — én eléje léptetve, kijelentém, hogy kezemnél lévő kevés katonáim vitézségében anyira bizom, hogy egy ágyú segitségével be fogom venni a várost, a menyire annak belséjét ismerem; — a következő pillanatban egy oly kis csapat élén siettem a város alá, mely tudta, hogy adott szavam folytán, vagy egy lábig elhúll, vagy béveszi a várost — ezt anyival inkább egész elszántsággal kelle tennem, mivel menekülhetésünkre más kilátás nem volt; ily körülmény nem ritkán elfojtja az emberekben azon mérlegelési vágyat, ha vajon ütközhetik e, vagy sem? mert ily esetben a pil-

*) Szállingálók.

lanat és a vezér találékony esze szüleményeinek hódol mindenki.

Mig én a város kapui felé sieték, azalatt Bem a mindig üldöző, s már most közvetlen közelben lévő ellennel szembefordult és verekedett.

A várost fedező oláh és szász katonaságból álló csapat, ötszörös száma mellett sem érzett nagy kedvet, hogy velünk huzamosabb ideig szembe szálljon, rövid csetepaté után a város kapujához juték, hol a torlaszok elhányatása alkalmával 9 emberem esett el az ellen fegyvere által, de alig jó fél óra mulva, már a városban valék, s azonnal tudosítám Bemet, hogy a város birtokomban van, és bevonúlhat, ki azonnal a legnagyobb rendben be is vonult. — A város kapuit ujból eltorlászoltuk, s a külváros szélső házait fölgyujtottuk, hogy az ellenség ne közeledhessék ágyuival; ekkép itt pihentünk másnap reggelig, hahogy ezt is pihenésnek mondhatni; — a pihenés ideje alatt a város parancsnoksága reám ruháztatott.

Másnap, február 6-án hajnalban, egy könnyü lovas százados jött be hozzánk, mint parlamentair, hogy adnánk meg magunkat, mert körül vagyunk kerítve.

Bem erre rögtönzött hadi tanácsot hivott egybe — melynek tagjai voltak Gr. Teleky Sándor nemzetőri ezredes, Gr. Bethlen Gergely Mátyás huszár alezredes, Czecz János alezredes, Gr. Andrássy Aladár őrnagy és Bem segédtisztje, Petőfi Sándor százados, és Csutak Kálmán őrnagy, az akkorában ott összeszedett csapat- és város parancsnoka; az öreg igy szólt hozzánk német nyelven: es ist mir leid, dass ich kein Ungar bin, jetzt

muss ich Ihnen bewusst machen, dass ich fest entschlossen bin, hier bis zum letzten Manne zu sterben, ehe ich mich ergeben soll: — was ist Ihre Meinung?

Erre mindenki hallgatott egy ideig, végre Gr. Andrássy Aladár emelt szót mondván: „j'aime mieux à mourir, que me laisser faire prisonnier d'Autriche“ .... mire egy akarattal kardjainkhoz kapva, egy hangon kiáltók Gr. Teleky Sándor ama mondatát, „veled együtt mi is meg tudunk halni!“ az öreg úr meghatva, de még is derült mosolylyal válaszolá: „vive l'Hongrie!“ — — Ezekután a parlamentairt behivatá, de szemeit kioldani nem engedte — röviden ezt mondotta neki: „General Bem ergiebt sich nie, Sie bleiben hier, bis ich aufbreche, und wenn meinen Truppen das mindeste geschieht, so sind Sie ein Kind des Todes“, mire az öreg úr megrendelte a városból való kivonulást, és pedig az országut baloldalán a szekerek, mellette jobbról a sereg — lehet hogy az ellen, mert hogy kevesen voltunk azt hitte, hogy csak a pogyász őrzőket látja — azonban az egész sereg kivonult, és ők azt ekkép csak későn vették észre.

Minthogy ily esetben a hirnök mindig erős fölügyelet alatt szokott tartatni, — azért őt erős kiséret mellett velünk hoztuk ki, csak jó távol a várostól bocsátottuk szabadon, mire kevés idő mulva, mintegy 4000 főből álló dandár, lovas ütegekkel vett üldözőbe bennünket, Szászváros felé.

Igy vonultunk, verekedve, négy ágyú kiséretében. Szászváros felé, hová csak is késő este értünk, azonban nem minden baj nélkül, mert Bem tábornok s fővezér, Czecz alezredest küldötte előre recognoscirozni, ha van e

ellenség e tájon előttünk, és mikép áll az? Czecz tizenkét Mátyás huszárral és két ágyúval el is indúlt, midőn majd a város alá ért, az azt környező, inkább patak mint sánczból, több apró fegyverlövés történt, mire Czecz megfutamodott, utána a 12 huszár is futásnak indúlt, és ekkép az ágyúk dicstelenűl hátra hagyattak. Én, mint ki már nem messze voltam a várostól és a mondott helytől, kérdém, hogy mi történt, — arra azt felelé Czecz, hogy a város tele van ellenséggel, Bem már visszaforduló parancsot adott, Bencenc nevü faluba, hová éjjelre mentünk volna, mely falu közel fekszik Szászvároshoz.

Azonban én már a városhoz nagyon közel levén, ohajtám látni ama roppant ellenséget, mert ha oláhokból áll, akkor biztos voltam, hogy a sötét éj dacára is kiverem őket a városból; ezt tettem, mert beláttam, hogy csak elszánt, vakmerő lépés menthet ki bennünket az ellenség kezeiből. A kérdéses irányban előre is hatoltam a sötét éjben, s midőn már az árok közelében voltam, láttam ott ágyúink mellett nehány román atyafit foglalkozni, katonáimat nekik iramitva, egy kis tréfa után azokat tőlük elfogláltam, mire egy közülök hozzám jött, békét és testvériséget kért, jobbját ide nyujtá. Én oda adám kezemet, midőn a kéz kézben volt, ő kirántá szűre alól dupla pisztolyát, s reám sűté, de nem talált. E pillanatban a meglehetős fegyveres csete-patéra oda érkezett Gr. Bethlen Gergely és Teleky Sándor, kik is a román atyafit helyettem földre teriték kardjaikkal; — néhány perc múlva fölkértem Bethlen Gergelyt, sietne Bem után, s adná tudtára, hogy Szászváros tiszta leend, mire ő oda érkezik; — noha tűzéreink az ott

hagyott ágyúk mellett már legyilkolva feküdtek, csakhamar bevettem a várost, a hová Bem be is vonult.

Meglehet hogy e tényem boszantá Czecz urat, és azért oly ingerült ellenem és azért nem méltatá ez esetet könyvébe fölvenni; szerinte ily eset csak akkor birna tán értékkel, ha jó emberén, vagy valamely nagy emberen történt volna, de a szegény fiunak, mire való volna ily érdemet tulajdonitani.

Még ez éjjel, nekem, mint dandár parancsnoknak, elöőrségen kellett állnom, hol is magam egész éjjen át talpon valék. Hajnalfelé, midőn más csapatot rendeltem ki előőrségre, magam pedig be akartam menni a városba, magamat egy kissé restaurálni, alig távoztam egy negyed órányira, midőn már az ellen ágyúit hallám dörögni, mire állásomra vissza siettem, és futár által értesitém Bem tábornokot az eseményről, ki is nem sokára a helyszinére jött, s velem együtt ott virradott. A hajnal pirjával az ellenség mind inkább jobban kezdett tüzelni, mig végre láttuk, hogy már tovább lehetlen itt kiállani, és a Dévától jövőket bevárni nincs tehetségünkben, a mind untalan növekedő erő ellenében; a további visszavonulás elrendeltetett, épen e pillanatban egy szakasz Leiningen gránátos elfoglalt egy ágyúnkat, mire Bem oda ment és ostorával kezdte őket verni eme szavakkal „lasset gehen, dies ist mein Kanon“, mire egy a gránátosok közül rá lőtt, és jobb kezének harmadik ujját lőtte el. Ez alkalommal Dallos Elek 27-ik honvéd zászlóaljbeli százados, 4-ik századával segített a visszafoglalásban, vezényletem alatt, Bem azonban a városfelé hátrálva, a legelső ház ereszéhez ütötte lelött ujjának darabját, mely ott le is esett. Elkérte Makray őrnagy kö-

peny gallérját, hogy jobbját bétakarja, nehogy katonái lássák vérzeni, s így vonultunk többszöri csatázás és összeütközés között Piski felé.

Nem messze a hidtól találkoztunk Gál László alezredes dandárával, ki is azt nekünk hozta segitségül, azonban Bem már agyában kifőzött tervénél fogva, azt visszaparancsolta Piski hidjához.

A ki életében csak egy hadi tárgyról szóló könyvecskét is olvasott, az is felfogja azt, hogy a szemközt álló 18 vagy 20,000 főből álló seregnek 3 vagy 4 □ mértföld kell, hogy erejét kellően kifejthesse; itt azonban nem lehetett úgy, hanem az ellen 12,000 főből és 86 ágyúból álló hadosztálya, valamint Bem 8,000 főből és 42 ágyúból álló hadserege fél négyszög mértföldnyi területre valának szorítva ily formán △ Bem szögbe, mely vonalból csak az volt birtokunkban, hol Bem neve olvasható; itt folyt a vér, mint patak, ezt minden nagyitás nélkül, nemcsak mondhatni, de a kinek bármily csekély felfogása van a szemközt álló seregek tömegéről és a hely parányiságáról, be fogja látni, hogy a magát ama kis körre szorított seregek közt, véres csata lehetett az, mely Erdélyre nézve életkérdés volt. Nem hasztalan mondá itt Bem „Piski-Brücke verloren, Siebenbürgen verloren, daher kein Rückzug“ — melynek kihirdetésére — miről majd a maga helyén szólok, — 48 óráig változó szerencsével folyt a lét vagy nem lét harca. Ez lehet a közelebb mult szabadság harcunkban egész hazaszerte, a legfényesebb és legvéresebb ütközet, a helyiség és a kölcsönös erő mérlegbe vétele után.

Kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy Báró Kemény

Farkas, a hidnál való csata alkalmával saját katonái közé kartácscsal lövetett, melynek az a szomoru következménye lett, hogy a sebesült és holtak száma 18-ra ment, — s köztük a vitéz Horváth, Mátyás huszár százados is elesett. Ez eset, habár nem rosz szándék, de még is vigyázatlanságból, sőt hirtelenségből történt, miből önként láthatni, hogy a Kemény név dicsőségének estek áldozatául. —

Báró Kemény Farkas jó, vakmerő katona volt ad personam, de egy kis csapat vezérletét sem lehetett volna ily hirtelen vérmérsékletü emberre bízni. Katonai tudományát illetőleg, anyit, a menyi egy lovas tisztnél kereshető, tőle megtagadni lehetlenség volna, de amúgy is fölötte hirtelen természeténél fogva, anyival is inkább, mivel nem ritkán készek ily emberek, áldozattal tétőzve is, neveiket az előtérbe szorítani; — szép, kivált katonában a dicsvágy, de nem mindig dicsérendő, és ép úgy nem mindig áldást hozó; — hiszem, hogy itt Báró Kemény Farkasnak mindig szeme előtt lebegett, a szindarabban látott Kemény Zsigmond és Hunyady közt végbemenet esemény, csakhogy most a kor és hadi készületek egészen mások, mint az akkoriak.

Azonban a piskii örökemlékü csata leirására már többen meghegyesiték tollaikat, kiknek feladatuk volt, a helyszinén jegyezni a történteket; én pedig azok müveibe vágni nem akarok, de munkám elején is kimondám, hogy nem képzelem a történetiró tollát kezemben, s azért annak részleteibe nem bocsátkozom, mert a harcmezőn mindig szokott a nagyvezérek oldala mellett egy történetiró is lenni, kinek más teendője nincs, s élete is veszélyen kivül áll; de egy alárendelt törzs-tisztnek ritkán jut az a sze-

rencse, hogy a hadsereg állását jól kivehesse, s arról hitelesen irhasson, azért erről hallgatni fogok.

Épen úgy történt Riczkó nemzetőri ezredessel, 1848-ik évi december elején, t. i. ő megverte az ellenséget Vardener osztrák tábornok alatt, Bánfihunyadnál, és ő (Riczkó) Báródra, Vardener pedig Gyalura hátráltak, szóval mindkét fél a csata szinhelyétől majd öt mértföldnyire hátráltak; honnét azután Riczkó az ellenség nagy számát hirdetve, folytonosan katonaságért irkált Nagy-Váradra, előadván, hogy mily nagyszámu ellenséggel kell küzdenie. — Ez eset után Bem engem, mint táborkari tisztet melléje rendelt, oly meghagyással, hogy ha még hátrálni fog, akkor .... és igy a Riczkóféle tábort Kolozsvárig, mint táborkari tiszt kisértem, mert a tervezetet a fővezér már elkészité.

Piski hidjánál történt az is, hogy midőn a Szászváros felől oda vonuló sereggel megérkeztünk, Bem ujjának elvesztése közhirré lőn, Simonyi Simkó, Czecz segédtisztje, a midőn Bemet látta, hogy a fájdalom dacára rendelkezések adásával foglalkozik, felkiálta: „der ist nicht umzubringen“. E mondata nem volt szép, de ez inkább az öröm egyszerű kifakadásából tört ki, azért semmi szín alatt sem kell félre magyarázni, mert Simonyi egyformán szerette hazáját és Bemet.

Piskit illetőleg még csak anyit ohajtok megjegyezni, hogy ott február 7-én este és 8-án roppant tüzelés ment végbe, mit csak az éj sötétsége szüntetett meg nehány óráig; végre 9-én reggel az uj vihar hajnalán, Bem valamenyi ágyúból egyszerre lövetett, jeléül, hogy e nap leend döntő, s csakugyan a legmelegebb nap volt egész erdélyi,

de talán az egész magyarországi hadjáratban. Midőn a csata részünkre kedvezően dőlni látszott, engem Bem maga elébe rendelt, miről majd később fogok szólni, — most még csak azt jegyzem meg, hogy e napon harmadszori vissza nyomatásunk után, Bem magához hivatta Báró Kemény Farkast, Gr. Teleky Sándort, Gr. Bethlen Gergelyt, Gr. Andrásy Aladárt, Czecz alezredest, Csutak őrnagyot, Petőfi Sándor és Inczédy Samu őrnagyokat, s ekkor mondá nekünk ama végzetteljes mondatot: „Wir werden alle sterben, ehe der Feind über die Brücke kommt; denn die Brücke verloren, ist Siebenbürgen verloren.“

Mielőtt a csata nyerve lett volna, Bem tábornok a dévai várparancsnokkal parlamentairozott, hogy a sebesültek s menekvőket a vár alatt szabadon engedjék vonulni, s ez értelemben meg is köttetett a hadi egyesség.

Ezek után Bem engem magához hivatván, hamarjában tollba mondá a piskii csata fölött való napi parancsát; ő maga elismeré ebben, hogy a piskii csata alkalmával nem látott más érdeket senkiben sem, mint a hon szabadságát, ez volt a közös érdek, mely serege lelkeit bátoritá a győzelemre. Nem volt senki, kire el nem mondhatta volna, hogy a halál-félelmet megvetve harcolt. S ennek végeztével tudatá velem, hogy a vár parancsnokkal akként egyezett, hogy a sebesültek és menekültek még ez éjjel szabadon vonulhassanak át a vár területnél. Miért is rendeli, hogy azonnal egybe gyűjtsem a kocsikat a sebesültek és menekültekkel együtt, hogy békében vonulhassak át a mondott területen; tudtomra adá egyszersmind, hogy anyira roncsolt zászlóaljamat vezessem Váradra completirozás vé-

gett, s födözzem egyúttal a kocsikat is, — mely parancs vétele után zászlóaljamat egybehivatva, velük a következő napi parancsban tudatám az esetet:

„Vitézek! Nektek jutott az emberiség ama legszebb kötelességének teljesitése, sebesült bajtársainkat csekély személyem vezérlete alatt Nagy-Váradra kisérhetni, e bérces völgyes vidéken át, ellenség közepette. Terhesek az idők, de még terhesebb a reám bizott feladat szép megoldása, ágyú nélkül, hosszas erdő s hegyeken keresztül; mi kevesen vagyunk; a kocsik, melyeket fedeznünk kell, egy mérföldnyire fognak nyúlni, kivált e rosz úton; de vitézségteket ismerve, büszkén mondom: bizalmatok bennem való öszpontositása tőn vakmerővé, e fényes, de terhes és nem kis felelősséggel egybekötött feladatot elfogadni, s annak szerencsés kimenetelét mintegy megigérni Bem tábornok úrnak; — hogy tehát ezt is hiven teljesithessük, ajánlom a katonai rend és fegyelem szigoru betartását; két óra mulva útnak fogunk indúlni, elől az elöőrséget Nemes főhadnagy úr vezetendi, az utóőrséget pedig Vargha főhadnagy úr. Mind két helyre 50 főből álló legénység adatik, a többi a sebesültek kocsijai mellett fog tartózkodni különböző irányban. Elől a sebesültek kocsijai, s ezek után a menekülteké vonuland. Déva 1849 február 9-én. Csutak m. k. őrnagy, zászlóalj, parancsnok."

E szóbeli parancs vételtől s föntebbi parancsom közzé tételétől három órát számitva, már uton voltam 375 emberrel, kisértem pedig majd 100 kocsi sebesültet és 104 kocsi menekültet, Erdélyből Nagy-Váradig. E kocsi-vonal igen hosszura nyult, főkép a Kajánvölgyi szoroson át, hol

minduntalan vagy elölről, vagy oldalvást, vagy hátulról lehetett folytonos csatár, vagy eclaire-ek oldalagos tüzelését hallani. Nem ritkán történt, hogy meg kellet a vonatot állitanom, még eclairjeim befejezék a segitségükre küldött emberekkel, a megtámadni akaró felbőszült oláh nép csoportokkal való fegyvertusát. — Szóval sok bajjal és harccal vonultam ezen a veszedelmes szoroson át, mert minden szigoru felügyeletem mellett is, 7 embert vesztettem az átvonulási csatában, és 18 sebesült meg, — tehát február 9-én esteli 5 órakor Déváról indúlva, 10-én a délutáni órákban pihentettem Körösbányán katonáimat, valamint igavonó marháimat, melyek szintén igen fáradtak voltak. Egész éjjel és másnap havas esőben kellett utazni, és nem ritkán emelkedő helyeken a kocsikat fölfelé embereimmel taszíttatni és felvontatni.

Már láttam, hogy e leégett romok között se katonáim, se pedig a menekültek, annál kevésbé a sebesülteket födél alá hozni nem lehet. Ennélfogva azt hiresztelém, hogy a fölkelt oláh csoport, látván csekély erőnket, utánunk siet, mire katonáim, de a menekültek is, rögtön utnak indúltak, és még azon éjjel N. Halmágyra értem, mintegy éjfél után 2 órakor, itt úgy, a hogy lehetett, letelepedtem embereim, sebesülteim és menekülteimmel együtt*).

Innét más nap, február hó 11-én délután 1 órakor

*) Ez alkalommal volt a menekültek között egy öreg özvegy Báró J.-né, hajadon leányával, ki is e fölötte szorult körülmény közt is külön szállást válogatott, és később N.-Váradon nagy estélyeket adott, s midőn a kártéritésről valamit hallott, azonnal Debrecenbe ment, és a kormányzótól fél milliót kért kárpótlásul. Mire a kormányzó nagyon megboszankodott s mondá (ezt csak per tangentem mondva, mivel a kártéritésekről majd szólandok) félmillió kártéritést kér az, kinek egész birtoka sem ért anyit soha.

Vaskóra vonultam, hová csak fölötte sok nehézséggel és bajjal juthaték be, éjfél felé. — Ama nevezetes kristyori hegyeken és hágón keresztül, a honnét másnap csak egy kis állomásra, Belényesre vonultam be, estefelé. Itt már szabadabb volt a lég, mind reám és sebesülteimre, mind pedig a menekültekre, mert innen ők is kényük és kedvük szerint mehettek Váradra.

Minthogy magamat biztosabb helyen láttam, szándékom volt egy nap pihenni, s úgy másnap menni Váradra sebesülteimet pedig itt ujból beköttetni. De bezzeg a sors könyvében máskép volt megirva, mert éjfél felé jött a futár Nagy-Halmágyról utánam, hogy — Gáll László tudósitása szerint — Jószáshelyről, Aradot f. hó 8-án az ellenség bévette: mely hirre az oláh nép is hatalmasabban kezdett mozogni. Előttem volt katonáim kimerültsége és csekély száma, valamint sebesülteim is; jobbnak hittem eme vad oláh nép dühétől ily körülményekben mielőbb tovább mehetni. Annál fogva még azon éjjel megrendelém a kiindulást Belényesből Váradra; s igy elindulva még az nap este 6 és 7 óra között nagy fáradtan értem Váradra, szives fogadtatások közt. — Most komolyan elhatározám magamban, hogy itt ismét completirozom csapatomat, és egy jó erős zászlóaljjal fogok Bem táborába bevonúlni. Ment is az ujonczozás, nyakra-főre, még a megye börtönéből is adtak olyan kisebb kihágásért itéletlenűl befogott fiatal egyéneket, úgy anyira, hogy 3 napra már 800 emberem volt felöltöztetve.

Az öltözés nagy bajjal járt, mert Pontiustól Pilatushoz küldözgették az embert. A kényelemben fürdő kormánybiztos

urak nem akarták álátni, hogy ily téli időben ruha nélkül nem lehet messze menni, szóval — szerintem — a magyar kormánybiztosok egy része áldás helyett átok volt a hazán; mert a hadvezér minden erőfeszitése mellett sem tehetett anyi jót egy hét alatt, a menyi roszat, vagy akadályt az olyan kormánybiztos urak csak egy óra alatt is tenni képesek voltak, — de erről többet most nem akarok szólani, mert majd továbbra fog egy ily kormánybiztosi példány fölkerülni, mint főszereplő, — ki egyszersmind nem kis mértékben segité elő az abrudbányai szomoru esetet.

Midőn nem kis bajjal némileg kiegészithetém megcsorbított zászlóaljamat csak 800 főre, és egy kevéssé rendbe szedni ohajtám, egy szép éjjel rendeletet kapok Debrecenből a hadügyminister és a kormányzó aláirásával, mely igy hangzott: — Csutak Kálmán őrnagy és a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnokának N. Váradon! Rendeletem vételével meghagyom, hogy őrnagy úr azonnal zászlóaljával Nagy-Halmágyra útnak indúljon, és ottan Véber János őrnagytól azon vonal parancsnokságát átvegye, mint a ki ottléte óta a kormányt miről sem értesitette, ő pedig onnan vonuljon be zászlóaljával Bem táborába. (Hogy is értesithette volna Véber a kormányt, midőn alig volt ott 10 napig).

„Önnek pedig még a hadügyministeri utasitások megküldetnének, felelősség terhe mellett, minden, azon a vonalon találtató katonaság parancsnoksága alá adatik azon megjegyzéssel, hogy Sánta György ottani kormánybiztos ide irt sürgönye folytán, igyekezzék tapasztalt katonai erélyét tudományát és bátor elszántságát oda forditani, hogy a már roham léptekkel Váradfelé haladó fölkelt oláh néptömeget

visszatartsa, s azokat legyőzve, fegyvereiket elvéve, őket tűzhelyeikhez visszautasitsa, — a vezetőket mint törvényellenes lázitókat hadi törvényszéke elé állitsa, és csak a netalán hozott itélet végrehajtasa után, az összes törvényszéki iratokat, jelentése mellett, a hadügyministeri hivatalhoz terjeszsze föl.

„Szigoruan meghagyatik önnek hadügyministeri hivatalomat e nehéz idők közepette, mennél gyakrabban és pontosan tudósitani. Ajánlom a katonai rend és fegyelem szigoru betartását vaskarral föltartani. Kelt Debrecenben 1849, február 16-án. Mészáros Lázár, hadügyminister. Kossuth Lajos, honvéd. bizott. elnök“.

Fölkérek minden elfogulatlan katonaviselt egyént, hogy én, fiatal ember és nem született tábornok, midőn előttem láttam parányi seregem, és azzal ellentétben a roppant feladatot, a nagy kiterjedésü vonalokat, melyeknek az utasok és a közlekedés bátorságban tartása, parányiságomra bizatott; — vajon egy kis katonai hiba, vagy véletlen csapás, féltékenységgel párosulva, nem lehetett volna e az ekkor N. Várad és Debrecen által képezett Magyarország haláldöfése? tehát e pillanatban nyiltan merem elmondani, hogy e kis körre szoritott Magyarország szemei reám valának irányozva. S. G. kormánybiztos úr, ijesztő sorai után — de tudomásom szerint — ment egy futár Bemhez is Erdélybe, hogy az oláhok ellen küldene egy katonát, mint vezért, hogy a kormányszékhelye ne lenne minduntalan rettegésben a fölkelt néptömeg által netán teendő megrohanások miatt. Mire Bem azt válaszolta, hogy „a mint tudom Csutak őrnagy van ott,

akkor a debreceni kormány biztonságban lehet" mit midőn egykor segitséget (katonát) kértem, kormányzó úr soraiból nem kis meglepetéssel olvastam. Ha tehát én is, mint sok más, eme fontos állásomat saját személyem érdekében, vagy rangvágy kielégitésére akartam volna fölhasználni, vajon nem nyertem volna e minden hónapban más rangot? — talán kissé több joggal, mint sok a Debrecenben sétáló tisztek közül. De ez nem volt szándékom.

A mondott rendelet vétele az emberrel született gyarlóságból származó föllengzés elébem teremté Magyarország eme kapcsolt részének regényes fekvését. Előttem szemlélém a Váca irányában emelkedő hegyormokat, Kázányest fölötti tetőpontjaival, honnan egykor, mint ifju, gyermekies örömtől dagadó kebellel legeltetém szemeimet az innen lemenő és 5 szögletet képző völgy rónaságán (ki lett volna oly vakmerő, vagy előrelátó : 6 évvel hamarább megjósolni azt, hogy én e tájon még valaha, mint honvéd és dandárvezér fogok működni, ki merte volna jövendölni, hogy ama szép völgy sima földjén az akkoriban ott mulató ifju mint a szabadságért harcoló dandár vezér után, magasra domboruló sirhantok emelkednek, a szabadság harcának, s az egykoron ott játszadozó ifju igénytelen nevének emlékéül)? E szép sima völgy: bár nem nagy, de mind a mellett gyönyörrel tölti az utazó lelkét. Azon ismét vetélkedve uralkodó magasságra emelkedett Topánfalva és két vidrai hegy láncolatokkal környezett völgyteke, melyet a hegyekből különféle irányban csermelő patakok ékesitenek s ezek közt a völgyet középen keresztül vágó fehér Körös kígyózik mint uralgó folyam, büszke habjaival a sürü erdő lepte

hegyek nyilásai közé, mintegy arra utalva, hogy minden mulandó a földön.

Mintegy ábrándkép tűnt föl előttem a Brádtól Déva felé nyuló, s a természet remekéül teremtett Kaján völgye, mely most anyi ártatlan vérpatak és kinos jajgatás néma tanuja volt. Gondolataim elmerengtek Zalatna szorosain, és az Abrudbánya fölött magasra emelkedő Gaina hegy tetőin, szóval emelkedett lelkem a gondolatra, hogy e kies vidékre menendek; de kiábrándulva az álom eme gyermekies ringatásából, a zordon s keblet rázó gondolatok sugallatára, hogy vajon képes leszek e ily nagy feladattal egybekötött kötelességeknek, a kor és hon igényeihez képest, annak javára úgy megfelelni, hogy eme feladat megoldása nemcsak örömöt, de sikert is áraszszon a vidék lakóira; s általuk egész magyar hazánkra? Ez fölötte nagy kérdés volt, mire önmagamnak felelni azon pillanatban képes nem valék.

Azonban keblem erős akarata volt fiatal erővel indúlni eme próbatétre. Komolyan elhatárzám magamban, hogy kis csapatom fölött szigoru fegyelmet fogok tartani, s a vidéket anyira, menyire lehető, megfékezni, nem tudva még menyi katonaság leend ott; anyit azonban tudtam, hogy még minden ottani parancsnokot vagy leperzseltek, vagy foglalt állomásaiból kimozditották, ezek mind szemeim előtt lebegtek, mint élő képek. Mi is eléggé tanuskodhatik arról, hogy nagyra- vagy rangvágyás soha, de annál kevésbé ez alkalommal nem vehettek erőt, csábjaikkal, s többnyire ezek álkecsegtetéseivel rajtam.

De más oldalról tekintve, hogy, mint katona, hiven

kell engedelmeskednem a felsőbb rendeleteknek, nem engedem többé ábránd-gondolatoktól elragadtatni magam, vagy csorbittatni elszánt bátorságomat; miért is a föntebb érintett rendelet vétele után épen nem volt sok időm ábránd-gondolatokkal foglalkozni; Istenre s a sorsra bízva fiatal éltem nehéz feladatának megoldhatása segitségét, megvallom, nem kis aggálylyal léptem csapatom elé, mint annak parancsnoka, s dandár vezére, ez oly anyira kiterjedő bérc és völgylepte vidék lakossága elleni harcban.

Ezek után itt, a menyire leirni lehet, következik elfoglalt hadi állásom, úgy, miként az akkor volt és lehetett.

Főhadi-szállásom volt Nagy Halmágyon, a hová 1849-ik évi február 19-én érkeztem. E főhadi-szálláshoz tartozott elágazó vonalok voltak:

1-ször Nagy Halmágyról, Kőrös-Bányán Brádon, s a Kaján völgyi szoroson át Illéig.

2-szor N. Halmágytól Jószáshelyen át, Butyin felé.

3-szor N. Halmágytól, a Kristyori hegyen és szoroson keresztül Belényes és Váradig.

4-szer N. Halmágyról Brádon keresztül, Zalathna és Abrudbánya felé, mely vonalok közül a legrövidebb $5^2/_4$ német mérföld volt, mellőzve még a magam szükségére tisztán tartandó apróbb vonalokat.

A nálam és parancsnokságom alatt álló sereg létszáma pedig következő volt:

1.	a 27-ik honvéd zászlóaljból akkor csak .	800 fő
2.	egy német legíobeli század	155 „
3.	félszázad huszárság, Sándor és Vilmos ezredekből összeállitva	56 „
4.	két szalontai nemzetőr század összesen .	400 „
5.	egy bihari nemzetőri század ekkor csak .	206 „
6.	egy század guerilla	164 „
7.	két darab 1 fontos, és 1 darab, 3 fontos ágyú és a hozzá tartozó társzekér. . . .	32 „
	Összesen . .	1813 fő

Tehát enyi katonával kellett nékem az oly roppant hosszura nyuló vonalokat az ellenségtől tisztán, és az utazásra bátorságosnak tartani, holott az sokkal kevesebb volt, semhogy a főhadiszállás saját környékét fedezhesse illően, úgy, hogy még előre ,is nyomulhasson, mint a hadvezéri feladat szokta hozni magával.

Enyi katonával kellett nékem az ily hosszúra nyuló vonalok védelmén kivül, még egy hatalmas, bőszült oláh nép-tömeggel is küzdenem, mely tömeg közé határőrök is voltak beosztva, mint tapasztalt, hadviselt katonák; — míg ellenben az én katonáim tapasztalatlan fiatalok, és tisztjeim inkább úrfiakból állottak még akkorában, kik a Vatermörder-től és lakktopántól csak szigorubb bánásmod után tudtak megválni. — Később begyakoroltam tisztjeimet a menyire lehetett, volt köztük olyan is, ki mázfényes cipőjét csak nyilvános roszalásom és fenyegetésem után birta elhagyni. A most sáros idő és hideg havas esők dacára is sok volt a baj ez úrfiakból teremtett tisztekkel, csak nagy

nehezen sikerült őket a katonai rend és fegyelemhez szoktatni, a miért is a háboru végével azt veték szememre, hogy szigoru voltam, mire én csak anyit válaszolék, hogy az olyan úrfinak, ki csak kardja csörgetésében találja föl dicsőségét, igaz, nehéz volt — de ellenben volt is ám rend és győztünk mindig, valahányszor harcba mentünk.

Előre kell bocsátanom azt is, hogy a kristyori, N.-váradi, valamint a Halmágy-joszáshelyi vonalon kivül, a többi mind az ellenség kezében volt, melyeket még elfoglalnom kelletett.

Midőn 1849-ik évi február hó 20-án a dandár vezérséget átvettem, azon nap, mihez tartás és irányzás végett, hogy mindenki tudja kötelességét, valamint azt is, hogy a hadsereg, az uj vezér és parancsnok alatt, mely utat fog legjobbnak tartani, — napi parancsot adtam ki, melyben oly valamit látott a főtiszt urak nagyobb része, s ezt tudtomra is adák, hogy ők csak most kezdik átlátni, hogy ellenség előtt állanak; mire én azt felelém, miszerint annak csak örülök, ha önök előtt e mai parancsom úgy ajánlt engem, mint valódi katonát. — Uraim! szegény hazánk talán soha sem volt anyira szenvedő állapotban, azért a legnagyobb örömmel, és tőlem kitelhető minden készséggel osztandom meg önökkel verejtékemmel szerzett csekély hadi tapasztalataimat és annak szétágazó apróbb, de minden esetre nagy szükségü részleteit; bármelyikük is tehet kérdést hozzám, a mely időben tetszeni fog.

A hon mindenek fölött kedveli polgárait, mint nevének örökös fentartóit, de vannak pillanatok, melyekben igen kedvesen tüntetik ki a honfit, ki egyuttal katona is — higyjék

el, hogy én utálom a katonát és megvetve nézek reá. De mi oka annak? az, hogy korunkban a katonát, csak is mint a szabad intézmények gyilkosát lehete látnunk. — Most azonban máskép áll a dolog, nincs oly csekély hadi tudomány, vagy tapasztalat, melyet a szenvedő hon javára ne lehetne és pedig sikerrel forditani.

Uraim! úgy vagyok meggyőződve, hogy mi eme nehéz feladatunkat csak úgy oldhatjuk meg csekély erőnkkel, hahogy a katonai rend és fegyelmet szigoruan be fogjuk tartani, mert a katona is ember, azt pedig magunkról tudjuk, hogy nem ritkán jő valami olyan, mi épen nincs inyünkre, de azt azért tennünk kell, mert a vezér parancsolta — kinek vállaira nehezül a felelősség terhe; valamint nem minden közvitéz tudhatja azt, hogy századosának mi adatott rendeletben, épen oly kevéssé tudhatja minden egyes főtiszt úr is a vezér tervét, vagy a neki adott parancsolatokat. — Azért előre tudatom itt a barátságos körben, hogy minden kihágást szigoruan büntetek, mert ha az engedetlenség elharapózik, el vagyunk veszve.

II.

> Bátorság ad erőt, pályán a gyáva hanyatlik —
> Bátran lépj, hogy utóbb rény koszorúzza fejed. —
>
> *Kölcsey.*

Itt van kezdete az engem illető drámának, mely nem kevés felelősség terhe alatt, nálam tapasztaltabb katonának vállai is meghajlottak volna, — azonban én, mint fiatal

26 éves ifju, biztam erőmben s csekély hadi tudományomban és a hadügyminister utánam küldendő utasitásaiban, melyben nem kis támaszt reméltem föltalálni. Ez azonban nem jött utasitási modorban, soha, hanem csak tett jelentéseimre válaszúl.

Sok helyen hallám, hogy vannak oly vezérek is, kik a katonai pályán soha még egy lépést sem tettek, annál kevésbé értettek annak oly elágazó hadi működéséből valamit, és még is el merték vállalni, megvallom ez is nem kissé bátoritá annak elfogadására.

Ezek után ime közlöm a föntebb érintett napiparancsot:

Nagy-Halmágy 1849. február 20-án.

A 9-ik hadtest balszárny vezérétől.

Dandár vezéri parancs.

Vitézek! Büszke vagyok oly hadsereg élén állhatni, melyről ismeretes a katonai rend és fegyelem, egyformán párosulva hona iránti forró szeretetével, mit is én önöknek kettöztetve bétartani ajánlok, anyival is inkább, mivel magam is mindenki iránt, ki a katonai rend és fegyelmen csorbát ejtend, kérlelhetlen szigorral fogok eljárni, — azért szigoru és föltétlen engedelmességet ohajtok és várok fölülről lefelé, mindenkitől, kit a sors csekély személyem parancsnoksága alá helyezett; — a mai naptól fogva rendelem és parancsolom, hogy:

1-ször Az összes hadsereg, valamint annak legkisebb, bárhová és merre osztott csapatai is, minden hajnalban indulás-készen állitassék föl parancsnokaik által,

a már e végre kirendelt helyre, hol fegyverbe állva várandják a kebelükből kiküldendő erős recognoscirozó csapat visszatértét és csak azután oszolhatnak ismét széjjel, ha hogy a főhadi szállásról más rendelet nem érkezend.

2-szor Ezt alkonyatkor is hasonlóképen gyakorolni kell.

3-szor Minden főtiszt úrtól elvárom, hogy kétszer 48 óra alatt málhás lovaik számát az illető parancsnokaik által bemutassák, hogy azokról élelmezés tekintetében rendelkezhessem, mivel előfogatos kocsit nem szabad használni senki másnak, csak

a) a fővezéri pénztárnak egyet, az irodának egyet, négy-négy lóval;

b) minden zászlóalj, vagy külön csapatnak egy két lovas előfogatos kocsit, az iroda és pénztár számára;

c) a tábori gyógyszerésznek 4 lovat és a tábori törzs főorvosnak egy 4 lovas kocsit;

d) a netaláni könnyü sebesültek számára, mindenkorra 4 sebesültnek egy két lovas kocsit;

e) a tábori kovács számára 4 lovat.

Mind ezen előfogatok a katonai élelmezési tiszt úr által készpénzben fizetendők, miről őt teszem felelőssé.

4-szer Semmiféle magán-kocsikat a hadseregben nem tűrök, annál fogva tudatom mindenkivel, hogy ha olyan magán-fogat van, azt 24 óra alatt eltávolitsa, mert ellenkező esetben, ha mars közben olyat találandok, azt az utócsapat által az ut mellett fölborittatva, megégettetem.

5-ször Minden századnál csak két tápnőt (Marquetender) szabad és kell tartani; e nők málhahordó állatjaikat kötelesek századosaiknál följelenteni, azok kötelesek egy egy

málhás lovat, öszvért, vagy szamarat tartani; hogy azok ellátásáról szükség esetében rendelkezés tétethessék: — a tápnőknek szigoru büntetés terhe alatt megtiltatik, a sereg után vitt eledelt és italt — teljes mértékben kimérve, — a vett áron két krajcárnál drágábban adni a katonaság és az imént elősorolt fuvarosok közt. — Hogy pedig náluk minden pillanatban italok és hordozható eledelek találtassanak, a tápnők felelősök, ellenesetben a seregtől elüzettetnek.

6-szor A többi törzs, fő és altisztek, valamint a közvitézek nejeit is, 48 óra alatt a seregtől eltávolittatni rendelem.

7-szer Minden katona kivétel nélkül köteles, magával 48 órai eledelt, kenyér, szalonna-, vagy sülthús-félében magával vinni, miről a főtiszt urakat teszem felelőssé.

8-szor A katonai élelmezőnél minden időben legalább is 12 darab szarvas marha, 40 akó bor és 10 akó pálinka mint előleg, pontosan készen tartassék, miről az intendánturához beosztott főtiszt urat teszem felelőssé.

9-szer Minden reggel midőn az idő engedi, 9 órakor nálam törzs rapport fog tartatni, melynek végeztével rendesen egy kis hadi gyakorlat felől tartandó tanácskozásra minden főtiszt urat szivesen látok, — de

10-szer A reggelenkint való törzs rapporton jelen kell lenni a segédtisztnek, táborkari tisztnek, hadbirónak, porkolábnak, az élelmező főtisztnek, főorvosnak és a polgári élelmező biztos urnak is, midőn a főhadiszálláson van, valamint a szolgálatban lépő főtiszt uraknak, nemkülönben a főpénztárnok és számvevő uraknak is.

Ezen parancsom mindenkori pontos teljesitéséért, úgy az egyes parancsnok, valamint a fővezér segéd-tiszt és táborkari tiszt urakat teszem felelősökké, hogy pedig ezt kiki jól megértse, ezennel meghagyom, hogy három egymás után következő napon felolvastassék és megmagyaráztassék.

A 9-ik hadtest balszárny fővezére
Csutak
őrnagy, dandárvezér.

Másnap, 1849. február hó 21-én kiáltványt bocsáték ki, a föllázadt oláh néptömeghez, melyet oláh nyelvre is fordítva, saját oláh embereik által széjjel is küldöttém. E kiáltvány szóról szóra itt következik.

Kiáltvány Zaránd és a szomszéd megyék oláh ajku népeihez! Román polgártársaim! Magyar- és Erdélyország alkotmányos királyának hadügyministere által, ő felsége nevében, reám bizatott e vidék félre vezetett népeit és lakosait, mint fegyverben álló és tömegesen föllázadt csoportot, győzni tudó seregemmel ősi tűzhelyeikhez visszatériteni, vagy ellenesetben azokat, mint törvény ellen lázadókat, fegyverrel legyőzni.

Azért kötelességemnek ismerem titeket felszólitani, hogy térjetek vissza ősi tűzhelyeitekhez, és ne hallgassatok a véres áldozatokban gyönyört és örömet találó olygarchiának csábitó szavaira; most még van időtök bántalmatlanul tűzhelyeitekhez visszatérhetni, — mert nekem nemcsak feladatom, hanem komoly, föltett szándékom és célom is, titeket baráti, sőt testvéri keblemre ölelhetni — a szabadság irigy ellenségeinek emésztő boszujára; de a mily jó és emberszerető vagyok most, midőn titeket ősi hajléktokba

való visszatérésre hivlak föl, ép oly szigoru leszek azok iránt, kiket előre nyomulva, fegyverben találok. Azért fogadjátok el magyartestvéri jobbomat, mig békét ajánl, mert győzni tudó seregem az elvezetett nép iránt, jobbjában a fenyitő és fékező fegyver, de baljában a béke pálma ágát magasan hordozza, mint szabadság harcosaihoz illik.

Még egyszer ajánlom a békés visszatérést, nehogy majd késő legyen, mert seregem elég erős, titeket a magas hólepte bércеken ép úgy, mint a mélységes völgy üregében követni, győzni szokott fegyverével, és engedetlenségtekért titeket azzal büntetni. Kelt N. Halmágyon 1849 február hó 21-én*). A 9-ik hadtest balszárny dandárvezére: Csutak Kálmán őrnagy, dandárvezér.

Mindenek előtt tudni kell, hogy e vidék oláh ajku lakosai egyenkint és elbujva, az erdők vastag tölgyei möгül és sűrűbb berkekből per male à propos is, nem ritkán megkisérlék, hogy egy egy magyart meggyilkolhassanak, a mint Gáál és Beke alatt hét nemzetőrt sikerült nékiek ily uton életétől megfosztani, — mondom, hogy e vidéken még a fán rezgő levél is ellensége volt a magyarnak, úgy anyira, hogy egyszer Halmágyon egy háztulajdonos, a hol négy honvéd volt beszállásolva, saját házát gyujtá meg a fáradt honvédekre, csakhogy oda égjenek, mi azonban nem sikerült. —

Soraimat azonban, minthogy nem rendes, és országos történet - irást szándékom irni, hanem csak mint parányi féreg, egy morzsául akarom hazám történet

*) E kiáltvány a Közlöny hasábjain is olvasható volt.

irójának tollába adni, oly dolgokat illetőleg, melyekről jobb és valóbb fölvilágositást ki sem adhat, még maguk a volt kormány férfiai sem, mert nekem jutott a szerencse, vagy szerencsétlenség, hogy az itt történt nem kis események tengelye legyek; — azért a vidék hegyes völgyes, vagy regényes tájékáról irni nem akarok, mert azokról irtak már több költőink, aranytollaikkal, miért is csekély munkám csak is oly olvasónak nyujthat némi élvezetet, ki azon vidék fekvését ismeri, valamint a hadjáratban is jártas némileg és ismeri annak millió apró elágazó fáradalmas vonásait a kivitelben.

Csak alig harmad napra ismét egy futár által vevék rendeletet a hadügyministertől, hogy Gáál László Jószáshelyről Bácskába vonuland, azért az általa védett vonalokat is parancsnokságom alá adta, valamint annak felelőssége is engem terhel; mely rendelet vétele által ismét szaporodott seregem, de területem is nagyobbodott, melyre felügyelnem kellett, mi által állásom fáradalmasabb és feladatom megoldása terhesebbé vált. Itt Gááltól átvettem: —

1. Egy század honvédet, Burecz százados alatt, ennek létszáma	185 fő
2. Két nemzetőri századot, Állványi és Nosdroviczky századosok alatt, létszám . . .	575 „
3. Két darab három fontos csajkás ágyút illető tüzéreivel és lovaival	30 „
Összesen . . .	790 fő

És igy összes seregem száma volt ezekkel együtt 2603 ember, 5 ágyú, 20 lóval és 56 darab

hátas ló, — ezek után megkezdettem seregemmel a hadjáratot, és pedig ily modorban:

A főhadiszállás N. Halmágyon maradt, az előőrsök és előcsapatok Halmágytól egy mérföldnyire, a szárnycsapatok jobb és baloldalon fél mérföldnyire. Azonban a sűrű erdő és hegyes vidéken fölötte nehezen lehetett, a szárnyparancsnokokat időről időre értesiteni, úgy anyira, hogy minden kis levélkével egy bizonyos csapatot kellett fárasztanom. Ez naponkint igy történt, és igy is nem ritkán támadtattak meg embereim.

Ez bajos helyzet volt, melyet sokáig kiállani nem lehetett. Azonban a körülmények máskép rendelkeztek, — bár merre indultam, alig állitám föl seregemet, már a két oldalon magasló hegyek ormairól hallatszottak a mozsár ágyúk jeladásai, s igy minden elindulásom hasztalan és siker nélküli volt, anyival is inkább, mivel a városban létező oláhok azt észre véve, azonnal jelt adtak a hegytetőkre, indulási szándékomat, mielőtt megtörtént, ekkép elárulván, már mérföldekre hallhatók valának a mozsarazások jeladásai. — Február utolsó éjjelén érkezett egy felhivó levél Institoris János élelmezési kormánybiztosomtól, ki is fölkér mindenre, a mi szent előttem, hogy — ha csak lehet — siessek Petrisre, mert az ottani birtokosra, mielőtt 48 óra eltelnék, reátörnek, a lehető legnagyobb pusztitással, tehát menteném meg a vidéket a végelpusztulástól, anyival is inkább, mivel Soborsinban semmiféle katonaság sincs.

E kérésnek engedve, noha nem volt az én vonalomban, csak szomszédságában, még azon éjjel útnak indultam, egy század német legio, négy század honvéd, egy

század nemzetőr, három ágyú, és harminc huszárból álló csapattal, seregem hátrahagyott maradványait N. Halmágyon, Dalos Elek századosra biztam, ki is időközben azt vitézül védelmezte, egy megrohanási próba ellen.

A mint utamat folytatám Petris felé, a magas hegytetőkön át, járatlan utakon, a Jószáshelyen talált katonaságot is magammal vive, s midőn az élelmezési biztossal találkoztam, visszaijesztett, hogy eme rettentő és járatlan hegyeken ágyúkkal átvonulni lehetetlen, mire azt feleléın, azaz én gondom, ő csak lássa el embereimet ozsonnával, a többiről majd én felelek.

Alkonyodáskor neki inditám a bortól kissé fölhevült csapatomat, a meredek és sziklás hegy ormainak Bucsáva fölött. A nemzetőrök egy része a nyolc ökör által vontatott ágyúk és társzekerek segitségére valának rendelve. Négy helyen történt azon éjjel, hogy az igavonó marhákat kifogattam, az ágyúkat kötél segitségével eresztettem le, és igy, bármi nehezen, március 2. délután négy órakor Rosia község magas bérceiről vonultam lefelé a faluba és onnét Petrisre. Rosiában fölötte csodálkoztak a lakosok, mert ők még ott katonaságot keresztül vonulni soha sem láttak; a Hora Kloska idejét kivéve, de akkor is csak népfölkeléseket; még azon este felé Petrisre érkeztem, a hol az ellenségnek nyomait sem találtam, és arról senki mit sem tudott.

Midőn ily módon való ide csábittatásomon tünődve kissé boszankodtam, és már a beszállásoláson gondolkodtam, hogy az úgy történhessék, miszerint ha netán valami kétnyelvüség lenne a dologban, azonnal készen legyek seregemmel, a

rend határaiba visszautasitani; midőn igy gondolkozva a helység háza előtt seregem közepette tanyáztam, egy fiatal polgárisult egyén hozott egy levelet, Soborsinból hozzám cimezve N. Halmágyra. Olvasám belőle Soborsinnak szomoru helyzetét, hogy az ellenség már hidat csinált a Maroson keresztül, és még 48 óráig ily békében dolgozni hagyni, azon bátran átkelve, szomoru kilátás lehet. Én a futárt mindenről jól kikérdeztem és magam is a térképet vevém elő, úgy gondolkoztam, ha hogy azok szabadon a hidon átkelhetnek, azok az aradi ostromzár sereget meg fogják szalasztani, de tehetik azt is, hogy a hegy alján átcsapván, Váradnak tartanak, s' ekkor vége van a további maradhatásnak. Mind ez eshetőségeket fontolóra véve, elhatároztam magamat Soborsinba vonulni még azon éjjel: a futár tudtomra adá, hogy a Marospart már jól meg van rakva ágyúkkal és őrökkel, úgy, hogy az utat passirozni nem lehet, — ekkor azt felelém, hogy szemtanuja legyen az ottani lehetőségnek, tehát tessék itt maradni, mert vissza úgy sem bocsáthatom, csak majd ha én is oda megyek. — S igy a futár nálam maradt, kit azonban szemmel tartattam. A folyamodványforma levél Neszli Mátyás soborsini plébánustól is alá volt irva és valamenyi honoratior által.

Még azon este, 6 óra után utnak inditám fáradt seregemet, magammal vivé egy kocsi szalmát jól megáztatva, midőn a mondott helyhez közeledni hittem, a szalmát össze fonattam és a kerekeket véle bétekergettettem, a seregnek halálbüntetés terhe alatt hallgatva haladást parancsoltam, a lovasságot az út mellett a gyepen ott is lassan vezettém., mig végre éjféli egy óra után sike-

rült szerencsésen és észrevétel nélkül Soborsinba vonulnom.

Petrisen kiadott napi parancsom: — „Vitézek! Bár menyi fáradsággal és véres áldozattal küzdjenek is a hon seregei, tettek légyen bár menyit, de mig teendő van, addig anyi, mintha semmit sem tettek volna: azért mi igen sietve rögtön fel fogjuk keresni az előttünk bujkáló ellenséget, a lehető legnagyobb csendben, és megtalálva, ráütünk és megsemmisítjük. Azért ajánlom halálbüntetés alatt a lehető legnagyobb és legmélyebb csendet és fegyelem betartását sat“.

Soborsinba érkeztem után bémentem a plébánus úrhoz, kinél az állásról tudakozódtam. Ez jó honfihoz illően mindent elbeszélt. Erre magam gyalog, a sötét éj dacára a Marospartra mentem, némileg az ellenséget megszemlélhetni. — Másnap marcius 3-án reg. 8 óra tájban megkezdettem a már általuk vizbe állitott hajó-hidjaikat ágyúimmal lerombolni, a mi sikerült is. A már beállitott 3 hajót, mint hid-alapot, a Marosfolyamba sülyesztettem, később a tulsó parton lévő redoutjaikból is sikerült őket kivernem, valamint az ölfa rakás háta mögül is elüznöm az ottani gyalogságot, úgyanyira, hogy az átjöhetést egy időre megsemmisítettem, valamint az ellennek hét ágyúját demontiroztam — s mint egy délfelé láttam az uhlánusokkal egy lovas üteget a Marospartra vágtatni; mire egybevetvén, hogy a zajló Maros az átmenetelt nem engedi, komp vagy csolnak nincs ez oldalon, annál fogva tovább itt az ellenség tüzében állani nemcsak célszerűtlen, hanem bűn is

volna, embereimet minden haszon nélkül fölàldozni, a városba bevonultam kis csapatommal.

Innen irtam Gáál Miklós, úgy Kiss Pál, az aradi várzárlat parancsnokainak, hogy ez a hely igen veszélyes az egészre nézve, és hogy ők, ha ezt erősen el nem látják katonasággal, még mielőbb meg fognak lepetni a német seregtől: Léderer alezredes volt a Marosparton, mint előőrségi csapat parancsnok, Blomberg dandárával, a tábornok Facsétón volt szállásolva, s a midőn már ágyúit demontiroztam, a tábornok oda jött. De már későn volt, mert a hid-alap lesülyesztve, az ágyúk lerombolva, redoutjaikkal együtt, embereiben is tettem némi kárt, de minden esetre a meglepetés által nem jól érezték magukat; úgy anyira, hogy Lédérert haditörvényszék elé állitották: mit csak a hadjárat után tudtam meg. — A magyar hadsereg a Maros jobb partján állott, s onnan igyekezett a bal parton lévő ellent legalább schachban tartani.

A mi részünkről elesett 5 nemzetőr, 7 honvéd és 40 sebesült, s igy a város és talán Arad és más része is a honnak, a fönt említett elestek és sebesültek vérén lett megmentve. — Március 4-én az elesettek eltemettettek, a sebesülteket pedig gyógyitás alá adtam, mire Szentiványi az 59. zászlóaljjal oda érkezett, én pedig 5-én reggel Villám alezredesnek e vonalat átadtam, s délután ismét Petrisnek vettem utamat, a hegyeken keresztül, mert a merre jöttem, arra menni nem lehetett. Petrisre érve, itt azon éjjel pihenve, reggel utnak indulva Rosia és Petroesza hegytetőkön keresztül, felső és alsó Vácának tartva, felső Vácára ismét Isten nevében kellett ágyúinkat a völgybe

lebocsátani. De most már a sötét éjben jól be nem látható mélységbe csak úgy gördittethetém le azokat, hogy elsőbb vékonyabb, vagyis fiatalabb fákat vágatva ki, s az ágyúkat négy szálfa közé szoritva, kötéllel átkötöztetém. —

Ez intézkedés oly anyira sikerült, hogy azok egyikének sem lett legkisebb sérülése sem., — és csak midőn leértek, azután lehetett a faron lecsusztatott lovakat elibük fogni: miről tanuskodik, az ide szórúl szóra beigtatott szalontai I. nemzetőri század hozzám intézett bucsu levele is:

A bihari szalontai nemzetőrsereg 1-ső századától. Lazur 1849, március 15-én. Tisztelt őrnagy úr, vezérünk! A midőn mi azon kitüntetésekért, melyeket mint hadseregvezér érdemünk fölött több alkalommal, közelebb pedig folyó hó 14-én a 74-ik szám alatt kiadott nagybecsü levelében tanusítani méltóztaték, legforróbb hálás köszönetünket nyilvánitani szerencsések volnánk, elmulaszthatlan polgári kötelességünket hiszszük teljesiteni az által, ha Isten és világ előtt kijelentjük, miképen azon érdem., — s ha lehet dicséret, melyet a csaknem járhatlan bércek ormain keresztül vezérlett tábor — melynek mi is csekély kiegészitő része valánk — a soborsini csatában szerzett, senki másé nem lehet, mint Csutak Kálmán bátor és vitéz vezérünké; ki azt tagadni merészelné, mi annak személybe fogjuk kiáltani: „te a hazafiui erényeknek kérlelhetlen ellensége vagy, távozzál egy oly férfiu elől, kinek keblét minden léptében, a haza szent szabadságának tüze heviti“. A szalontai nemzetőrség első századának rövid idő alatt nyert tapasztalása után, az hite és őszinte vallása: hogy az egész

táborbeli sereget egy fénypont sugározza körül, ez maga a vezér, kiben minden egyesnek bizalma öszpontosulva van, tőle ered mindaz, mi egyeseket, vagy csapatokat kiemel, igy a mi kitüntetésünk is, más hozzánk hasonló nemzetőrök fölött, tisztelt vezérünk érdeme, mi csak szerencsések voltunk oly vezér kormányzása alá juthatni, kiben a nemzet egy bátor, elszánt vezéren kivül, lelkes, mivelt, ernyedétlen szorgalmu, értelmes hazafira számithat, kiben a sereg hivatalos eljárásánál, atyát, azon kivül barátot ismer. Isten! Isten! szabadság Istene! ily férfiakat sokat korunknak, s diadalünnepet szentel nem soká, a magyar nemzet neked.

Ily meggyőződések után térünk mi szeretett megyénkbe, tüzhelyeinkhez vissza, azon szives ohajtással veendünk bucsut szeretve tisztelt őrnagyunktól, kinek emléke élni fog lelkünkben a sirig: hogy az olyan vezért, ki bennünket oly viszontagságos, s életveszélylyel járó kősziklás hegyeken keresztül, erős ágyú kiséretével, minden hiba nélkül, épen, erősen és föllelkesitve vezetett a dicsőség mezejére, a magyarok Istene sokáig éltesse, mindig győzelem koszorúzza polgári törekvéseit, a történet irás pedig utódaink előtt is, az Erdélyország határszélén „Tyetrosza“ nevü legmagasabb hegy csucsán ágyúkkal keresztül utazott őrnagy Csutak Kálmán úr nevét tegye ismeretessé, ki előtt meghajolva, teljes, tökéletes bizalmunk nyilvánitása mellett, örök tisztelettel maradunk, tisztelt őrnagy úrnak, vezérünknek tisztelő polgártársai: Fonyád László a szalontai nemzetőrség első század századosa, és a szalontai nemzetőrség egész első százada.

Felső Vácára érve, a falu szélén egy embert találtam,

ki épen az oda való biró volt, s midőn észre vette, hogy magyarok vagyunk, azonnal jelentést tett, hogy a kormánybiztos rendelete folytán, ő nekem szénát és szalmát, anyit a menyit lehetett, küldött, de a most is Alsó-Vácán túl táborozó oláh csapat vezetője azt lefoglalá.

Erre a birót azonnal letartóztattam és halálbüntetéssel fenyegetém, hogy ha nem igaz, a mit most mondott; arra ő felelé: uram, az itteni oláhpapnál most is konferenciáznak küldöttjei az oláh tábornak; egy század kiséretében azonnal oda küldöttem őt a gyülde tanyájára és annak tagjait el is fogattam, hat honvéd és két német legionarius meg is sebesittetett az elfogatási küzdésben, mivel a fegyveres lármát minden áron ki akartam kerülni, a mi sikerült is. A midőn őket őrizet alatt a sereg után kisértettem, alig valék a falu szélén, a fürdő helyen kivül, midőn a N. Halmágy és Kőrösbányára vezető uton magam is láttam, roppant tanya tüzét az oláh tábornak; midőn azonban a hidon át akartam menni, az le volt szedve. Embereim keresték, de sehol sem találták annak pallóit, magam is keresésnek indulva, csakhamar nyomára akadtam a sötét est dacára is, egy darab fölásott földnek, ottan kezdék egy kissé utánásatni, s a pallók csakugyan előkerülvén, azokat szép csöndben fölrakattam, a hidat földdel behordattam, s azután rajta csöndesen átkeltem, észrevétlenül — a tűz mellett nagy robajjal csevegő tömegtől; az előőrjeim vagy is előcsapatom kezeibe jutott három oláh határőr, fegyverestől, kik az oláh csapat őrszemei voltak, azokat is fogva tartva, a tüz mellett mulató csapat felé siettem, csöndesen, s midőn jó közel értem, sikerült föl-

állitani ágyúimat, s az első jelre közibök kartácsoltattam úgy anyira, hogy bizony belőlük sokan ott maradtak, mert 5 ágyúm mindegyike három lövést tett; kartácscsal, a tüzet csakhamar eloltották, s a hátuk mögött lévő magas hegyre vonultak föl, a sűrű erdőségbe, nekem pedig őket követnem nem lehetvén, csak tovább haladtam, N. Halmágy felé, tartva attól, hogy az uton talán még találkozom ilyen csapattal, anyival is inkább, mivel az elfogott 3 határőr egy pillanatban hirtelen rohammal elkapva fegyvereit a szekeres embertől, a seregre tüzeltek. — Ezt jeladásnak hittem: őket még az nap haditörvényszék elé állittatám, minek folytán golyó és lőpor által ki is végeztettek.

Másnap jött hozzám Institoris János élelmezési biztos úr, ki tudatá velem, hogy az éjjeli meglepetés után, sok volt a holt tetem, melyek eltakaritására a szomszéd falubelieket is azonnal kirendeltettem: a soborsini csata után föntnevezett élelmezési biztos úr hozta hirül, hogy a Maros balpartján álló ellenséges tömegből sok halott és sebesűlt lett volna, miről azonban én semmit sem tudtam.

Erre, egy napi pihenés után indultam el Kőrösbánya és Vácának ujból leendő visszafoglalására; március 11-én Vácát kevés csatározási tüzelés után sikerült elfoglalnom Jánku csapatjától, de Kőrösbánya kevéssel több dolgot adott, azonban még az nap azt is sikerült elfoglalnom az oláh tábortól, mely alkalommal zsákmányul maradt 150 darab különféle szarvas marha, 400 darab juh és 15 darab apró lovacska, a milyenekről Rotteck történetében azt mondá, „hogy a magyar alföldön igen apró lovak vannak és úgy nevezik, hogy: rospont“.

4*

Kőrösbányáról közhirré tétettem, hogy bárki is, ha ki tudja mutatni, hogy az ellenségtől zsákmányban nálam maradt marhák, juhok, vagy lovak közül, valamelyik az övé, neki vissza fog adatni, de nyolc nap lefolyása után másképen leend felőlük rendelve, t. i. el fognak árvereltetni.

Mindjárt találkozott sokaknak valódi, de még többnek álgazdája is, nevezetesen id: R. F. zarándi alispán, azonnal megalázta magát, hozzám jött, s vagy 24 darab jármos ökröt kért ebből a zsákmányból, mely kérése azonban részemről megtagadtatott, s e megtagadás elég volt arra, hogy ő ingyen ökrökhöz nem juthatván, engemet, vagy bennem a hazát, bárhogy is megboszúlja. — Az ilyen jó urak ellen minden nyelvkülönbség nélkül, fölötte föl volt bőszülve az odavaló lakosság, mert itt a szegény embert és volt jobbágyot csakugyan az iga vonó marhához hasonlitották, nem ritkán történt, hogy egy fejkötőért, egy pár keztyüért, vagy egy pár cipőért Zaránd vármegyéből Aradra küldötték a szegény embert, gyalog, saját élelmén robotban, ki is nyolc, vagy tiz napot töltött ez utban, neki pedig csak legfölebb négy vagy öt nap tudatott bé tartozásába.

De mutattak az elöljárók nekem némely községből oly adatokat elő, mire az ember haja szála is fölállott és vissza borzadt minden jobb lélek; — a többi közt egy szegény ember robotba Kőrösbányáról Kolosvárra küldetett egy pár báli cipő és csizmáért, ki is az uton a nagy hidegben megfagyott, sőt voltak még ennél borzasztóbb esetek is, de mint nem ide tartozókat elhallgatom; ezeket is — csak per tangemtem hoztam föl.

A kormánybiztos is arra szólitott föl, hogy a zsákmányul esett marhákat adnám át neki, mire azt felelém, hogy nyolc napot bevárok, a mint már a térparancsnoknak ki is adtam, és a mi azután maradna, azt neki kiadni kész leszek, rendes nyugta mellett, — mire azt felelte, hogy hát én kinek adtam nyugtát rólok? — Erre persze hogy mitsem válaszoltam, mert mit is lehetett volna mondani, de elértém utógondolatát, azért a letelt nyolc nap után a mi ott maradt, nyilvános árverés utján eladattam, a pénzt pedig a pénztárban letétetni rendelém, — miről a jelentést a hadügyministernek fölterjesztém, a honnét is azon választ nyertem, hogy a pénzt tartsam meg, s a jövő havi fizetések, szóval kiadások és bevételekbe tegyem bé, mit bizonyos urak hinni nem akartak, s még akkor sem adtak teljes hitelt, midőn Mészáros hadügyminister erre vonatkozó rendeletét látták.

Nem sokára ez eset után kapok Debrecenből egy dorgáló rendeletet a hadügyministeriumtól, hogy S. G. kormánybiztos úr jelentése folytán ujból megparancsoltatik, miszerint helyemet, melyet elhagytam, foglaljam el, és a kormány tudta nélkül azt elhagyni ne merészeljem. — De már erre a hamisan koholt hirre, épen nem maradhattam csöndesen. A hozzám küldött futárnak tudtúl adám, hogy a hely, hol most áll, Kőrösbánya és a vezér én vagyok, tehát ha engem itt lát, akkor csak elhiszi, hogy nem hagytam el helyemet; — de meg is irtam a hadügyministernek is, hogy én helyemet el nem hagytam, s azt tenni a kormány hire és engedelme nélkül nem is fogom, — annál fogva kérem az ily álhirek szerzőjét megdor-

gálni, hogy haszontalan élceivel ne alkalmatlankodjék, az ország rovására; én csak előre nyomultam, de nem hagytam el a vonalat, mely vezérletem s parancsnokságom alá adatott. — Azonban nem tudom, hogy én a kormánybiztos testőrjeül volnék ide rendelve, mert ha igen, kérem velem tudatni, hogy akkor tudjam, hogy tőle függök. — Mire azonban nekem mit sem válaszoltak, hanem S.... urat koholt vádjaiért megdorgálták; itt kezdődik a kettőnk közti viszály almáján való rágódás.

Nem tagadhatom, hogy engem fölötte bántottak a kormánybiztos efféle alaptalan koholmányai és alaptalan vádjai, anyival inkább, mivel én egy kórmánybiztosban nagyobb szereplőt véltem, azért alkalmilag megirtam neki, hogy egy kórmánybiztosnak nem illik más becsületére, még magán ember ügyében sem, annál kevésbé országos ügyben valótlanokat állitani: miből csak azt kell hinnem, hogy nem érti, se nem tudja utasitásomat, mely naponkinti rendeletekből állott s melegen fölkérem, hogy most, midőn minden becsületes honfinak főtörekvése az, hogy az egyetértést szilárdabb lábra állitsa, — felejtse a politiaki pályán vezetett személyek elleni ingert és pártoskodást, most inkább egyesülni, mint szétszakadozni kell, azért intem és fölkérem, mert ellen esetben félre fogok tenni minden tekintetet, állást, vagy kort sem véve figyelembe, komolyan fogom venni tényeit, miként azok adva vannak; én sem vagyok barátja a katonai önkényszülte kórmánynak, de most száz kórmánybiztos sem tehetne rendet, mig a fegyveres erő előbb a rendet és törvény iránti tiszteletet helyre nem állitja, — ez nézetem, de ha ő oly varázs-erővel bir,

hogy az itt lévő katonaság mellőztethetik, akkor csak tessék irásban adni s följelenteni, higyje el, hogy örömest elmegyek e helyről, mert minden egyes honfinak még sok teendője van, az ország terjedelmes határain belől, a fölöttünk összecsapott ármánykodók ellenében. — Körülbelül ily forma levelet irtam neki, mire választ nem kapván, a dolgot javulni képzeltem.

Erre csakhamar, úgy szolván nehány nap mulva, hadi fáradalmaim között kapok egy csomag vádlevelet Debrecenből, melyre hivatalosan kell válaszolnom, de nekem roppant sok dolgom lévén épen akkor, a fegyveres ellenséggel, amint a vádleveleket elolvastam, egyszerüen felirtam, tennének helyembe más parancsnokot, s engem a vádló kormánybiztossal együtt, állitsanak hadi törvényszék elé, mert itt, a harc-mezőn lehetlen ily légből kapott vádak tömkelegére replikázni. — Mindezen kérésemre semmi sem jött; igaz hogy oda irtam, hogy azért kérem magam Debrecenbe a haditörvényszék elé, hogy a ki bünös leend kettőnk közül, az példásan büntetődjék — hogy miért, nem tudom, de a katonai, valamint a polgári legfelsőbb hatóságok is elhallgattak, gondoltam, hogy talán figyelembe sem akarják venni eme koholmányokból össze fércelt vádat.

S. G. kormánybiztos terve mindenütt kitüntetve állott, bármely tényére néztünk, ő csak bonyodalmat ohajtott előhaladhatásom gátlására, nehogy valamikép hova hamarább sikerüljön, az elvezetett oláh népek megfékezése, vagy visszatérésük; mert ő sem Kossuthnak, sem nekem, de egy szabadelvü embernek sem volt barátja, szükkeblüségénél

fogva, a személyes boszú sikere, csordultig tölté keblének győzelmi öröm poharát.

A mint a szerencse kis csapatom fegyverének szolgált, s hogy több helységben első fölhivásomra sikerült, nehány száz román atyafit tűzhelyéhez visszatériteni, megparancsolám a detachement vagy térparancsnokoknak, hogy a helységekben találtató fegyvereket mentől előbb a legnagyobb ovatossággal szedjék be, mert hátam mögött fegyveres erőt tudni nemcsak nem akarok, hanem a fegyverre katonáimnak is szükségük van; — egyszer csak kapok kétfelől jelentést, hogy a fegyverek beszedését nem foganatosithatják, mivel az embereknél a kórmánybiztos által, azok, engedély mellett meghagyattak, mire a beszedést ismételve szigoruan megrendeltem, azon kijelentéssel, hogy azt nem hiszem, mert ez már az én körömhez illő tiszti eljárás — a kormánybiztos úr pedig nem bocsátkozhatik ilyesekbe, kölcsönös értekezés előtt. A jelentésben foglalt fegyver engedély felől pedig ez óráig egy betüt sem tudok, annál fogva, ez inkább mások általi koholmány lehet: minek vége az lőn, hogy két ilyen cédulát hozzám beküldöttek, melyekből láttam, hogy a jelentést tevő Csillag főhadnagynak igaza van, ekkor tökéletesen tisztában voltam emberemmel. Egy szavamba került volna akkor, a világ előtt, őt öreg és családos ember létére, örökre megbélyegezni, de nem volt elvem mások becsületének porba tiprásával magamnak gyönyört szerezni.

Csakhamar igyekeztem vele találkozni és kérdést intéztem hozzá, a fegyver beszedés vagy be nem szedhetés tárgyában, mire az öreg biztos ur kissé kétértelmüleg

nyilatkozott, minthogy nem tudta hányadán van, láttam zavarba jöttét, azt mondám, most talán rajtam volna a sor jelentést tenni, de nem fogok, én tűrök addig, mig csak lehet, mert jobb szeretek barátokat, mint ellenséget szerezni, most csak átláthatja ön, uram, hogy ily módon kiadott rendeletéről a kormány mit sem tud, de nem is tudhat, mert az esetben engem is tudósitottak volna. — Ön zsarolással vádolt engem, de arra majd a törvényszéken akarok, önnel szemközt állva felelni, most csak anyit, hogy kérem ily rendeletek kibocsátásától jövőre ovakodni méltóztassék, mert ellenesetben kénytelennek fogom magamat érezni, jogaimmal s hatalmammal élni; befogom szemeimet ez eset előtt, de legyünk e vidéken való működésünkben egybeforrt testvérek, hogy siker koronázhassa, anyi verejtékkel egybekötött fáradalmainkat! Uram, nincs és nem lehet honfiunak a földön nagyobb jutalma, mint ha a késő kor méltó elismeréssel emliti nevét; azért most mint jó emberek és barátok váljunk el egymástól, adja az ég, hogy megértsük továbbra egymást.

Barátságosan elválva, ő Halmágyra ment, én pedig más nap egy uj foglalásra siettem, mely sikerült is, t. i. Brád és Zalathnát nehány óráig tartó heves csata után elfoglalnom. Ez alkalommal sikerült az oláh fölkelt néptől két darab vas és négy darab fa ágyút elfoglalni. Ugyanekkor sok sebesültet is mutatott az ellenfél serege, kiket hazatérésük alkalmával láttunk. A csatatéren maradt az oláhokból mint egy száz halott, a mi embereinkből szerencsére csak egy halott és tizenöt könnyü sebesült, — ezt az olvasó hiszem, hogy csodálni fogja, vagy nagyitásnak veendi, ez

pedig úgy volt, s ennek fölvilágositására megkisérlem a csatát körülirni.

Brád megtámadása három oldalról történt egyszerre, mire a fölkelt oláh nép nem sokára kivonult Zrapce felé. Ezen táj csupa völgy és bércekből áll, az ország útját a patakok képezik, melyeken minduntalan keresztül kell menni, minden hid nélkül, Brádtól Zrapcéra. Csapatom balszárnya Dallos Elek százados alatt már akkor Zrapce fölött volt, midőn a futamodott sereg oda ért; jobb szárnyát Jászits őrnagy vezette, a hegy ormain, mint oldal vadászokat, a középpontot vezeté Liptay őrnagy, én pedig Liptay és Dallos között foglaltam állást, három ágyúval és a német legióval. Ekkor sikerült az ellenséget a zrapcei patakban csinált redoutjokból és mellvédjeikből kiverni, persze hogy mind ez ideig csak is a hegy ormairól dolgoztak ágyúim kartácsai, midőn a megrémült tömeg jobbra fölszaladt a hegyre, ott szemközt találkozott Jászits őrnagy gyalogságból alakitott vadászaival, onnét lefutamodott, Jászits őrnagy által üldözve, mellettem elhaladva, rézsut hegynek tartva, de alig érték a második hegyláncolatra, ott Dallos Elek századosra bukkantak, úgy hogy már nem tudván hová lenni, kénytelenek voltak fegyvereiket letenni. Fejszéjeiket vissza adva, őket haza bocsátám, minden bántalom nélkül; akkor jutottam mintegy 345 különbféle lőfegyverhez és sok, de haszonvehetlen lándzsához. Alig voltak a hazament emberek nehány napig tűzhelyeiknél, egy kis része vissza ment Janku táborába, de nagyobb része hon maradt és lett belőle földmivelő polgár, sokan fiaikat, minthogy husz pengő forintot kaptak felpénzül, elhozták

és beállitották honvédeim soraiba, de a husz pengő forintot szüleiknek adták. Volt ilyen uj katonám már vagy háromszázra menő, — ekkor terjedt el az a hir is az oláh táborban, hogy a magyarok vezére most oláh ember és azért sikerül neki őket anyiszor megverni, itt kezdődött az eszme szüleménye, hogy Janku magát seregével együtt megadja.

Most már a fiatal oláh gyermekek tömegestől jöttek hozzám., hogy honvédek legyenek, de nagyon természetes, hogy mindnyáját be nem fogadhattam. Ezt látták bizonyos urak, fölötte sajnálkoztak, hogy számitásukon túl, jobban sikerült nekem az oláhokat meghóditani; kik nem tudták máskép, e már hazatérni vágyó népet, ismét a magyar és saját maguk ellenségévé tenni, hanem azon oláh polgártársakat, kik hazatértek, szántani hajtatták robotba, mi is nekem a néptől oly szemrehányólag panaszoltatott el, mivel én az úrbéri munkát és dézsmát megszüntnek hirdettem: erre azt mondottam a panaszkodó atyafiaknak, mint a kik az öreg R. F. jobbágyai voltak azelőtt, jól van, tehát holnap is menjetek ki szántani, én is ki fogok jőni, s ott panaszkodjatok majd előttem. Mi úgy is történt. Másnap délelőtt arra felé lovagoltam, ő, a birtokos mint e megye (Zaránd) első alispánja is künn volt a robotosoknál. A midőn az öreg urral beszélgeték, oda jött a szántás munkától három ember, e szókkal: — Uram, mi robotban szántunk, holott Kossuth azt eltiltotta. Erre az alispán úr belé szól s azt mondja, hogy ők csak az 1848 előtti hátrányt szántják, tehát azt nem lehet robotnak tekinteni — mire én az embereknek azt felelém, hogy ha már három napja dolgoztak, tehát azon napszámokat én magam fizetem ki,

de robotba hajtani ezentúl senkit sem szabad, annál fogva itt van három pengő forint, minden embernek; és ezzel hazaküldém őket.

Az alispán urhoz fordulva, azt kérdém tőle, hogy az eddigi borzasztó eseményeken nem okult e, közel 70 éves korára tekintve, vagy azt akarja, hogy mihelyest lábaimat elvonom e vidékről, ismét véres áldozatok undokságával emlékezzünk Zaránd megyéről!*) Uram, önökben nincs emberi érzés, de nincs a törvények iránti tisztelet sem, azért most nyiltan tudatom önnel, hogy ha még ilyesmit tapasztalok, hitemre mondom, Debrecenbe kisértetem, félre téve kort és tekintélyt.

Volt még azután egy főbiróval is kellemetlen esetem e vidéken. Ugyan is csak N. Halmágyon volt kovács, az akkori időben, oda haza, — s történt, hogy tüzéreimnek kellett a kovácsot igénybe venni, mire a főbiró úr munkája egy kissé háttérbe szorult, — ki azonban a dolgot nem véve tréfára, a kovácshoz ment és ott a kalapácscsal amúgy Zaránd megyeiesen elpáholta, miről nekem jelentést tettek, miután nem volt kovács, ki dolgozzék, a katonai kovács meg nem győzte maga, kivált a sok téli vasalást, mire magam is oda mentem és láttam, hogy a kovács csakugyan megvan vérezve, de verve is, — miért is főbiró urat kissé megintettem, azon megjegyzéssel, hogy ha a kovács belé hal, én őt a Nagy-váradi biróság elé állíttatom.

Ezek mind olyan esetek, melyeket jóvá hagyni nem

*) Ekkor ha vért szomjaztam volna, csak Bem tábornoknak kell az esetet följelentenem; kétségkivül célt értem volna, de ettől, mint polgárvértől irtóztam, később saját nevem áldozatával adóztam gyönge és emberi bánásmódomért.

lehetett és épen azért, mivel az ember, más embertársát is embernek nézé, magas állásából, mindjárt nem arra a polcra való, — szerintük — mivel a népet pártolja s az urakat föl sem veszi, látszik hogy pórfiu, ilyen ajánlatokat hallottam többeket, de én erre mit sem adva, ragaszkodtam szigoruan elvem-, s katonai törvényeinkhez, hogy mint ember is tettem a népnek, azt tanusitja, hogy a fogságom alatt midőn a császár Erdélyben járt, több zarándi magyar és oláh ajku lakos, kegyelmezésemért folyamodott. Csak a pöffeszkedéstől alig mozdulható birtokosság volt minden áron azon, hogy engem ez állásomról eltegyenek, mert nem tűrhették azt, hogy mindent megláttam és hogy embertársaimat különbség nélkül kihallgattam, ha hozzám folyamodtak; nem kevéssé értésemre adták, hogy magas állásomnál fogva nem illik minden apróságot magamnak elintézni, mire én azt válaszolám, hogy a mit teszek, arról bár mikor is felelni kész leszek, azért ne tessék magukat fárasztani, mert én e tekintetben, ha szigoru vagyok is, de igazságos. Ezer meg anyi apróságokat kellene még eme messziről szagolható fiatal s képzelt aristokrácia ellenében fölhozni, — de magam is röstellem elősorolni.

Térjünk tehát vissza katonai eseményeinkre. Mindezek alatt én, mint kinek sok teendője, nagy tere és hosszura nyuló vonalai voltak védeni, kevés katonasággal, — katonát kértem a kormánytól, hogy megfelelhessek eme, valóban nehéz feladatomnak. — A kért katonaság helyett egy, körülbelül ily forma levelet kaptam a kormányzótól sajátkezüleg irva: Csutak Kálmán őrnagy s dandárvezér urnak! őrnagy urnak vett soraira mindenek előtt válaszolom, hogy

azon férfiu, ki oly csekély katonával s maroknyi sereggel, anyi bátor elszántságot tanusitott, és oly kiterjedt területet képes megfékezni, bizonyára fel fogja tudni tartani továbbra is az általa vérrel vissza foglalt országrészt honának, s megkettöztetendő erővel működend oda, hogy azt, mit eddig megfékezett, a hon javára meg is tarthassa.

Katonaságot most nincs hatalmunkban adhatni, de első leend, ki segéd-csapatot fog kapni, mihelyest valamely oldalról oda küldhetők lehetnek, mire nézve már tétetett rendelés a hadügyministernél. Kelt Debrecenben 1849. március 5-én. Kossuth Lajos, kormányzó elnök. — Nem volt talán épen e szavakkal irva, de ez volt az értelme és tartalma, — ez mind azután történt, midőn már engem a kormánybiztos mint nép zsarolót feladott.

Nem sokára, március 25-én érkezik egy levél, hogy valami Hatvaniféle szabad csapat, jól fölszerelve, rövid napok mulva parancsnokságom alá rendeltetvén, főhadi szállásomra be fog vonulni, a csapat álland öt század gyalog és egy század jól fölszerelt lovasságból, összesen 1200 főből. — Azonban a mondott napon érkezett azon csapatból két század, némileg felöltözve, fegyver és lándzsával föl is szerelve Pogrányi Sándor százados parancsnoksága alatt, néhány nappal később jött Hatvani a többi embereivel, kik rongyosak és mezitláb voltak, a lovasok is gyalog, veres csákóval, néhány karabinnal, rongyolva, a hideg havas eső dacára; mely szatirán kissé fölboszankodva, azonnal futárt küldöttem Debrecenbe, pár példánynyal, eme jól fölszereltten kapott katonákból; mivel az volt

mondva Mészáros hadügyministertől, hogy most már a katonaság kéréssel szünjek meg.

A látványra Debrecenben mindnyájan elhültek és méltán boszankodtak, hogy Hatvani őket enyire félre vezette és 85,000 pengő forintról, mint szerelési összegről számolni nem tud, vagy nem akar, melynél fogva küldetett hozzám egy szigoru parancs, hogy Hatvanit azonnal hadi törvényszék elé állitsam és ha számolni nem tudna... De nagyon természetes, hogy néhány hét telt el ebben és én addig folytattam hadi működésemet és igy reám tolták Hatvani számoltatását és annak büntetését is, holott nem engem, hanem inkább a kormányt illette volna, tudakozódni többfelé, hol Hatvani csapatját szervezé, a polgári hatóságoknál; de higyje el bárki is, hogy valaki ellen a halálos itéletet nem oly csekély föladat aláirni, hacsak embertársaink vérét nem szomjuhozzuk, már pedig ez nem volt soha természetem.

E közben is szüntelenül folytak a hadi események.

Az april 5-én végbement erős recognoscirozás alkalmával bizonyos Treila Juon nevű oláh alparancsnokot fogtak el katonáim. A nagyhalmágyi sótisztség s a zaránd vármegyei ekkori tisztviselők fölismerék ez emberben azok egyikét, kik a kőrösbányai g. n. e. lelkészt, mivel azzal volt gyanúsitva, hogy a magyarokkal tart, hallatlan kegyetlenséggel hátán bélyegezék meg, valamint a Brádi családot is iszonyú kinzások közt lemészárlák; mindezek dacára azonban, mivel fontos fölfedezéseket igért tenni, több ideig fogva tartám, s vettem is anyi hasznát, hogy megtudám általa, hová vannak temetve a lemészárolt család tagjai,

kiknek holttesteit fölásattatván, 9 vagy 10 koporsóba helyeztetve, illően eltemettetém egy közös sirba.

Épen ez idő tájt volt nálam Simonfy nemzetőri alezredes is, a köztem és a kormánybiztos közt fölmerült viszályok kiegyenlitése végett; ő szintén fölismeré a fogolyt, ki alatta szolgált egykor a Vaquantféle 62-ik sz. gyalog sorezrednél. A legerősb fölügyelet dacára is sikerült Treilának Jankut irónnal értesiteni hollétéről, valamint nagyjából állásomról is. Ez értesités folytán Janku april 9-én hajnalban megtámadá Brádon állomásozó előőrségemet, Lipthay Lajos 16. honvéd zászlóaljbeli századost; az ágyúzást meghallván, rögtön arra felé sieték. Útközben találkoztam a hozzám küldött futárral, ki elmondá, hogy őket nagyszámú oláh-csapat ágyúkkal támadta meg, mire Dallos Eleknek a 27. zászlóalj ideiglenes parancsnokának a kőrösbányai hidon átkelni és a Brádra tört oláh csapatot Válé-Brádról hátban megtámadni rendelém, magam pedig Brádra, a helyszinére siettem, mely alkalommal maguk az oláhok gyujták föl a brádi g. n. e. szép templomot. — Szándékom volt a román atyafiakat jól bekeriteni és ott őket az utósó emberig megsemmisíteni, vagy megadásra birni. Azonban Dallos, minthogy nagyocska volt a kerület és lassan is haladhatott, a kiöntött vizek miatt, későn ért az általam kitüzött helyre, én pedig hadi csélkint nem vonulhattam hátra, a nélkül, hogy Brád városát a lángok martalékának áldozatúl oda ne engedjem, ezt pedig tenni nem lehetett, s igy sikerült az oláhoknak négy órai csata után a hegyek tetőire fölvonulni s onnét látva, hogy már be vannak keritve, a hegy hátán vonultak Zrapce felé.

Még az nap erős portyázó csapatot küldék a zrapcei erdőkbe, de magam is utánuk mentem a vidéket megtekinteni, hogy legalább fogalmam legyen helyzetem minőségéről, itt portyázó embereim által mintegy 500 főre menő tömeg fogatott el, kiknek kegyelmet adva, tüzhelyeikhez szabad visszatérést engedtém. Ezek között volt egy öreg oláh pap is, ki embereimtől, nevemet emlitve, kérdezősködött utánam. Ezt megtudva feléje lovagoltam, ki is midőn megpillantott, elém sietve térdre esett, s felkiáltott: pardon kapuluj meo, domnule mariata (kegyelem fejemnek nagyságos uram). E kétségbe esett öreg emberen megesett a szivem, azt felelém, fije dare ammin (legyen tehát, Amen) megjegyzendő, hogy e népfaj előtt egy vallásos szó, legjobb kezesség; mire ő fölkelt és élő szóval előadá, hogy ő Jánku küldöttje, ki is már megúnta a havasokon való tanyázást, folytonos üldöztetésekkel tetőzve, hajlandó volna jogtalanul dühöngő fegyverét bizonyos föltételek mellett letenni, s ekkor átadá nekem Jánkuhoz irtt sorait ama nálam lévő fogolynak, minek nyomán Treila Juont még az nap hadi-törvényszék elé állittattam, mert Jánku engem annak alapján támadott meg, a mint azt izente is, és a haditörvényszék halálitélete rajta három óra mulva végre is hajtatott.

Nem lehet egy rab fölött sem eleget őrködni, hogy életéről jelt ne adhasson, annál kevésbé tehetém én azt, mivel seregem két harmada oláh fiukból állott, kik azonban kötelességeiknek minden időben pontosan megfeleltek.

A hadi törvényszék itélete Brádon, az anyi kinszenvedés szinhelyén hajtatott végre, a népek és román feleke-

zetüek megelégèdésére, mert ők maguk is azt mondották; hogy a mai csatában elesettek halálának is ő volt az oka.

A mi pedig a papnak tett béke ajánlatát illeté, megvallom, ez ajánlatra boldogabbnak éreztem magamat, mint ezer véres diadal babérjai alatt, de nem mutattam azt, hanem szállásomra kisértetém a papot, s ott megvendégelve, magam irtam Jánkunak, ki is harmad napra válaszolt levelemre. Válaszának tartalma az volt, hogy ő hajlandó volna átalános kegyelem biztositása mellett fegyverét letenni; minek is sikeresebb eszközölhetése végett kér 14 napi fegyver szünetet, anyival is inkább, mivel az igen fölcsigázott nép dühe lecsillapitására hosszabb idő igényeltetik.

Nagyon természetes, hogy ez nem ment oly gyorsan, én azonban irtam a kormánynak, hogy küldene egy oláh születésü kormánybiztost, ki a népet a kért kegyelemről biztositsa, minek következtében jött Drágos János, kiről majd a maga helyén fogok szólni.

E csata után találkozásom volt Jankuval a Tomasek fölötti hegytetőn, april 12-én és 19-én, mely alkalmakkor a következő értekezlet fejlett ki közöttünk, román nyelven:

— Ön Jánku Ávrám? — kérdezém, a kölcsönös üdvözletek után.

— Igen, ezredes ur,*) — viszonzá.

— Tehát engedék az ön fölszólitásának és ime, itt vagyok, hogy találkozásunkkal oszlassuk szét a két testvér

*) Itt az ezredesi cim nem hiuságból áll irva, hanem mivel a románok egyátalában Colonello-nak hivtak, mi is ezredest jelent.

nép közötti véres ellenségeskedést — tessék tudatni velem szándékát.

— Ezredes ur! már harmadik hónapja, hogy uraságod bennünket seregével üldöz és mostanság csak hamarjában történt három csata alatt fölötte sok népet vesztettem; önnek igen jó kémei lehetnek, hogy anyira birnak utánunk eme hegyetőkön rohanni; de higyje meg uram, e találkozás reám nézve szintén kivánatos volt, én megvallom hogy már nagyon meguntam, és önnek hozzánk bocsátott kiáltványából meritém azon ohajtást, önnel találkozhatni, és ama levél vételéből, melyben az általam önhöz küldött pap által, nekem találkozásunk helyét tudtul adá, — ma tehát itt vagyunk: azért kimondom önnek ezredes ur, hogy átalános kegyelmet (General-Amnestieát) kérek népeimre s ha ezt uraságod nekem biztositandja, akkor tizennégy napi fegyver szünet után, mig népeimet rábeszélhetem, fegyvereinket ön előtt, ott a hol azt kivánandja, le fogom tenni. Ez, a mit kivánok és mitől elállani nem fogok.

— Uram! a törvényes fejedelem, és az ország ezredéves alkotmányos törvényei ellen fegyvert fogott néptömeg még soha sem számolhatott átalános kegyelemre, annál kevésbé most, midőn ön és népei nemcsak a magyarok ellen harcoltak, nemcsak a magyar özvegyeket, árvákat és fegyverteleneket irtották, és rombolták, azok keservesen szerzett tulajdonait, hanem azon köpeny alatt, a koronázott király és Erdély nagyfejedelemségének tulajdonait is porba dönték; önök jól tudták, hogy a budai aranyolvasztó társaságnak tagja ő felsége is, mint magán ember, és még is

földulták. Pedig ő felsége már csak nem magyar, aztán hogy remélhet ön átalános kegyelmet a kormánytól, anyi ezer magyar kiirtása után. Ez, uram, boszut kiván; igaz, hogy nem szabad nekem a magány ember boszutól hevült keblének szózatát követni, de szóljon önmaga s mondja meg, nem érdemel e az ön népe véres boszuállást? a most elkövetett égbekiáltó gyilkolásokért? szóljon ön, mit tenne helyzetemben, ily nép ellenében?

— Ezredes ur, a már megtörténteket megváltoztatni többé nem lehet, azért forditsunk e dolgon a hogy lehet.

— Jól van, uram! tehát én most önnel, mint a Magyarország által önök havasai ellen küldött főparancsnok fogok szólani, fátyolt akarok a multra vetni, noha még látom párologni polgártársaim ártatlan vérét, mely önökre büntetést kér, de meg akarom mutatni, hogy a magyar nemzet most is, mint mindig, nagylelkü tud lenni. Ön biztositékot kér tőlem a nyerendő átalános kegyelemre nézve, micsoda biztositékot fog ön nekem adni?

— Fegyvereim letétele elegendő biztositás leend a magyar nemzetre! —

— Nem uram, a magyar hadsereg azon a ponton áll, hogy önöket néhány nap alatt, minden esetre fegyvereik letevésére fogja kényszeriteni; azért az nem elég kezesség, hanem föltételeim következők:

1-ször hogy a fölkelt oláh nép családi tüzhelyéhez rögtön visszavonuljon, minden bántalom nélkül.

2-szor hogy fegyvereiket Abrudbányán mind lerakják. úgy fa- és érc-ágyúikat, lándzsa és kiegyenesitett kaszáikat is.

3-szor, hogy közülök 4 honvéd zászlóaljat alakithassak parancsnokságom alá, legfölebb 8 nap alatt, ez leend legfőbb kezesség a béke fentartására, — minden beállitandó ifju fog 20 pftot kapni, mit szüleinek vagy hon maradó rokonainak adhat, mivel ő, mint katona megkapja minden napi dijját és élelmét pontosan.

4-szer minden ember azon fog lenni, hogy a legyilkolt magyaroktól elorzott drágaságokat, az itteni kormánybiztos urnak átadja, vagy megmutatja annak hollétét, úgy nemkülönben azok hulláit, hogy azok rendes temetkezéséről gondoskodni lehessen.

— Ezek föltételeim, s ha ezeket elfogadja, akkor én is közölni fogom önnel az átalános kegyelem megadását, addig azonban, mivel tudom, hogy az ily elvezetett és feldühödött népnek némi idő szükségeltetik a kibékülhetésre, annál fogva kijelentem önnek, hogy 8 napi fegyver szünetet adni hajlandó vagyok, és ha ez idő alatt önök fegyvereiket a mondott helyen lerakják, akkor én is ide jöve, fogom az ön által kért kegyelmet kihirdetni.

— Most azonban csak anyit mondhatok, hogy ez ajánlatomat a hirlapokban fogom közhirré tétetni, mivel tudom, hogy önnek minden magyar közlöny megjő, tehát hogy olvashassa abban is. Ezt mondhatom most és ezt is csak úgy mondom, hogy ha majd látom, hogy a nép hajlandó, fegyverét letenni, mert ellenesetben én fogok tudni reájok hatni seregemmel.

— Uram! 8 nap fölötte kevés leend, mert higyje el, hogy ily felbőszült népet nem lehet azonnal megforditani szép szavak által, azért én 14 napnál maradok.

— Hallja e Jank uram! a mit mondottam, hideg kiszámitással tettem, ön jól látta, hogy a fölött gondolkozva szólottam, tudom, hogy 8 nap alatt mit és menyit lehet tenni, a mi engem illet, majd fogok igyekezni oly lépéseket tenni, hogy a kivánt siker mielőbb bekövetkezhessék.

— Most még arra kérem ezredes urat, hogy eszközlene közibünk egy román ajku biztost, ki mellettem népeimet lecsöndesiteni segitene, ki is egyúttal úgy lenne köztünk, mint az' átalános kegyelem biztosa.

— Erről is fogok gondoskodni, és ezt is megteszem, de ha legkisebb bántalma leend, akkor rettenetes fogok tudni lenni — ön népei iránt, azért csak úgy engedje azt majd oda, ha hogy biztos leend bántalmazása ellen.

— Ezredes' ur! arról jót állok.

— Most tehát e f. hó 19-én reggeli 8 órára ide elvárom önt, hogy tudhassak intézkedni azon esetben, ha ön szavának embere leend, — most Isten önnel, azt még utoljára is megmondom, hogy föltételeimtől el nem állok.

A második találkozás 1849-ik évi aprilis 19-én reggeli 8 órakor, ugyan ott történt.

— Nos, mi reményei vannak önnek, tett beszélgetésünk tárgyának sikerülése fölött? — kérdezém.

— Ezredes ur! minden a lehető legjobban látszik előttem valósulhatni, de még nem jött a biztos, sem önnek kiáltványát nem olvastam.

— Az igaz, de azok mind azért nem teljesültek, mivel én, önt első találkozásunk alkalmával arra is fölszólitottam, hogy kardján kivül más fegyvert magával ne hozzon, s ön még is két kis sárga csővü dupla

pisztolyt is hozott magával; lássa uram, ez bizalmatlanságot gerjeszt az ember kebelében, ezt nem tagadhatja, én jól tudtam akkor is, hogy pisztolyai vannak, de figyelembe sem vettem, azonban szemmel tartatám ön mozdulatait. Mit mond, uram, ezekre?

— Ezredes ur! ne tünődjék ily kicsiségek fölött.

— Az igaz, de oly kicsiségekkel porba lehet dönteni az embert, ezt csak azért hoztam föl, hogy lássa, miszerint tudom, és hogy megmutassam, mikép a fölszólitásra tett első lépéseiben is aggályt élesztett keblemben.

— Ezredes ur! határozzuk el a dolgot, én kérésemnél maradok.

— Én szintén komolyan beváltom adott szavamat, a biztos már nálam van, Drágos János, kit ön jól ismer, s kinek eldődei a Hora és Kloska idejében önök népeinek emberei voltak, de megjavultak a német kormány által adott megtarthatlan igéretek be nem válthatásai után, s lettek utódaikból jó, becsületes honpolgárok, vallásra nézve megmaradt románok, de alkotmányos törvény alatt magyar polgárok.

— Ezredes ur! a multker mondott föltételeit megtartva 8 nap alatt kihirdetendi az átalános kegyelmet. Én pedig annak pontosan meg fogok felelni, a nálam levő fegyverek száma lehet 8 vagy 10,000, de nem mind katonai fegyver, van még 8 fa, és 6 darab érc-ágyúm, ezeket tehát Abrudbányán fogom lerakni, de azon megjegyzéssel, hogy a nálam levő lovak az embereknél maradjanak, mert azok amugy is sajátjaik; és igy talán befejeztük részemről.

— Uram! a mi a lovakat illeti, a menyiben azok

nem valamely birtokos tulajdonához tartoznak, azokat megtartják, arról ugyan szó sem volt, — de a menyiben azok nemes lovak, minő az oláh népnek nincs és nem is volt soha, azokat el fogják kisérni Abrudbányára, ott a téren a fegyverekkel együtt átadni, továbbá minden lószert is, mert az is van önnek, miről szót sem tett eddig. Én pedig holnap, vagy még ma a biztost önnek táborába küldöm, de ha baja leend, akkor Istennél a kegyelem ön népei iránt. Ezzel a hivatalos teendőket befejeztük. — De most mondja meg csak ön nekem, micsoda Isten csodája az, hogy Hora Kloska idejében is, — ha jól emlékszem, — épen Vidráról való volt az egyik vezetője a népnek, s talán ugyan önnek házában született is, a mint hallom.

— Az igaz uram, de erre én mit sem válaszolhatok, — egyébbiránt ez olyan magán beszélgetés, mire válaszolni mi sem kötelez.

— Ha szabad kérdenem: mit igérhetett a német kormány önöknek, e rettentő pusztitásokért?

— Uram! ezt hagyjuk el, mint nem ide tartozót.

— Ezeket csak azért kérdém, mivel sok mindenfélét lehetett hallani erről; hallom, hogy tiz évi adó elengedését, kitünő egyéniségeknek nemességet, s tudja Isten, mi mindent igért.

— Uram! ezek a Puchner által alá irt ajánlatok közt vannak, de hogy ön tudja, azt csodálom, holott ez nekünk is titokban adatott át; s mindenek fölött arra kérem ezredes urat, felejtse a multat.

— Jól van, ám legyen hát feledve, csak ujból ne jöjjenek előtérbe, mert akkor, mint mondám, rettentő fogok

lenni és többé a kegyelemre nem leend mit számitaniok, — most Isten önnel!

S igy elváltunk, és ha Hatvani be nem tör Abrudbányára, mig én az átalános kegyelem kieszközlése végett Debrecenben jártam, bizonyára fényes siker koronázta volna e majd három havi hadjáratomat, — de ez talán máskép volt megirva nemzetem végzet-könyvében.

* * *

A békepontozatok, ekkép meg lévén állapitva, köztem és Jank között, de mint alárendelt alezredes, még se mertem belévágni, nehogy — Isten tudja micsoda — rangvágy látszassék belőle, hadi tanácsot hirdettem, melyben az tanácsoltatott, hogy e tárgyban rendelkezék a kormány, vagy a hongyülés, miben magam is megnyugodtam, előadván, hogy nehéz helyzetekből ritkán segiti ki az embert az elmélet, ha még oly szépen és terjedelmesen legyen is bár előadva, mint a hires Willisen tábornoké, mert a tapasztalás mutatta, hogy ily bonyodalmas helyzetekből csak azon mód és út vezethet ki sikerrel, mely a hadvezér lelkében mint világitó lámpa ég, mely esetek, minden előretervezés nélkül, a vezér lángesze, és szabad lelkének pillanatnyi szüleménye.

Minthogy ily határtalan esetekre utasitásom sem volt, az oláh tömeg vezetőjétől kért tizennégy napi fegyver szünetet csak nyolc napra szabtam, gondolvám, hogy anyi idő alatt a futárom e tárgyban vissza fog jöhetni Debrecenből, ki azonban minden várakozásom dacára sem tért vissza, s

igy magam mentem Drágos Jánossal Debrecenbe a kormányzóhoz.

Mielőtt Brádot elhagytam, kiadám Brádon april 21-én kelt napi parancsomat*) a seregnek és főtisztjeimnek is, gondolván, hogy engem mindenütt éberfigyelemmel várván, mindenki talpon leend. — Senki sem tudta, hogy hová mentem, csak Hatvani, mivel ő katona nem lévén, kénytelen valék a törzsnél tartani, mert a jártasabb katonáimat magamtól távolabb eső állomásokra detachiroztam; neki nyiltan megmondám elutazásom okát, s szigoruan meghagytam, hogy visszatértemig egy lépést se tegyen előre, de hátra sem, igyekezzék minden netaláni összeütközéseket gondosan kikerülni, mert ha visszatérek fölötte szigoru számadást fogok kérni mindenről, és ha olyasmit tesz, mit talán meggondolatlan lépésnek mondhatni, ő leend felelős mindenekről. Én ezzel april 22-én Drágos urral utra indultam.

Debrecenbe érve szives fogadtatásban részesülvén, előadtam ide jövetelem okát, mire feleletül kapám, hogy Schaguna g. n. e. püspököt kivéve, megadható az átalános kegyelem, de annak nem, mivel ő hitta be az oroszokat azon ürügy alatt, hogy Kossuth magát Lajos név alatt magyar királylyá kiáltatta ki. Mind ezt kormányzó ur személyesen olvasta nekünk föl, egy az ágya mellett levő ládából kivett iratból, — azon hozzáadással, hogy ő fölötte sajnálja, hogy neve itt igy emlittetik, holott neki szándokában sem volt soha. Akkor jól esett lelkemnek, hogy

*) Lásd A függelékben.

ki nem hirdettem az átalános kegyelmet, mert bizony nagy zavarba ejtettem volna magamat.

Hatvani megtudta távollétem alatt, hogy ellene micsoda rendelet van háttérbe — de tudta azt is, hogy ő számolni nem tud és ismert, hogy igazságos, de szigoru is, vagyok a számadásokban, mert látta a nálam történt számtételeket; tehát csak az Isten tudja, mi forrott agyában.

Anyi bizonyos, hogy a gyanu, mely józan ész egybevetése után fönmaradhat, nem más, mint az, hogy ő vagy azt gondolá, miszerint az abrudbányai berohanás fölmentheti őt számtételeitől, vagy pedig arra számitott, hogy ott majd, az aranybányák torkában, üres pénztára tele fog hányatni, tudja Isten miféle aranyokkal, de lehet az is, hogy ő is irigyelte a fényes dicsőséget, melyet parányi seregem az ő kizárásával, a történet lapjain nyerhetett volna, vagy ő is meg akará örökiteni nevét a történet lapjain;*) hogy belsőleg mi sugallta neki az abrudbányai támadást, azt emberi ész meg nem foghatja soha, akkor, midőn jól tudta, hogy mely ponton állott a két tábor szemközt, e roppant terhekkel egybekötött három havi hadjáratom nehéz fáradalmai után, ezt anyival inkább nehéz tisztán tudni, mivel ő jól tudta azt is, hogy a fegyver békés letevése után, mi előny vár reánk, saját honunkban üldözött magyarokra. —

Mindezeket tudva, vétkezett 21-én kibocsátott kettős napi parancsom ellen, de vétkezett a józan ész parancsa

*) Ez meg is történt, de az ily emlék olvasásakor undorral fordul el minden becsületes kebel és felsohajt, hogy bár e nevet itt soha ne olvashatta volna! —

ellen is, annál fogva megérdemelte a katonai rögtön itéletet, e két oknál fogva, a katonai törvények szerint a vakmerőség is, majd csaknem a honárulással egyenlően büntetendő, ha épen nem is oly mértékben, de minden esetre szigoru büntetést érdemel oly vezér, ki helytelen önállósága és vakmerősége által ki nem számitható kárt okozhat a honnak, mert a harc kimenetele mindig a sors kezében van, és ha roszul sikerül, vakmerősége által, nemcsak anyagi kárt okozott a honnak, hanem seregében is erkölcsi csorbát ejtett; szóval az önálló vezér vakmerősége ki nem számitható káros behatásánál fogva is, mindig büntetésre méltó cselekvény marad.

Hogy Hatvani fölötte hibás, azt tagadni nem lehet; de még is ismerve őt, szintén lélekismerettel mondhatom, hogy saját fejétől nem mert volna Abrudbánya ellen rohanni, mert be kell vallanom, hogy ha talán nem is szeretett, mint embert, de tartott tőlem és tisztelt, mint katonát, erre hivatkozni bátorkodom a világ előtt, hanem őt azon elszánt lépésre az előbbi okok biztatták, és hozzá járul még, hogy Bánfy ezredes, távollétem alatt oda jött, hogy engemet elfogjon és hadi törvényszék elé állitson, mivel én e vidéken semmit sem tettem. Ki azonban látta és tudta Hatvanitól, hogy hol és mi járatban vagyok a helyett, hogy ő mint katona, Hatvanit helyén hagyva, oktatta volna, arra buzditá, hogy rohanja meg Abrudbányát, mert minek fegyverszünet a fölkelt népnek, ez szép fogalom, egy volt osztrák katona, most honvéd ezredestől, de hozzá Magyar és erdélyhoni aristokratától; ebből ugy látszik, hogy szintén valami kis

hátulsó gondolatot tartott meg magának; mert ő jól láthatta, de mint katona tudhatta is, hogy mily terhekkel volt az azon havasok elleni hadjárat egybekötve, mit ő sok másokkal minek sem tartottak; pedig az egész hadjárat alatt, azon vidék sok bajt és galibát okozott honunk szabadság- harcában. Báró Bánfy János ezredesnek hozzám irt több levelei az oláhok elleni irtás tárgyában általam ugyan elégettettek, minthogy azok csupán magánlevelek voltak, mit most fölötte sajnálok, mert kideritették volna, hogy hol kezdődik nála a szabadság számitása; nem ritkán bámultam sorait, szerintem azok hamarább irattak, semhogy gondolkodva lett volna fölöttük. Egy népet kiirtani nem épen oly kis dolog, azonban az nem is volt soha feladatom.

Ezek után Hatvani és Bánfy vágyait mérlegelve, föl tudtam fogni Hatvaniak parancsom ellen elkövetett lépését, azért előttem mindkettő bűnös Abrudbánya szomoru történetében. Vannak még élő emberek, kik parancsnokságom alatt harcoltak, kik közül Hatvaninak engedelmeskedtek és szemtanui voltak, e honárulási bünnel vetekedő galád és alattomos eljárásnak, de a sors keze nem fogja büntetlen hagyni ez égbe kiáltó esetet, szólaljatok föl parancsnokságom alatt szolgált vitéz barátim, ha talán soraim nem hirdetnék a valót? nem tört e Hatvani távollétem alatt Bánfy fölhivására, vagy parancsára Abrudbányára? Remélem, vannak még közületek életben; vagy legalább nem bátoritá e föl e galád tettre az ő megjelenése és modora.

Több helyen olvastam, hogy Kossuth, mint kormányzó engedte volna Hatvaninak e lépést, saját kérelmére. Erről mit sem tudok, de anyit mondhatok, hogy Kossuth nem

tehette, azt, mert tulajdon szája vallása, hogy káplár sem tudna lenni, mert nem ért a katonáskodáshoz. Ebből meritve, nem hihetem, hogy a kormányzó neki az én hátom mögött azt rendelte volna, de nem hihetem továbbá azért sem, mivel a kormány előtt tudva volt, hogy Hatvani hadi törvényszék elé állittatott, kormány és hadügyministeri rendeletnél fogva, és ilyeneknek nem szoktak támadó rendeletet küldeni, azért ez előadásokat félreértésnek magyarázom, anyival inkább, mivel az is mondatik, hogy „a kormány, látván, hogy Csutak őrnagy mit sem tud kivinni az oláhok ellen, annál fogva Hatvani rögtönzött őrnagyot küldé oda“. — Kis munkám folytán látható, hogy ez sem ugy van, azért nem hihetem az előbbeni állitást. — Klapka, általam mélyen tisztelt tábornok ur munkájából olvasva hibásan mondatik „hogy Hatvani rückte nun trotz der früher erhaltenen Kriegsministerial-Anordnungen vor“, mert én levén a vidék fő parancsnoka, de a Klapka által, munkája 46-ik lapján emlitett rendeletről mitsem tudtam, mig azt itt nem olvasám, — valamint az ujabbkori ismeretek tárában is hibásan áll ez fölvéve; nekünk magyaroknak nem szabad szenyfolttal tetőzni azt, ki minden erejét arra forditotta és forditja, hogy honunkat szabaddá és nagygyá tegye. Én azonban mint becsületes ember akarván a bakó keze által kimulni, ha ez végzetem, minden kinzások ellenére is megirtam ez emléklapokat, mert ezzel tartozom honomnak és önmagamnak, de tartozom Kossuthnak, mint világhirü embertársam, napfénynél tisztább becsületének is.

Tudva van az, hogy ily égető időben több visszaélés és igazságtalanság követtetik el, naponkint, azért kimondom

Isten és világ előtt, hogy Kossuth velem is méltatlanul bánt egyszer, de azért ott, hol az utókorra hagyományként szállandó dolgokról szólunk, nem szabad keblünkben senki ellen sem boszut forralni, és a világ előtt egy tollvonással rágalom martalékaul ejteni oly neveket, melyekhez rosz szándékkal büntetés nélkül közeliteni nem lehet: Kossuthot nem kell, hogy porszemnyiségem dicsőitse, mert őt léptei dicsőitik, kit a külföld lángeszéhez és szeplőtlen becsületéhez illően tud fogadni és becsben tartani.

Szerintem bár ki is hiában ámitgatja magát a jelennel, mert ha később bár, de mégis utat tör magának az igazság, mint a tiszta viz, mely minden kősziklákból rakott torlaszon is átszivárog, azért Kossuth előttem minden pillanatban ugy áll, mint jó honfi és szeplőtlen becsületes ember, mig élek mindig kész leendek becsületét véremmel is pecsételni. — Hogy könnyenhivő ember volt, az csak azt tanusitja, hogy mindenkit becsületes embernek gondolt, szentül hitte, hogy minden magyar ember háttérbe szoritandja saját érdekét a hon érdeke előtt, miben azonban roppantul csalódott, mert sokan saját környezetében is forraltak ellene és személyében a hon ellen mérget, kikről ő hinni soha sem akará. De az idő majd megmutatja neki eme tévedését, azért ő éljen sokáig a honnak és jusson eszébe; hogy a mi igazságos, nem mindig méltányos is, és viszont.

* * *

Drágos János, Bihar vármegyei, születésére román ajkú, de tántorithatlan honpolgár; ismeretes volt Bihar

vármegye nem ritkán zivataros közgyüléseiből, valamint az 184$^{8}/_{9}$ évi országgyülésről is, mint képviselő. Részemről tiszta lélekismerettel mondhatom, hogy bár nem magyar származású is, de a honnak majd ezredéves alkotmányához melegen ragazkodott, sőt mint az abrudbányai szerencsétlen eset is tanúsítja, életét is föl tudta áldozni, hazája szabadságáért. — Ha tehát még valaha szabad leend nemzetemnek meg emlékezni a szabadság áldozatairól, ohajtom, hogy akkor azok közt ő is, mint a haza martyrja méltó helyét találja, mert Drágos János neve azt méltán kiérdemelte, főkép ha tekintjük, hogy ő saját népei közé ment, azok fölvilágositására, s nyugalmuk helyreállitása végett, mig másrészt Magyarország mint édes hazája és szülőföldének a testvér vérontástól való megkimélése végett, kinek élete a törvény ellen fellázadt saját felekezetü népek által esett áldozatúl, Hatvani vétkes meggondolatlanságból származott szomorú következményü megrohanása következtében.

Debrecenből visszatérése után Drágos János még az nap bement az oláh táborba, ki bár a conservativ párt embere volt is, — de hazája szabadságát szivén hordozá, ezt lelki ismeretemre mondhatom, Isten és világ előtt.

Béke a nemzet e vértanuja hamvaira!

Ez alkalommal meg kell még itt érintenem azt, hogy Drágos János engem Debrecenben hagyott abban a reménybe, hogy majd magammal fogom vinni onnan a kivánt átalános amnestiat. — Ő tehát, mint ki jól látta, hogy miképen állanak a dolgok köztem és a fölzendült román nép között, keble ohajtásának sugallatát követve, sietett vissza az oláh táborba, hogy a békitő fonalat semmise szakit-

hassa meg, magam is kértem őt, látva békeszerető hajlamait, hogy ha már nélkülem visszamenend, igyekezzék a már csirázni kezdő békét jól megőrizni, mig én is vissza térendek; tehát ő újból beért az oláh táborba; s midőn már a szó szoros értelmében ülték a visszatért képviselővel és békebiztossal, a béke áldomás poharait, azon percben tört reájuk Hatvani szabadcsapat-parancsnok, mint azt már emlitém is; ebből látható, mily biztos reménynyel időzött Drágos a román táborban, s hogy ő Hatvani támadásáról egy betűt sem tudott, s igy neki a jó és tiszta hazafiui szándéknál egyéb nem is tulajdonitható.

Még ez évi april hó 14-én Boicára mentem, hol is hire kerekedett, hogy az oláhok ismét betörtek, gondoltam, hogy amaz üst fekvésű helyen, ha lehet, még egy végső harcot fogok az oláhokkal vivni, hogy Jánkunak föladata anyival is könnyebben sikerüljön, itt a város — nem tudom mi okból, — ellenszenvvel fogadott bennünket, harangok félre verésével s fölkeléssel, mire 5000 darab aranyat vetettem sarcul a városra, mint nem magyar érzelműre. — Azonban csakhamar átláttam, hogy ezek, a német és oláh csapatok többszöri keresztül vonulása alkalmával több izben kifosztattak, annál fogva a sarcot leszállitám 1200 darabra, mit a lakosok két óra alatt előhozták és pedig 600 darab vert aranyat és 600 darab értékü arany-port. — Ezt meg lehet, hogy nem jól tettem, de már egyszer kimondott szavamtól elállanom többé nem volt tanácsos — mert ha elállok e kiadott és beigtatott napi parancsomtól, találkozni fognak emberek, kik azt hirdetik, hogy engem a város, tudja Isten milyen szépen fénylő aranyok ajándé-

kozásával birt annak visszahuzására, és ez esetben mivel sem bizonyithattam volna be a világ előtt azt, hogy kiadott parancsomtól csupán tiszta kegyelem érzetből álltam el, minden érdek nélkül; de továbbá e napi parancsomról, a kormányt is értesitvén, nem jött rendelet a sarc visszaadása végett, annál fogva eme rendeletem pontos betartására szoritkoztam.

Midőn april 15-én innen vissza, Brádra, mint főhadi szállásomra tértem, ott várt reám egy levél Kőrösbányáról Jászits, 27-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagy és parancsnoktól, melyben tudatja velem, hogy az oláhság Kis Halmágynál ujból fölzendült, s Nagy Halmágyot még ez éjjel megrohanva, föl fogják gyujtani.

Most minden kis mozditható seregem anyira el volt már a magas hegyek mászásában fáradva, hogy azokat tovább vinni, anyi lett volna — mint föláldozni. — Azért Pogrányi Sándor és Gross Lajos segéd tisztjeimmel kocsira ülve, siettem személyesen N. Halmágyra. Esteli 8 óra tájban oda értemkor, az ott talált Cs. Querilla főnököt kérdém, miben áll e hozzám irott jelentés valósága; ki is előadá, hogy ők motozni voltak az oláhok lakásain, mivel a kormánybiztos ur úgy kivánta, és ez az oka, hogy a nép ismét lázadni kezd, mivel a náluk találtakat kiadni vonakodtak; erre kérdést intéztem hozzá, hogy mert itt most motozásokat teljesiteni tudtom és engedelmem nélkül? Mire Cs. azt mondá, hogy ő csapatjával a kormánybiztos úr rendelkezése alá küldetett, s nekem nem tartoznék fegyveres működéséről számolni; mire a kezemnél levő hadügyministeri rendeletet, melyszerint minden e vonalon lévő, bármely néven

nevezendő fegyveres csapat parancsnokságom alatt áll, melyek tényeiről felelni is tartozom, felolvastatám: ekkor Cs. Querilla főnök ur, gondolván, hogy eme reá nem kedvező rendelet alól kibúvik, ha megtagadja a szolgálatot parancsnokságom alatt, minek következtében tisztjeihez fordulva mondá:

— Uraim! mi hadi törvény alá nem tartozunk, — a kormány kimondá, hogy mindazon tárgy vagy összegből, melyet a honnak szerzünk, egy rész tulajdonunk leend, tehát mielőtt hadi törvény alá adnánk magunkat, inkább leteszszük kardjainkat. — Megjegyzendő, hogy e fenyegetéssel mindjárt készen voltak sokan, mihelyest valamely parancs nem volt inyükre az urfiaknak. — Velem azonban sokan megjárták; bezzeg el is halt az eféle mumus divat. Cs. szavaira is kijelentém, hogy elfogadom a leköszönést, inkább kevesebb, de rendes haddal ohajtok működni. — A mi pedig az itt felhozott szerzést illeti, a hon részére, arra csak anyit mondok, hogy Magyarországnak nincs szüksége arra, hogy békés polgáraitól Querillák által szerezzen magának valamit, tehát siessenek oda, hol még az ellenség tüzzel vassal pusztit, ott jogosabban szerezhetnek valamit, mint az általam lecsöndesitett polgárok között, mert elhihetik, hogy még nagyon sok tenni valónk van a hon terjedelmes határain. — E vidék békés polgárainak további háboritásait vagy üldözéseit szigoruan megtiltom, s ha ez talán nem lenne inyükre, tessék visszamenni honnét jöttek, de nekem itt többé a helyreállott békét és csöndet ne zavarják motozgatásaikkal; majd mindennek eljő az ideje. — Még azt kérdém, ki az ki magáénak merne

mondani valamely gabonát, melyet az oláhok padlásain találandanak? — higyjék el az oláh nép, de katonáink sem oly lecsillapult kedélyüek, hogy ily találkozás és motozás uj kitörést ne idézne elő, én pedig ohajtok minden összeütközési szikrát, a legszigorubb büntetés terhe alatt, kikerülni, mint a mely ismét könnyen lángot vethetne ingerült embereink és a lakosság harcoló serpenyőjén: miért is minden további motozást ismételve szigoruan megtiltok, ki pedig e vonalon rendeleteim ellen cselekszik, azt hadi törvényszék elé fogom állittatni, mert minden e vonalon előforduló esetről engem nyom a felelősség terhe.

Ez mind oly pillanatban történt, midőn a fölkelt csoport fegyverét letenni ohajtá, ez mind anyi ezerféle akadály, hát még menyi apró, de minden esetre aggasztó esetet kell itten mellőznöm; csak röviden mondom, hogy helyzetem borzasztó volt, mivel nem akarék a zavarosban halászni, melynek gyümölcséből később kényelmesen nézhessem mások nyomorát.

Midőn itt ezekkel, a honnak szerezni vágyó urakkal végeztem, s a mellékszobába vonulék, utánam jő a háziasszony, s kér, hogy ne haragudjam, ő neki egy kérése van, A nő eléterjeszti, hogy Papp János belényesi g. n. e. esperes ur ohajtana velem beszélni, de mivel hallotta, hogy Cs-val ingerülten végezém dolgomat, nem mer bejőni. — Mire elmosolyodtam és a mondott pap elé sieték, ki is szobámba jött velem és mondá, hogy ő Drágos János, mint kormánybiztosért jött kérni, hogy bocsátanám őt a táborba, mivel ő az oláhokhoz van küldve. Azt felelém a papnak, miért félnek tőlem, én katonáimmal szigoru vagyok, mert ez igy

kivántatik; a hol nincs a katonai rend és fegyelem szem előtt tartva, ott győzelemről még álmodni sem lehet.

— Ön jól tudja — folytatám — mily ponton van a fölkelt oláh nép e pillanatban és látja, hogy minden felől akadály gördül elé, azért ne tessék fölakadni komoly létemen, mert én sem születtem mindentudónak, vagy győzhetlennek; föladatom megoldása sokkal nagyobb, semhogy saját honfiaink által enyi ezerivel elém görditendő akadályoknak máskép megfelelhessek.

A mi Drágost illeti, tessék neki tudtul adni, hogy én kértem a kormányt egy oláh ajku biztos ide küldése végett, annálfogva ne tartson semmitől sem, csak siessen a táborba mentől előbb, most lehet neki is valamit tenni, ha hogy szándoka tiszta és okult a Hora-Kloska korabeli eldődein.

Erre ismét útnak indultam éjfél után Brádra; a mint Halmágyról kijöttem, láttam, hogy kelet felől nagy világosság van, de midőn a hegy magasabb pontjára értem, az egeket verdeső lángpir visszatükrözése ötlött szemembe. Azonnal tájékozám magamat s mondám segédeimnek, hogy e tüz Brádon van, — minek folytán ló halálába siettünk a helyszinére, mi még jó három mérföld volt, a tüz csakugyan Brádon volt, de nem az ellen által gyujtva, hanem egy kelecsényi nevü huszár gondatlansága miatt ütött ki, ki is a nagy fáradság miatt még lovai abrakolása közben elaludt és a falra ragasztott gyertya által az istálló kigyuladt és le is égett — a hol két hátas lovam és négy teljes nyereg-szerszámom lett a lángok martaléka.

Hogy a fölkelt oláh nép csakugyan ohajtá a békét,

tanusitá az is, hogy eme roppant tüz szinhelye felé, mint ellenség egy mozdulatot sem tőn; mind ez jó előjelül tünt föl előttem roppant károm dacára is. Másnap az elfáradt sereget egy kissé fölviditám, s a menyire tőlem telhető volt, egyikét másikát még is jutalmazám. Igy telt el a nap, estefeléig — este jő a hir, hogy kormánybiztos jött a táborba*) kit is előőrjeim bekötött szemmel vezettek szállásomra, ekkor jött Drágos János, mint kormánybiztos.

Drágos János kormánybiztos előmutatá megbizását, mely egyedül és kizárólag csak a kibékitésre volt szoritva. Erre azt mondottam neki, hogy az ő megbizása nem elégiti ki fölirt kérelmem vágyait, én a kegyelem adásának biztositását kértem általa, a fölkelt oláh nép közt hirdettetni és ebben arról egy szó sincs irva? Mire Drágos vállat vonva, felelé, hogy arról mit sem tud. — Ebből azt kelle látnom, hogy Drágos nem birta a kormány tökéletes bizalmát, és ez eset bennem is aggasztó gondolatokat ébresztett. Drágos bement másnap Abrudbányára, az oláhokkal alkura lépni, és nekem a dolog valódi állásáról hirt hozni. — 48 óra mulva visszatért és előadá, hogy átalános kegyelem nélkül nem fogunk célt érni. — Erre azonnal egy kiáltványt bocsáték ki, mely igy hangzott Brád: 1849. april hó 21-én. Oláh embertársaim! hallgassátok szavaimat én eddig csak ott sujték, hol fenyitő karomat a bűn förtelmesége hivta föl; nem irtattam fajotokat mint ti, kik buta gyáván kinzátok és öltétek ki a védtelen magyar árvákat és özvegyeket. Én eddig csak az ellenség táborába

*) Az ilyen hir úgy futott már seregem közt, mint a nyil járása — mert ők is gyülölték, a csak akadálynak teremtett kormánybiztosokat.

menekülő javithatlan vétkesek házait rombolám szét, holott ti válogatás nélkül porrá, s nektek úgy, mint nekünk, használhatlanokká tettetek bősz dühötökben, városokat és falvakat. Én az öntudatos vétkest üldözém, mig ti a csecsemőig kiirtottatok mindent, mi a béke és szabadság ohajtók fajához tartozott. — Ez boszut és elégtételt kiván. De én nem követhetem az emberi indulatok szenvedélyes szavát, hanem a kormány meghagyása folytán tanácslom, legyetek jozanok, s hallgassátok meg az ész sugallatát: mert e fékező harc könnyen fölemésztheti embertársaitok felét, végül még is csak fegyvereim előtt fogtok meghajolni, ezer meg anyi áldozat véres párolgásai után, még egyszer fölhivlak, oláh embertársaim s. a. t. Csutak Kálmán m. k. alezredes.

A Jánku által kért 14 napi fegyver-szünet helyett 8 napot adtam, mit neki meg is irtam, ezt főkép azért tevém, mivel jól tudtam, hogy neki minden közlönye jobban és pontosabban megérkezik, mint nekem, — de időközben még más eset is történt, t. i. S. Gy. kormánybiztos ur által koholt ama hir, hogy állásomat elhagytam, második Bernát futását okozott Váradon*). Cserei ezredes, akkori hadmegye főnők csekély nevemmel csillapitá le a város lakóit és az ezer meg ezerre menő országos munkásokat is, — ő volt az, ki nyiltan kimondá, hogy mind addig mig Csutak alezredes e tárgyban hozzám jelentést nem tesz, nincs mitől tartanunk, ő katona, s tudja mivel tartozik honának, valamint azt is kijelentem, hogy ő eddig

*) Bernát mint kor. biztos volt Váradon a vár átadása végett, s történt hogy a püspökfürdőnél egy ebet agyon lőttek egy éjjel, mire ő az egész várost föllármázta, hogy jő az ellenség.

a legterhesebb körülmények között is, hiven beküldé jelentéseit, annál inkább e mostani esetről, ha úgy volna, mit anyival inkább gondolok felőle, mivel mostani tényeiről csak is maga felelős, tudnunk kell pedig, hogy, ha az ő általa védett vonalon csatavesztés történt volna, akkor Váradnak nincs más utja, mint neki segéd-kezet nyujtva, vele együtt, vezérlete alatt, harcolnunk — de ne feledjük szem elől, hogy Bem tábornok is ajánlotta Csutakot e nehéz állomásra, mint dandárvezért, már pedig Bem hadi tudományában nem szabad kétkednünk, — ő tehát tudta, hogy kit ajánlott eme kényes állomásra, a fiatal alezredes pedig az egész ország elestének felelősségét magára nem vonja, azért legyünk türelemmel. Ez elég kezesség volt N. Várad közönségének, hogy minden megint a maga kerékvágásába visszaessék.

Azonban Cserey mint tapasztalt katona azt hitte, hogy engem ha meg is ver az ellen, Várad alá még sem fogok visszavonulni, föltette, hogy nem leendek Riczkó követője, hogy a nyert csata után is vissavonuljak. Cserey, mint ki nem tudta mire vélni, hogy tőlem semminemü tudositást nem kapott e tárgyban, saját és a város megnyugtatására egy futárt külde hozzám, Kőrösbányára (ez eset még aprilis eleje táján történt). Cserey levelét nem kis bámulattal olvasám, de átadtam segéd tisztjeimnek is, hogy olvassák el fönhangon, hadd lássák a még nálam volt főtiszt urak is, hogy mily alaptalan koholmányokkal is kell küzdenem anyira nehéz állásomban. Melynek felolvasására tisztjeim fönhangon nevettek, magam is elmosolyodtam, de midőn a futár előadá az átalános rémületet N. Váradon, fölingerültem s a futárnak ezeket mondám:

— Ha minden nyulszivű madame szavainak hitelt adnak, akkor nem sajnálom, ha minden órában hétszer rémülnek is meg. A hadmegye fő parancsnoknak pedig megirtam, hogy Váradra az ellenség csak az én és seregeim holt tetemein juthat be, ha beeresztik, én, megvallom, hogy legkisebb fenyegető veszélyt sem látok, a mely Várad lakosainak nyugalmát pillanatra is fenyegetné, hogy S. kórmánybiztos úr mely oldalról látja a fenyegető veszélyt? azt én nem tudom, e felől tessék hozzá kérdést intézni; anyit azonban legyen szabad megjegyeznem, hogy mint katona nem szoktam megfelejtkezni ama kötelességről, mely különös hatóságok tudósitásában áll; ezredes ur pedig ne méltóztassék minden alaptalan s álmában megrémült hirnöknek hitelt adni, a csend, béke és nyugalom rovására; ezredes ur ép oly jól tudja, mint én, hogy állásom megtarthatásától függ a Debrecenbe szorult Magyarország léte, vagy nem léte; és hogy parányiságom fel tudja fogni roppant nehéz állásomat, tudom jól, hogy ha ez előttem fegyverben álló csorda oda betörhetne, a hon átka szegény fejemre nehezülne: azért legyen meggyőződve, hogy ha több leend kettőnél, fogom tudósitani, hogy a Váradon henyélő 16-ik zászlóaljat is ide rendeltetni kérjem.

Mind ezeket föl kelle hoznom, hogy lássa az utókor ama viszálkodás borzasztó szüleményét, és hogy elleneim is láthassák, hogy voltak és vannak emberek, kik elismerték azt, hogy morzsányiságom is tett valamit, mint katona a hon javáért, és pedig katonaviselt emberektől nyertem azt az elismerést és csak személyes elleneim, vagy irigyeim ohajtanának Zérusnak tudni, honom világ hirü történelme lapján.

Menyi mindenféle volna még itt fölemlitendő, mit alig hinne a világ, hogy egy magyar ember is azt tehetné, de föltevém, hogy hadjáratom főbb vonásait, valamint az akadályok főbb eseményeit, bocsátom csak a világ itélőszéke elé, azért csak anyit ohajtok tudatni, a menyivel tartozom honomnak, önmagamnak, és vitéz kis csapatom becsületének: semmit sem nagyitva, mindenből a valót toll alá tenni szent kötelességemnek tartám.

Hogy meglehetős számmal vannak e megye hivatalnokai közt ellenségeim, azt jól tudom, és nem is csodálom, de hogy a világ is tudja, és közöttünk itéletet mondhasson, nehány esetet itt leirok, mellőzve több ilyest, vagy még olyanabbakat is.

1849 évi april 2-án Liptay Lajos a 16-ik zászlóaljbeli százados, mint Brádon állomásozó előőrsi parancsnoktól levél érkezik, melyben tudatja vélem, hogy if. R. ottani főbiró, arra kérte föl, hogy menne vele egy szép éjjelen Boicára és majdan az ott kapható aranyokon, mint főbirói sarcon osztozkodhatnak, ez a főbiró ur hite szerint eléggé meg fogja jutalmazni oda tett fáradozásaikat.

Alig olvasám ezt el, azonnal átrándultam Brádra, a kapitányt és a főbiró urat is magam elé rendeltem, a kapitánynak dorgáló hangon mondám:

— Értésemre esett, hogy önt valamely éjjel Boicára akarják csábitani, azért tudatom önnel, hogy ha az önre bizott állomást, hirem és rendeletem nélkül elhagyja, azonnal hadi törvényszék elé lesz állitva, — a többit ön, mint katona, tudni fogja.

A főbiró urnak pedig jó reggel gyanánt ezeket mondám:

— Ön a legjobb katonámat tévutra akarja vezetni, jól tudom, hogy az arany fénye már sok becsületes embert elkábitott, de tapasztalom azt is, hogy Zaránd vidékére oly hadvezért ohajtottak volna önök, ki tudja Isten, miféle osztokodásban részes legyen, tévednek önök, ha azt gondolják, hogy maga az idevaló polgárság szánakozik az önökön elkövetett barbarismuson, maguk a magyar ajku lakosok mondották ezt nekem. Uram! a sors keze érte e megyét utól, mert az itteni birtokos urak roszabbak voltak a szegény néphez, mint a tatárok. — Ezt mind tudom, azért eme csábitási próbájánál megbocsátok önnek, és hivatalában is meghagyom, de ide nézzen (ekkor egy golyót mutaték neki) ha még legkisebbet fogok észre venni, e halálos golyó leend csábitási dijja.

Mig én itt eme szép tapasztalások iskolájában valék, addig Kőrösbányán, idősb R. alispán és S. kormánybiztos urak, főtisztjeim között ohajtának egyenetlenséget előidézni, még azon este 10 és 11 óra tájban jelentés történik, hogy az utcákon nagy kardcsörgés és lárma van, fölismertem tisztjeim szavát; abbahagytam, gondolván hogy jó kedvük van. Alig mult el azonban egy negyed óra, midőn segédem ajtómon berohan és mondja, hogy a tiszt urak a kormánybiztost erővel föl akarják öltöztetni, s hozzám kisérni, bocsánatkérés végett, — mire oda üzenék, hogy azonnal jöjjenek szállásomra kormánybiztos nélkül. Ez meg is történt, s barátságosan intém a hazamenetelre megigérve, hogy

másnap lerántom a fátyolt a kormánybiztos ur arcáról, vagy elküldöm onnan.

Másnap a kormánybiztos urat magamhoz kéretém, ki el is jött. Röviden igy fogadtam:

— Ön uram, nekem nem barátom, és személyemben a honnak sem, hogy ön tegnap mivel ingerlé föl seregemnek tiszti karát, nem tudom, de nem is ohajtom tudni, mert békét és egyetértést kivánok, mit a hon ügye hangosan parancsol, fölötte sajnálom, hogy önök végettem anyi kellemetlenséget szenvednek, megvallom, hogy részemről jobban szeretném, ha önök anyi fáradalmának sikerülne, helyettem más vezért és parancsnokot e helyre nyerni, ki talán önök kivánatainak jobban megfelelne, — lássa kormánybiztos ur hiven tudom, hogy ifju R. F. Liptay századost mire akarta csábitani (itt elmondám nekie az esetet) ön is egyike azoknak, kik Liptayt ohajtanák ide vezérül, gondolják, hogy ő majd zsufolásig megtömné a zsaroláshoz szokott urak zsákjait, pedig abban csalódnak, mert ő gyermekkorától katona, s benne megrögzött a polgárok elleni megvetés, — ha ő itt volna, ön nem lenne három napig sem biztos, de R. urék is már rég Debreczenben üldögélnének, — engem azonban mig a kormány bizalmát birom, addig kitüzött elvem, és eljárásom utjáról nincs ember, sem kincs, mely letérithetne. — A mi pedig az itteni urakban létező osztozkodási, vagy uralgási vágyat illeti, az nem szép, s nem illik magyar polgárhoz e mostani időben, — de máskor sem.

— Lássa kormánybiztos ur! — folytatám — ön nem átallotta K. D. urat e megye volt administrötorát hozzám hozni, hogy az urbéri kárpótlás fejében segitségül adnék

neki pár ezer forintot, — ha valaki, ön legjobban tudhatja, hogy én az utósó fillérről is számolok minden rendelkezésem alatt álló összegről, — de tudhatta azt is, hogy szigoru vagyok a számtételeknél mindenkivel, mert végtére is csak az én nevem aláirásával adatik ki, és arról csak is magam vagyok felelős. — Most ketten vagyunk, legyen szabad kérdenem, mi okból vezette ön K. J. D. urakat hozzám, épen ezeket kik, Debrecenből jövének, mint a kormány mostani székhelyéről? Hallotta ön, hogy mit mondottam nekiek, hogy én nem vagyok itt mint politikai hatóság, én csak kizárólag katona vagyok, azért oly kártérités féle fizetésekbe épen nem avatkozhatom, vagy talán azt gondolja ön, hogy én, mint ágról szakadt szegény ember fia, el fogok tudni tévedni, vagy elvetemedni a reám bizott pénzek félretevése- vagy elidegenitésére, — akkor ön nagyon csalatkozik, mert lelkem redőibe van vésve ama német közmondás hogy „Ehrlich währt am längsten"; jól tudom, hogy K.-ék most reám neheztelnek, de Isten látja lelkemet nem segithetek rajtuk, ha csak sajátomból nem adnék egy pár száz forintot kölcsönképpen nekik uti költségül, mert hogy meg vannak szorulva, azt tudom és elismerem.

— Lássa uram! ön hátam mögött, a visszatért oláh nép kezeiben meghagyta a fegyvert, engedély mellett, s ön engem, én meg önt compromittálom; ön azt állitja, hogy a kormány rendelete folytán történt, mi épen nem való, most azonban itt a kormányzó levele, melyszerint ő arról mit sem tud; azért kérem önt, vagy távozzék innen, vagy pedig kezet kézbe fogva haladjunk a honjavára, mert higyje el, hogy az elismerés leend a legfényesebb jutalom, mit halandó

ember hazája érdekében tett fáradozásai által kiérdemelhet.

— Meglehet, hogy rendkivüli idők rendkivüli eseményeket szülnek, ez idők teremtménye vagyok én is, nagyon könnyen történhetik, hogy én is tévedek, vagy talán hibázhatom, de nem szándékosan; és a részemről ejthető hibát önnek tulajdonitom; azért mert ön már közel 60 éves, én pedig csak huszonhat éves fiatal ember vagyok, s nem eléggé kiképezve sodortattam emez állásba, a hol ön inkább oktathatna politikai tekintetben, semhogy mindenütt akadályokat igyekszik elém gördíteni, tudja meg ön a valót, én inkább elvtelenségnek akarom hinni e gáncsoskodásokat, mint másnak, mi talán borzasztóbban hangzanék. Uram, ön engem föladott, mint nép-zsarolót, itt vannak az iratok, felelet végett — de nincs időm felelni, azért kérém a kormányt, hogy küldjön helyembe más embert, és engem önnel együtt állitson hadi törvényszék elé, mert nincs időm a táborban hadi működést és prókátori replikát s pereket is vezetni.

— Nemde K. D. ur mondotta nekem ön előtt, hogy Pák Péter tőle elrabolt ezüst és aranyait hová tette, és mivel azok nem oly minőségüek valának, tehát másé is lehetett, mert sem számra anyi, sem pedig általa előadott minőségüek nem voltak, tehát neki ki nem adhattam, s mi jött a ministeriumtól ebbéli kérésemre? hogy az ezüst pénzt tartsam meg, s hozzam számadásba a jövő hónapra, mert önnek meghagyatott, mint kormánybiztosnak, hogy Pák Pétert fizesse ki magyar bankjegygyel; most kérdem ki fizette mind ez ideig ez embert, vagy mikor akarja kifizetni? Uram, ezek mind oly gyanus okok, melyek alapján erős szavakat mondhatnék önre a világ előtt, — de azt tenni,

részemről, mentsen Isten, mert ha jót nem tehetek, roszat tenni nem tartom becsületes emberhez méltó dolognak.

És igy elváltunk a nélkül, hogy csak remény is lehetett volna, a köztünk oly szükséges barátságos békére, — mert a kormánybiztos ur előadásaimra mit sem felelhetett, de azokat nem is tagadhatta; elhagyta Kőrösbányát, de nem szünt meg akadályokat görditeni elém Halmágyról sem, — a mint már emlitém, Cs. Querilla főnök által, szóval ő megrögzött conservativ ember volt, ki magának is tudott ily esetekben használni, mit mindenki tud! —

Liptay Lajos 16-ik honvéd zászlóaljbeli századosra vissza térve, be kell vallanom, hogy páratlan, becsületes, jó katona volt, de mellette még igaz honfi is. Ő mint katonai mérnök föláldozta hazájának életét s mindenét, szóval a becsületesség és igaz honfi párosult példánya volt, — meghalt Sarkadon, cholerában fegyver letétel után 1849, augusztus 19-én. Béke hamvainak!

S. G. kormánybiztos ur ellenem támasztott vádpontjai között ezek állanak a főtérben.

1-ször hogy engedelem nélkül elhagytam állásomat, Nagy Halmágyot, a nélkül, hogy ő vele tervemet hivatalosan közöltem volna.

2-szor hogy Boicáról hozott ezüst kanalakkal és egyéb asztali készletekkel terittettem föl, a megyei tisztviselőknél március havában adott ebéd alkalmával.

3-szor hogy a kormánybiztosi rendeleteknek nem engedelmeskedtem.

4-szer hogy a Boicán hadi sarcként bejött 1200 darab aranyat magamnak tartottam.

Mind ezen vádak nyomatékosak voltak, mire én a harc mezőről replikázni nem akartam, annál fogva mindig sürgettem helyettem más egyén küldetését, s a kormánybiztos urral szemben a hadi törvényszék elén állittatásomat, mi azonban nem történt, hogy miért? azt nem tudom. — Elég az hozzá, hogy engemet úgy saját kérelmem dacára, valamint S. ur örökös sürgetései elllenére is, állásomon meghagytak mind addig, mig a Hatvaniféle nagy catastropha be nem következék a hátam mögött: mert Hatvani addig, még én Debrecenben az átalános kegyelem kieszközléséért voltam tört be Abrudbányára, a hová Drágos János előttem beért, mert ő Debrecenből 72 órával hamarább eljöhetett mint én, ki csak is kérésemre indult el, hogy addig mig én biztosan vihetem az amnestiát, közöttük lehessen.

De akkor is ismét siettettek, hogy térjek vissza Brádra, majd a többiről fognak intézkedni, — de akkor már megtörtént Hatvani rohama és szétveretése, — részemről azt mondám a hadügyministernek, hogy miután én ugy is vádolva vagyok a kormánybiztos által, lenne szives engem a hadi törvényszék elé állittatni; és Bemtől is mindjárt elhozatni az ellenem emelt vádat, miért akart ő is engem haditörvényszék elé állittatni, mert én nem tudom.

Megmondám továbbá, hogy az oláhok nevem alatt lévén megrohanva, én oda csak egy hatalmas sereggel térhetnék vissza, mert most előttük moralis tekintetben is sokat vesztettünk, azonban én visszamegyek, hadd lássam a dolgot és Hatvanit is mi birta ez égbe kiáltó bün elkövetésére? Midőn Brádra értem Hatvanit már nem találtam,

ő Jószáshelyfelé hátrált; itt levő irományaimat akarám magamhoz venni, de nem találtam. Igy ismét Debrecenbe mentem, — látva, hogy erős hadcsapat nélkül minden lépés hasztalan, látva, hogy az oláh tábor felbőszülve rohan mindennek, nem ád hitelt a legszentebb igéreteknek sem, hallván Drágos széttèpetését, mivel a bőszült oláh nép azt hitte, hogy ő csak ámitani akará őket. — Szólottam is nehány általam haza téritett román lelkészszel, kik jól belátták azt, hogy minden a mi történt, aljas cselszövény volt, távollétem alatt; de ők is azt mondák, hogy az oláh táborba menni mostan nem mernének, mivel szavaiknak hitelt nem eszközölhetnének, és személyük is veszélyben forogna. — Mindezeket látva, nem volt mit tennem, katonaság hiányában, mint Debrecenbe visszatérni, hol talán Hatvanival is találkozni fogok.

Ekkor a haditörvényszéket is elrendelték; megjegyzendő, hogy Bemtől csak anyi jött ellenem, hogy ő csak azért haragudott reám, mivel én az oláhok ellen mit sem tettem: de később értesült nehéz föladatom és kevés katonáimról, ő nem akarja használni akkoriban félreértésből kibocsátott rendeletét, melyet inkább háta mögött, s neve alatt állitottak ki; ő engem mint jó katonát ismer.

A mi S. kormánybiztos vádjait illeti, azokra itt a felelet, a mint következik:

Az első vádpont, hogy helyemet vagy állásomat elhagytam volna, tiszta koholmány, mert a kormány jól tudta jelentéseimből mindig hollétemet, tudta azt is, hogy bár merre nyomultam előre, azt azonnal jelentettem, ennélfogva ha a kormánynak nem tetszett előnyomulásom, parancsolt volna vissza Halmágyra, s mondotta volna ki utasitáskint,

hogy seregemmel a kormánybiztos ur testőreül vagyok oda rendelve, akkor tudtam volna mihez tartani magamat.

A második pontra, a szemrehányt ebédet március 25-én adám Kőrösbányán; Boicára pedig csak april 14-én mentem, ennél fogva e vád magától elesik.

A negyedik legterhesebb pontra, minthogy a Boicáról hozott aranyokat beadtam, miről Duschek pénzügyminister ur iratát előmutatám, de mivel erről később is volt szó, midőn már a várban voltam, Aradon, annálfogva egyik jó barátom ide csatolt sorai szóljanak mellettem, vagy ellenem:

Bécs 1849. december 24-én. Tisztelt barátom uram! Az önnek f. hó 15-ről kelt s 23-án vett szives soraihoz zárt levelet Duschek Ferenc urnak átadtam, őt személyesen is kértem, hogy a levélben érintett bizonyitványt, mint önnek a jelen körülmények közt elkerülhetlent, kiadni sziveskedjék. Duschek urnak az lőn felelete, hogy ő tisztán emlékezik, miszerint ön a pénzügyminiszteriumnál bizonyos, részint vert, részint veretlen arany menyiséget letett, de ő az általa kezelt tömérdek összegek sokfélesége miatt arra vissza nem emlékezhetik, vajon az ön által letett, mily összeg volt — e szerint tehát részint azért, mert ő maga is fölügyelet alatt lévő állam-fogoly lévén, bizonyitványa önre nézve a törvényszék előtt nem lenne hiteles — másrészt pedig azért, mert ő neki, helyzetében, bármily bizonyitványt is kiadni tilos — tőlem ön kérésének teljesitését sajnálkozva megtagadá — de azt tanácsolta, miszerint levelemben oda utasitanám önt, hogy a főpénztár számadásaira, és nevezetesen bevételi lajstromaira hivatkozzék,

melyben az ön által letett pénzek összege, minősége, ideje, oka, és célja minden esetre a legnagyobb pontossággal ben fog foglaltatni, — és az e hivatal által kiadandó bizonyitvány azután önre nézve nemcsak hiteles, de egyszersmind hasznos is lesz. Ha azon törvényszék, mely előtt ön jelenleg áll, magának erre nézve biztos adatokat kiván szerezni, legcélszerűbben azt teszi, ha gróf Álmásytól, ki jelenleg Magyarországnak financiális tárgyait kezeli, magának kimeritő tudositást kér, ez azt könnyen megteheti, mert az ön kérdéses ügyére vonatkozó minden irományokkal bir, az ő birtokában vannak, holott Duschek kezénél, ki tulajdon szobájában őrizet alatt van, teljességgel semmi sincs.

Ez lévén, mit önnek szives fölkérésére válaszolni sietek.

Becses tapasztalt indulatiba zárt, maradok

önnek igaz barátja

Rudnyánszky Kálmán.

A 3-ik pontra: nem tudtam, hogy én a kormánybiztos ur alá lettem volna rendelve, de ő vele csak érintkezésben lehettem, azonban rendelkezése alatt nem álhattam, — hogy pedig hadi terveimet vele nem közöltem, azt se kötelességemnek se célszerünek nem tartottam, de sokszor a legjobb akarat mellett se lehetett ilyesmit magával a kormánynyal sem tudatni, mert a hadsereg, mely támadni ohajt, mindig az ellenség állásától veszi tervét és nem ritkán a csatamezőn, tehát ezt követelni is absurdum.

Igy az ellenem felhozott vádpontokra meglévén a felelet, most került a sor reám, mint vádlóra, S. kormánybiztos ur ellen, s vádpontjaimat a következőkben elő is terjesztém:

1-ször Hogy midőn helyemet szerinte elhagyám, és reá nézve veszedelmes volt N. Halmágyon maradni, miért hagyta ott a százhuszezer pengő forintot? vagy csak személyére volt veszély, és a pénzre nem, mint a nemzet által reá bizott kincsre.

2-szor A kormánynak melyik rendelete alapján engedte ő a fegyverek megtarthatását a vizszatérő oláhok által, engedély mellett.

3-szor melyik az a vád, melyből az tünnék ki, hogy én a népeket zsaroltam, holott inkább az ellenkezőt birnám bemutatni, az általam ellene emelt második vádpontból, mi ellen igazolására mit sem tud fölhozni.

Ezek után végzést hoztak, mely kimondá, hogy mind ketten hibáztunk, mire azt kértem, hogy én nem hibáról, hanem bünről akarok tudni, és ha bünös vagyok, hát bünhödjem, mire azt a választ nyertem, hogy menjek a főhadbiróhoz.

Mayerhoffer fő- és Tóth Elek (ez utóbbi később N. Váradon országos törvényszéki tanácsos lett) törzs-hadbiró urak szivesen fogadtak, s tudaták velem, hogy én ártatlan vagyok, de a kormányzó ur S. fölött a bünöst kimondani vonakodik, annál fogva kénytelenek voltak ily határozatot hozni, elvül tüzvén ki maguknak, hogy hiba nélkül nincs ember, sem hadjárat; mire én azt kérdém: hát ha én bünös lettem volna? Erre mit sem feleltek, de jól megnéztem őket és mondám: jól van, én a kormányzóval ujjat nem huzhatok, de ezt följegyzem magamnak.

Itt van tehát az a nagy bün, melyet elkövettem, itt van életem, s vele együtt a becsületemen ragódó kaján nyelvek métely anyaga, — ez az ok, melyből irigy s kaján emberek

jobban mondva, a becsületben életgyilkosok, egész torokkal hirdetik embertársuk fölött a bűnöst; s már látására is félni kellett, hogy a találkozás sértő leend, — és mind ez miért történt; egy ember kiméléséből, mert az véletlenül családapa volt, holott ha én akkor, midőn a szomoru abrudbányai catastropha megtörtént, mindjárt több emberem kérésére tollhoz nyulok, nem tudom, hány ember élete s becsülete sülyedet volna a porba. De én tűrtem, és dobra sem akartam ama végzetteljes eseményt tenni; azért kell nekem most tűrni, most én vagyok a „Mordbrenner", talán utonálló is, az egész magyar hadseregben én voltam a kivető.

Igaz, hogy roszul esik a csalódás, tehát hiszem, hogy fáj több oly egyénnek, kik minden büszkeségüket abban találák, hogy császári tisztek valának, mig én, ki azt nem trombitálhattam, és még is egy vagy más hadi mütételeknél tett észrevételeim tulszárnyalták a már quietált officierek iskoláját, nem ritkán hallottam a sötét éjben hangzani, hogy a táblabiró őrnagy, az öreg úr (Bem) előtt nem kis tekintély.

Irigyeim ez állitása igaz — s arra büszke is voltam, csak meg kell jegyeznem, hogy én, nem a hizelgő zsámolyon térdelve érdemeltem azt ki, hanem csekély hadi tudományom észrevett hasznavehetőségével.

Térjünk csak vissza egy kissé az erdélyi hadjáratok napjaira, de a nélkül hogy itt valakit megnevezzünk, mert hiszem, ugy is eléggé fog boszankodva szidalmazni az, a kit illet — s igy el is fogja érteni.

Egy bizonyos este, mig én nagy hideg éjben, s fáradtan,

a megérkezett honvédeket a tábor körül, elöőrségi állomásaikra vezettem, addig Bem tábornok és környezete már megvacsorálva tanácskoztak, a hajnalban történendő megrohanásról; — én, mint ki nagyon fáradt és éhezett voltam, evés közben hallgatám a megnevezett hadi tanácskozást. Egyik azt állitja, hogy elkésni Xnek nem lehet, nem emlékszel hányszor vadásztunk, és mily hamar értünk oda, — a másik azt mondá, na de hiszen, ő felosztva a hegy közt az erdőbe, itt meg ott, két órával hamarább itt lehet, — egy harmadik azt állitja, de barátom hogy tudsz olyat mondani, hiszen én négy óra alatt — életembe fogadok, — hogy oda gyalogolok, a negyedik bizonyosnak tartá, hogy erre, itt, amott a hegyen völgyön keresztül, még csak el sem leend fáradva nagyon — de hisz nélküle is megverjük az ellent.

Megjegyzendő, hogy ezen urak néha napján többnyire osztrák katonák, sőt tisztek voltak, mire anyit épitettek, midőn hallám Bem határozó szavait, a másnap hajnalban történendő támadás tárgyában, s láttam előre, miként fogunk megveretve futni, én is bátor voltam — akkor még csak százados — felszólalni.

— Uram! — mondám — én németül fogom a tanácskozmányban előadni észrevételemet: 1-ször, hogy a tábornok ur is megértse; 2-szor mivel a hadi tudományok nálunk csak német nyelven voltak tanulhatók, — annál fogva szerintem a hadjárat mindkét csatázó félre életkérdés, azért azt elhirtelenkedni nem szabad, önök valami vadászatot emlitettek, és azt érkezési idő alapjául tették, az nem lehet, mert tapasztalás után tudjuk, hogy egyes ember sebesebben

halad, mint egy tömeg, — de tudjuk azt is, hogy a harcmezőre vezetendő katonának nem szabad fáradtnak lenni, mert különben haszonvehetlen; tehát menjünk át a hadjárat valódi tényeire.

Egy katonának, mint vezér, vagy vezérkari tisztnek tudni kell, hogy egy katona egy percben 90 vagy 95 lépést tehet, ha tehát egy katona 95 lépést halad egy percben, menyit halad 4000 katona? Szerintem csak 60, legfölebb 63 lépést, ez az akadály nélkül való haladhatás, jó uton: de nekünk nem kell feledbünk, hogy lovasság, ágyú és társzekerek is vannak, de még ezen kivül élelmi szerek is, hozzá járulván még, hogy nem egyenes ut, hanem hegyes völgyes, a kocsik és ágyúkra nézve járatlan, nem számitva előre nem látható akadályokat, mert az ellen népe sem fejre esett, annak is vannak emberei. Ha ezt mind tekintetbe veszszük, akkor jó lélekkel 30 vagy 40 lépésnél többet nem lehet venni; tudjuk, hogy 10,000 lépés 2 német mérföld, vagy is a közéletben egy statio, most tessék kiszámitani, hogy a katona, ki legkevesebb 45 vagy 50 font nehézséget visz magával, mint terhet, hány óra alatt tesz egy ilyen állomást? közbe félórát pihenve, de hát hol maradnak a szekerek és ágyúkkal való bajok, a hegyen völgyön keresztül és járatlan utakon, hátha még valami törik? A sereg nem hagyhatja az ut félen eltört társzekerét, ugy ágyú ütegei egyikét sem az ellenséges földön, itt pedig ellenséges földön látom lenni a sereget. X ur szerintem 8 mérföldre van tőlünk, ha ő éjfél tájban seregével megindul, nem érhet a csatamezőre hamarább, mint délután 3 vagy 4 óra tájban — akkor is fáradtan, — ha tehát

a derékhad 7 órakor reggel megkezdi a csatát, addig magát föltartani e helyen nem lehet, sőt kevesebb ideig is sok emberélet és véres áldozatba fog kerülni. Tábornok ur elhatározá a megtámadást, ám legyen, adja Isten, hogy rosz próféta legyek, itt látom, hogy mi holnap jól megverve fogunk vissza vonulni, és nem kis veszteséggel.

Erre mindenki szeme szája elállt, és azt mondotta Bem maga „vous étez soldat, monsieur le capitain? Oui, monsieur le Général!“ volt reá a felelet. Ekkor mondá néhány törzstiszt ur: hát miért nem szólott ön hamarább, százados ur? Azért mert a törzstiszteké az elsőség. Hátam mögött volt azután mindenféle beszéd, a mint jött, persze, hogy sokaknak nem volt inyükre, a midőn másnap bennünket jól elvertek, vagy öt ágyúnkat leromboltak, s enyi veszteséggel visszavonultunk, bezzeg mindenki köszönt, de gögösen, mert fájt a tudat nekik, hogy a tegnapi százados ma őrnagy és Bem kedveltjének tanácsát jobb lett volna követni.

Nem minden ember természete a tolakodás, de nem is minden embernek adatott meg az, hogy ne piruljon, midőn magát magasra emelteti, saját dicséretei által; ez okból nem voltam hajlandó, a hirlapok hasábjain kikürtölni működéseim eredményét, — de azt is láttam, hogy a hadügyministerium maga is oda küldi jelentéseimet kivonatban, annál fogva még kevésbé gondoltam szükségesnek, hogy én is abban kürtöltessek, sőt be kell vallanom, hogy minden olyasmi, mely nem a hadügyministerium utján jött köztudomásra, csak a hátam mögött jutott, és pedig akaratom nélkül abba. — Ellenben sokaktól olvastam oly apró egyes

eseteket, az ujság hasábjain fölpiperézve előadva, melyből bizony semmi siker sem jött a honra, s mégis jutalmazva lettek, rang vagy érdemjelek által. Én soha sem kértem a kormányt előléptetésemért; pedig voltam oly helyzetben, hogy egy folyamodványomba került volna csak, hogy magasabb rangra emeltessem, de én nem tettem, s tenni soha nem is fogom, mert jobb szeretem, hogy ha mások előtt tényeim szólnak helyettem, s abból itélve érdemesitenek; — ez volt mindig és leend is e tekintetben elvem.

Tehát itt fekszik az a nagy bün, melyet elkövettem, miért világszerte nép zsaroló, s talán még Mordbrenner is voltam, anyi igaz, hogy a német haditörvényszék, minden az e vidéken történt leégetéseket nekem rótta föl bünül, mivel Gáál és Beke ezredesek nem kerültek kezeikbe; de róhattak volna ők nekem bár mit is föl, én akkor sem, valamint most sem irtam alá Verhör-jüket, mert egyszerüen csak azt mondottam, mikor aláirásra került, hogy övék a hatalom, tehát nincs szükségük, hogy az embert formula által végezzék ki. Én mint katona más kérdések alá tartozom, vagy ha mint polgárt tekintenek, akkor más biróság itélőszéke illet, én alá nem irok semmit és nem is irtam pillanatig sem alá. Mégis elitéltek.

Hogy azonban még egy pillanatot vethessen vissza az olvasó, vagy a történetiró, az egészre, mint a lealkonyodó nap alatta elforduló földre, kénytelen vagyok magam is visszaforditani tollamat, s mintegy végleges áttekintés végett, a most is már kézen forgó könyvekre hivatkozni, ugy, miként azokban irva van.

Az ujabbkori ismeretek tára I-ső kötet 14-ik lapon

alól az mondatik, hogy a kormány Csutak őrnagyot küldé az oláhok ellen, ugyan azon könyv 15-ik lapján azt olvashatni, hogy Hatvani be nem várta Drágos alkudozásainak végét, vagy eredményét, szelesen megtámadta Abrudbányát. Ez igaz, hogy ugy történt, csakhogy ez alkalommal azt is kellett volna érinteni, hogy Hatvani hogyan támadhatta meg Abrudbányát, a midőn azon hadcsapatnak parancsnoka és vezére Csutak őrnagy, ki is már akkor alezredes volt, vagy talán fölteszi e munka irója, hogy Csutak hadseregének mozdulatairól mit sem tudott, akkor fölötte csalódik, vagy miként azt Klapka tábornok mondja munkájában, hogy hátam mögött támadtatott volna meg Abrudbánya, az igaz — (miről azonban munkám folyamán elég világosan szóltam) erről itt enyiben hagyja az iró, és többet nem szól.

De nem ugy ám az ujabbkori ismeretek tára III-ik kötetének 104-ik lapján, mert itt már azt mondja, hogy a kormány 1849-ik évi március havában Csutak őrnagy alatt, egy uj figyelő hadtestet állitott föl az oláhok ellen, melynek magvát képezé 800 német legionarius (halál fejes) de a debreceni kormány látván, hogy Csutak két hónap alatt mit sem tud kivinni, május havában Hatvani rögtönzött őrnagyot küldé oda, ki is eltökélte magában Abrudbánya ellen kirándulást tenni.

Továbbá ugyan itt a 105-ik lapon mondatik az is, hogy Hatvani gondatlan támadása után Kemény Farkas küldetett az oláhok ellen, ki hasonlólag behatolt Abrudbányaig, de kinek katonái majd éhségtől veszvén el, kénytelen volt onnan minden siker nélkül eltávozni Zalatnára,

és onnan magyar Igenig és Bucsumnál csak a 11-ik honvéd zászlóaljból 120 embert vesztett. — A mi az éhen veszést illeti, az abban áll, hogy Kemény Farkas ezredes ur, élelmezési szekereit födözetlenül hagyá, s a háta mögött levő oláh nép azokat elfogdosta, miről csak szó sem emlittetik, mivel ezen hibák, habár azok is, de Kemény Farkas tette, azért se nem bün, se nem baj. Ebből is látható, hogy mily könnyelmüen gondolkoztak azon urak az oláhok elleni hadjáratról.

Mind ezekből világosan látható, hogy e jegyzeteket ha a hadjáratban nem avatott kéz irta, akkor részrehajló ember tollából származott, mivel azt állitja, hogy a kormány látta, hogy Csutak mit sem tud kivinni .... Vajon mit gondol ama sorok irója, hogy mit kellett volna nekem kivinni? Talán sem többet sem kevesebbet mint a hon valamenyi ellenségét, külsőt, belsőt kiirtani a világ szinéről? Csak birhattam volna a teremtő nagy hatalmával, abban meglehet győződve, hogy akkor azokat bizonyára kiirtattam volna; vagy arra a gondolatra kell eszmélnem, hogy talán azt fájlalja az iró, hogy az abrudbányai gyászos eseményt nem tulajdonithatja nekem.

Szóval ama sorok irója — nemcsak hogy méltatlan megtámadást, és vastag részrehajlást tanúsit, hanem jó adag rosz akaratot és elferditést is, ... mert ő maga bevallja, hogy Kemény Farkas sem volt képes ott mitsem kivinni, sőt a legjobb katonáiból 120 embert vesztett, az erős megtámadtatás ellen, — vajon miért nem kisérlette meg leirni, mit tett Beke alezredes ott 1848-ik évi novembertől 1849-ik évi január végéig? vagy talán arról nem

kellett szólania? Hiszen az oláhok nemcsak akkor fogtak fegyvert, mikor én rendeltettem ellenük. Beke alezredes után csak a leégett falvak maradványai voltak láthatók, de a mi a honra nézve inkább ártalmas, mint hasznos volt, és több katonával rendelkezett, mint én, de erről vagy Gálról mit sem emlit senki, mintha a mi rosz, azt mind én, a mi pedig jó és üdvös, azt mind más tette volna. — Ide illik Kölcsey azon mondata: „Önérzés, te vagy a diadalmas bére, nem a dij.“ —

Mi engem illet, tudtom s beleegyezésemmel egy kunyhó sem égettetett le, mert seregemnek a pusztitás szigoruan meg volt tiltva, s ha tüzek történtek, azok vagy az ellen által ütöttek ki, vagy pedig véletlenség által, de saját katonáim egy szalma szálat se gyujtottak föl a célból, hogy azzal valakinek kárt okozzanak.

A mi pedig a 800-nyi német legionarius csapatot illeti, arra nézve munkám 25-ik oldalán látható, hogy nálam vagy is parancsnokságom alatt, több, mint 155 főből álló egy század Medvenits parancsnoksága alatt, nem volt, mert azon 800 német legionarius csapat Hatvani első berohanása után sietett Váradról oda, s Hatvani második berohanásakor a többi seregével együtt föláldozá ezt is.

Szerintem Abrudbánya megtámadtatására, ugy, miként akkor állott Magyarország, csak Debrecenből és Váradról több katonaság kellett volna, mint a menyivel én rendelkeztem, hahogy azt sikeresen megtámadni a kormány komoly szándoka lett volna, mit a szomoru következmény hangosan igazol.

A mi pedig azon állitásomat illeti, hogy Magyarország

az idő tájban csak Debrecenből és Váradból állott, azt én csak a lét vagy nem lét kérdésére értem, mert ha Debrecenből a kormányt elzavarják, nem tudom, hol telepedhetett volna le. De még nagyobb csapás lett volna N.-Várad eleste, hol minden hadi műszereink készittettek, mivel nélküle bizonynyal mondhatom, hogy semmire se mentünk volna, tehát Abrudbánya megtámadását nem láttam célszerünek, mivel kiszámitásom szerint minden esetre sikeretlen lett volna, mit nem kell bizonyitanom, mivel e város amugy is nehány nappal később birtokunkba esett volna, mit azonban igy Hatvani lehetetlenné tett, anyi ember véres áldozata mellett is. Mindazáltal ki kell jelentenem, hogy én, ha már meg is támadtam volna Abrudbányát, azt utolsó emberemig és végső lehelletemig védtem volna, igaz, hogy több tacticával és ovatosabban mentem volna oda, mint ő, s hasztalanul anyi vért nem engedtem volna elfecsérelni.

A ki nem ismeri e bérces vidéket, és a ki előtt a hadjárat ismeretlen, kivált ilyen vidéken, annak még csak elméleti fogalma sem lehet, az e vidéken való hadvezetésről. E hely olyan, hogy 2000 jól elszánt ember az egész vidéket, minden fegyver nélkül, jól felosztva, egy nagy ideig megvédheti minden ellenség ellen, mert a magas hegyek ormairól minden alatta haladót, kővel dobálhat agyon, és minden egyes kő lehengeritésével a szorosokba, melyek egyedül képezik az utakát, járhatlaná teszik azokat; erről részletesebben irni nincs szándékom, mert ezt avatottabb tollnak ohajtom átengedni. — Csak még anyit akarok megmutatni, hogy Abrudbánya megtámadása esetére, menyi katonára lett volna „minimo calculo“ elkerülhetlen szükség,

hahogy a kormány szándokába leendett a román néppel nem békülni, és Abrudbányát minden áron mielőbb elfoglaltatni, s azzal az oláh hadjáratnak véget vetni. —

Minden támadó hadseregnek ugy kell fölállitva lenni, hogy félkört képezzen, legyen az ugynevezett operationsbasis bármilyen nagy, vagy kicsiny; már most, ha én Abrudbányát a már elkészitett terv szerint megtámadom, és hogy sikeres legyen, mint megtámadó katonához illik, fölállitásom ily forma lett volna, de máskép nem is lehetett akkor, a mint a dolgok állottak: —

A főhadi szállás Brádon lévén, mely helyet egyszersmind operationalis basisul kelle tekintenem, tehát a sereg balszárnyát képezték volna, Brusztúri, itt legkevesebb 3 század gyalog, 2 ágyú és 30 lovas kiséretében kellett volna fölállitanom, hogy Abrudbányához közeledésemkor, e 3 századból két század 1 ágyú és 20 lovas kiséretében, felső és alsó Vidrára felosztva nyomuljon előre, hogy az ellenség ott át ne törhessen a hegy ormain Vaskoh felé.

Nagy-Halmágyon két század gyalog, fél század lovasság két ágyúval, hogy Kishalmágynál erős vigyázattal fedeztesse a hegy ormain lévő utak kimenéseit, mint annak kulcsát, és hogy onnét Váca felé is figyelő csapatot küldhessen. — Kőrösbányára négy század gyalog, félszázad lovas, és legalább két ágyút, hogy onnét Ribicára és Kőrösbányára, valamint Tirnáva és Kőrösbánya hegy tetőin, folytonosan figyelő hadcsapatok mozogjanak, és az ellenség figyelmét magukra vonják.

A jobb szárnyat föl kellett volna állitanom Zalathnán két század gyalogsággal; — Tripolera két gyalog századot

1 ágyú és 20 lovas kíséretében. — Bucsimra négy század gyalogságot, legalább két ágyút fél század lovassággal, hogy Bucsim és Abrudbánya között kelet felől, egy erős figyelő osztályt legalább három századból egy ágyú és harminc lovasságból fölállithassak. — Az itteni erős fölállitást azért volt tanácsos igy tervezni, hogy az abrudi ellenség ne gyanitsa, hogy ők Brádról fognak megtámadtatni, mert ekkor azt is vélhette, hogy Károlyfehérvár felől jő a csapat, mert mihelyest észre veszi, hogy Brádról szándékoznak őket megtámadni, azonnal nagy köveket dobnak a szorosokból álló utakra, a melyen semmi emberi lény nem haladhat át, hogyha a hegytetőkön őrök vannak, a mint mindig is voltak közülök, — itt minden esetre roppant föladat a támadás, mely kétségenkivül a leghidegebb kiszámitást veszi igénybe.

Brádon, mint főhadi szálláson, és az operationsbásis centrumán, legkevesebbet mondva, két zászlóalj gyalogság, 4 vagy 5 ágyú, és egy század lovassággal; ily fölállitás után megindulva Brádról, biztosan lehetett volna számitani fényes sikerre, de véres áldozatok árán, három nap alatt, Abrudbánya birtokunkba lett volna, és a román atyafiak is lecsillapulnak talán örökre.

De mindezt koránt sem ugy értem, hogy ezzel a román fajt ki kellett volna irtani, hanem hogy ellentállás esetében nagy megveretést szenvedtek volna, mi is egy időre félelemkint maradandott jelképül fönt előttük emlékben, de mind ez nem volt a kormány szándoka, mivel katonája sem volt anyi, hogy nekem anyit adhatott volna, de meg tudta azt is, hogy Abrudbánya rövid napok mulva,

ugy is békességesebb uton birtokunkba fog esni, mi némileg vérengzés kiméletéből is történt részéről a tartózkodás.

Az előbb fölsorolt fölállitás sikeres támadása, mindenesetre nemcsak Abrudbánya, hanem egész Erdélyre nézve más fordulatot tett volna, és ha veszszük, a kidolgozott terv épen nem kivánt oly fölötte sok katonát, mert:

A balszárnyon	1800	gyalog,	110	lovas	6	ágyúval	
a jobb szárnyon	1600	„	60	„	3	„	
a centrumban	2400	„	150	„	4	„	tesz
Összesen . .	5800	„	320	„	13	ágyut.	

Ezen számitások alkalmával figyelembe vettem azt is, hogy seregünk fele mindig csak lándzsával volt ellátva.

Ha tehát egy kissé figyelembe veszszük, s egybevetjük, hogy az elősorolt katonaság menyiségére okvetlen szükség lett volna, Abrudbánya megtámadása esetében, ha azt is sikerrel akartuk volna vinni, akkor nem lehet jó lélekkel azt mondani, hogy Csutak ezen a vonalon (mely különböző ágazatait véve figyelembe, maga az én működésemet semmiben sem vevő iró által is, száz négyszög mérföldnyire van téve, magas, megmászhatlan hegyekkel, járatlan utakkal és szétágazott falvakkal, olyanyira, hogy minden egyes helység bevétele számos csapatot igényel, nagy kiterjedése és széjjel szórt fekvésénél fogva) mit sem tett volna.

Már pedig azon ábrándban sem élhet senki, hogy az oláhokat nyirfa seprüvel is ki lehet a világból kergetni, mert ki ily hiszemben él, az fölötte csalódik, s még inkább, ha azt gondolja, hogy én majd 2603 gyalog, 56 lovas és 5 ágyúval képes leszek, több mint 500,000 polgárt kiirtani

a föld szinéről, az ki e hitben élt nem gondolta meg, hogy bármely nemzetben is, ha föléled az isteni szikra, hogy ő a nép, és ő benne az erő, nincs fegyver melylyel legyőzhessék, jól tudom, és a velem ott szolgált, vagyis táborozott embereim és tisztjeim is tudják, hogy mily fárasztó hadjárat volt az, de tudom azt is, hogy tettem anyit, menyi tőlem és kis seregemtől kitelhető volt, ha többet tehettem volna, meg lehet győződve bárki is, hogy többet tettem volna, — mert a honszeretetben magamat fölülmulni, senki által sem engedem, azt tanusitom és tanusitottam eddig is elégszer, s fogom is tanusitani mindanyiszor, valahányszor alkalom adatik arra parányiságomnak.

Itt meg kell emlitenem, hogy az ujabbkori ismeretek tára III. kötetének 105-ik lapján az emlittetik, hogy Hatvani Abrudbányára tett második megrohanása után csak is a német legio századosának köszönheti, hogy Bucsesden át Brádra menekülhetett. Ez alkalom parancsolja, hogy Medvenits és a 3. német legiobeli századosról és a német legióról is szóljak.

Nem szabad szem elől téveszteni a bécsi és német legió közti nagy különbséget; a bécsi legio mind az ottani Aula-ban tanuló ifjakból állt, kik mind müvelt fiúk voltak, ezek Bem keze alatt harcoltak. Összesen voltak eredetileg 107-en s a harc végével nem hiszem, hogy tizenkettő maradt volna belőlük, ezek elszánt vakmerőséggel harcoltak, anyit tudok, hogy Nagy-Szeben bevétele után Bem őket más csapatokba osztotta, mint főtiszteket, mivel fölötte kevesen voltak, de:

Az ugynevezett német legio más branche volt, ezek eredeti zömét külföldi németek képezék, kik is, mint szabadság emberei részt ohajtának venni nemzetiségünk szabadság harcában. Ez idegen legio naponkint 16 krt kapott, mig a honvéd csak 8-at; ez szülte azt, hogy eme most emlitett német legioba sok magyar ajku német is beállt, de találtam köztük olyan magyar embereket is, kik németül még sohajtani se tudtak, de a 16 kr. napi dij őket oda csábitá. Ezek főtanyája N.-Váradon volt., Giron alezredes parancsnoksága alatt.

Igy volt Medvenits e legiobeli százados is, magyar ember, Veszprém megyei, — előbb Sándor nevet viselő huszár ezredbeli őrmester, most a német legio 4-ik századának századosa. Ő bátor katona, de csekély nevelésénél fogva igen nyers ember volt, s a valódi német fiukból alakult századot vezényelte, kik is nem türhetvén durva modorát, két izben el akartak tőlem szökni éjnek idején, melynek következtében kénytelen valék a dolgon változtatni.

Midőn azonban én azon évi april hó 14-én Boicáról több elrabolt ládát a bánya üregéből fölhozattam s az azokban találtak följegyzésére bizottmányt neveztem ki, ekkor ő (Medvenits) egy fehér selyem rószaszin selyemmel kockázott női nagy nyakkendőt a lajstromból kihagyva elidegenitett, mely eset nekem csak ugy távolról adatott szemrehányólag tudtomra, még pedig ugy, hogy egy Nemes nevü főhadnagy azon a vidéken lakó H. F. özvegyébe lévén szerelmes, az emlitett kendőt ez özvegynőnek ajándékozta. A nő ismerte a kendőt, mint Barcsayék tulajdonát, de azért

elfogadta; midőn én a dolog valódi állásáról értesíttettem, a kendőt visszahozatva Medvenitset a haditörvényszék elé állittatám. — A midőn Debrecenbe mentem, a fölkelt oláh nép engem kért az átalános kegyelem kieszközlésére. Medvenits még a haditörvényszék előtt kereset alatt állt, s őt Hatvani onnét vitte magával Abrudbányára. Igen természetes, hogy egy ily helyzetből menekvő ember csak boszuból is sietett Hatvanival Abrud felé, remélvén, hogy ha majd jól sikerülend számitás nélküli rohanásuk, engem meg fognak szégyeniteni az egész haza előtt. De fájdalom, e két bünös ember hirtelenkedése csak szerencsétlenséget s örök emlékü gyászt hozott történet lapjainkra, melyeknek olvasására borzadás futja el az ember lelkét; ebből és a bekövetkezett gyászos eseményből is látható, hogy menyire szükség volt azon vidéken oly egyénre, ki se a reá bizott sereget, se pedig azon vidék magyar ajku, vagy más felekezetbeli jobb gondolkozásu lakosait hiu vágyainak, vagy vastag tudatlanságának áldozatul esni ne engedje. Hatvani mindezt elég lelketlen volt megtenni, holott ő jól tudta azt, hogy a hadi tudományban épenséggel nem jártas, de előre is láthatta, hogy balúl fog végződni, tudatlansága és kegyetlensége miatt is, — de néki saját személyén kivül mi sem volt szent, mert ha már seregét föláldozta, ily büntetésre méltó vakmerősége által, kiadott napi parancsom ellenére, akkor harcolt volna utolsó lehelletéig, emberei megmentésére, mert azokat elhagyva, előre futni különben is katonai bűn volt, mig amúgy cselekedve egészen más szinben állott volna a világ előtt. De igy őt védeni, vagy menteni nem lehet, ő minden esetre büntettet követett el ellenem, mint főparancs-

noka ellen, de a haza ellen is, mit ő jól tudott, mert nem várta be Brádon visszatértemet.

Mind ezeket elő kelle hoznom, az ily ferde és egyoldalu állitások megcáfolására, addig is, még az idő azt hatalmasabban földeritendi.

III.

Besitz ich nur
Ein ruhiges Gewissen,
So ist für mich, wenn andere zagen müssen,
Nichts schreckliches in der Natur.

Seume.

Keblem nem kevés fájdalmára folytatnom kell működésem fonalának ecsetelését, a világosi drámáig; mert nem szerettem a kormány székvárosában henyélni, tudván, hogy mindenkinek, ki tenni akar, van elég teendője, azért folytattam tovább csekély működésemet. —

Mind ezek ekként bevégződve, a kormány engem népfölkeléseket rendezni küldött a Jászság- és Kunságba, hová midőn megérkezém, láttam a dolog állását, sietve eljártam megbizásomban — s onnét visszaindultam azon gondolattal, hogy ismét katona leszek, vagy ha nincs szükség reám, akkor visszatérek polgári állásomba. — A kormány ezalatt Pestre jött, innen valami sürgetős és fontos dologban küldettem Kápolnára Visocky táborába, hol is Deseőfy tábornok ur, midőn nevemet emlitém, azt felelte reá: elég barátom, önnek neve, ismerős honunkban. Innen visszatértemkor Pestre, pár nap mulva Szegedre rendeltettem Aulich hadügyminister által, Szeged város védelmére,

mint a mely a kormány székvárosaul volt kijelölve. Szegedre érve, ott találtam mintegy 3000 emberből álló különféle csapatokat. Makón pedig az Attila huszár ujonc ezred törzsét.

Alig kezdtem itt kissé rendezni magamat, midőn Aulich tábornok urtól rendeletet vevék, hogy siessek Aradra katonáimmal, mert az leend az ország székvárosa, majd ottan még több katonát is fogok kapni parancsnokságom alá.

Ekkor Aradra siettem, s oda érkezésem után harmad napra különféle zászlóaljakat kaptam, és lovasságot is, parancsnokságom alá; midőn rendezkedni kezdék, ujból felhivást kapok Piller ezredestől, hogy Aradon haditörvényszék állittatott öszsze, az ő (Piller) elnöklete alatt, Perczel Miklós ezredes várparancsnok, és Damjanits tábornok között fölmerült dolgok miatt.

Ez végzetteljes pillanat volt reám nézve, nem örömest mentem, akartam is magamat mentegetni, de minden lépésem hasztalan volt. Nem jókedvvel, de mégis el kellet foglalnom ülnöki székemet: láttam én, de Piller is, hogy e dolgok borzasztó bonyadalmasok kezdenek lenni, — láttuk: hogy Damjanits tábornok betegen fekvő ágyában félrevezettetett, mind ketten el valánk keseredve, a két derék hazafi fölött, — mi engem illet, ki Damjánitsot már régebbtől fogva ismerém, fölötte rosz néven vettem tőle ama kifejezést: „die Perczel'sche Brut muss mann trachten aus der Armee auszurotten“. Ebből láttam, hogy a dologba egy kis boszu is volt keverve, és mondám Pillernek: barátom, itt nehéz állásunk van, mert mindkét embernek vannak bokros érdemei, a hon javára tett fáradalmakban, annál fogva irj

te a kormánynak, hogy békittesse ki őket, mert a mint látom, ebből végtére is a kormány elhamarkodási ténye, és Damjanits haragja tünik ki, már pedig se a kormányt compromittálni nem tanácsolom, se pedig Damjanitsot compromittálni nem lesz jó dolog.

Mire Piller azt válaszolta, hogy ő mindent elkövet, s lemond inkább mindenről, vagy betegnek jelenti magát, csak oda hagyhassa a törvényszéki elnökséget, — mi ugy is történt. Nehány nap mulva enyém lett bazasztó helyzet, mint törvényszéki elnök működni: ez reám nézve rettentő nehéz föladat volt, azonban kénytelen valék elfogadni.

Kinyilatkoztatám, hogy történjék bármikép, a meztelen igazságot hangosan hirdettetem; még egyszer megkisérlém a barátságos kibékülést, de Damjanits tábornok urtól az előbbeni feleletet kaptam.

Most már megkérdém Damjánits tábornok urat, hogy miben áll tehát panasza Perczel ellenében, mire ő egy kormány rendeletet olvastatott föl, mely őt is fő felügyelőül nevezé ki, az aradi vár élelmezései körül, mire igy válaszolék neki.

— Uram! tudja ön, mit tesz e szó?

— Anyit, mint commandirender General, felelé.

— Nem uram, ez anyi, mint Oberaufseher, mely cim a tábornoki állással nem fér egybe; ki önnek e szót ugy forditá, mint ön mondotta, az e levél tartalmát nem értette.

Erre ő megharagudott, a szótárt kérte, és meggyőződött e szó valódi értelméről, mire igy szólott.

— Barátom, én magyar irást nem igen tudok olvasni

és igy megérteni sem vagyok képes, ha magasabb stylusban iratott, annál fogva most kénytelen vagyok bevallani, hogy e cim engem nem illethet, de mint tábornoknak, igazságot kell kapnom, és Perczelt büntetni kell, és ismét elmondá a Perczel-féle *Brut* kiirtásának szükségességét a magyar hadseregből.

Továbbá előadá, hogy a Perczel által vásárolt gabona rosz és dohos, annál fogva az általa ismert élelmezési biztos által vásárolt gabonát kell a várba szállittatni. Ezek után eltávoztam, s bementem a várba Perczelhez, előadám neki Damjanits szavait az élelmezés körül, de a haragról mit se szóltam. Erre Perczel azt mondá, hogy ő majd a törvényszék előtt minden kérdésemre felelni fog, mely feleletből más egyéb is ki fog derülni.

Láttam Perczel Miklós ezredes társam nagy elkeseredését; nagyon megsajnáltam, szinte látszott volt arc-vonásain a fájdalom, mely keblét mardosá és én csak enyit mondottam e látványra:

— Barátom! holnap mindent kitárhat, mi keblét gyötri.

A reá következett nap össze hivattam a hadi törvényszéket, megnyitám az ülést azon kérésemmel, hogy mindenki lelkiismeretesen teljesitse itten, mint biró, kötelességét, mert mind két katona, kik között a viszálkodás almáját, egy harmadik dobta el, sok szolgálatot tettek honunknak. — Csak hamar behivatott Perczel Miklós ezredes, és felolvastattak előtte a Damjanits által ellene felhozott vádpontok, mit már fölebb elősoroltam, csak persze más formába öntve, mire Perczel válasza következő volt:

1-ször: Ő a Damjanitsnak jött azon rendeletet, hogy

ő is segitsen az aradi vár élelmezése körül — elismeri, csak azt tagadja, hogy a főfelügyelő szó anyit tenne, mint Commandeur, azért ő semmiféle rendeleteket el nem fogadhat senki mástól, csak az utasitásában is kimondott hadügyministertől; azért ez az első, mit felelhet, anyival is inkább, mivel utasitó rendelete is — ezt tartalmazza.

2-szor: A mi az e pontbeli vádakat illeti, erre nézve terjedelmesebb kell hogy legyek; mert hogyan fogadhatnám el a Damjanits emberei által vásárolt élelmezési cikkeket, midőn én már azokat bevásároltam, nagyobb részint a pénzt is kiadtam az ide' fektetett nyugták szerint, talán csak nem fogom akarni, hogy egy bármely cikk is kétszer fizettessék.

I. Gabonára kiadtam körülbelől 40,000 pengő forintot, mely gabona már a molnároknál van, őröltetés végett.

II. Marhákért kiadtam, ha jól emlékszem, 30,000 pengő forintot, eddig — mivel embereim még nem érkeztek be, — nem tudom tisztán e cikk összegét most még előadni.

III. A többi konyhabeli és főzelék, s szóval minden szükséglet most vásároltatik, mire is mintegy 30,000 pengő forintot már kiadtam, mely összeg most forgásban van, hogyan állitsam tehát meg e pillanatban, kiküldött embereim által a' további vásárolhatást, Damjanits tábornok ur vásárolni szerető emberei kedvéért? Én tisztelem a tábornokot, de jól tudom, hogy ő vásárolni nem fog, — és csak emberei ohajták eme zavart előidézhetni közöttünk, mely ebbeli állitásomat annak idejében bebizonyitani is fo-

gom tudni. Ezzel feloszlottnak nyilvánitám e napi ülést, minthogy katonai gyakorlataim is voltak fiatal katonáimmal.

Ez éjjel mintegy 11 óra felé hozzám, ki a báró Forrayféle házban tanyáztam, egy eddig általam nem látott huszár törzs-tiszt lépett be, e szavakkal:

— Csutak ezredes urat keresem; mire iróasztalom mellől fölállva, magamat vele megismertetém, s egyszersmind kérdém, hogy ki lehet ő, ki oly késő éj dacára siet velem találkozhatni?

— Én gróf Vécsey tábornok vagyok, — volt a válasz.

— Elég uram, tessék helyet foglalni és parancsoljon velem!

— Én nem parancsolni, hanem értekezni jöttem önhöz, mielőtt ön birói széke elé kerülnék.

— Ezredes ur! — folytatá szivarozás közben — tudomásomra jutott, hogy én is az Aradon összeült haditörvényszék elé leszek állitandó, élelmezési biztosom és B. őrnagy intendánssal, mindezt pedig, a most majd önnek felolvasandó levélből tudom. — A levél, melyet ő magának megtartott, s nekem csak fölolvasott, ily formán hangzott: „Tábornok ur! Az Aradon összeült haditörvényszék által leend majd eldöntve Arad vár élelmezésének ellátása tárgyában ide fölterjesztett számadásainak valósága, mivel épen most, a hon ily nyomasztó helyzetében, anyira kettős tollal irni és számitani, több, mint csalás: — mert ha minden közvitéz napjára 30 pengő krajcárt, azonkivül gratis öt tál ételt s fekete kávét kapna, még is több, mint fél millió pengő forint marad föl, félévet véve, miként az számitva van“.

Ebből világosan kitűnik, hogy azon jó urak miért szeretnek oly anyira, a reájuk nem bizott élelmezésbe is belé avatkozni; hajlandó vagyok hinni, hogy épen e beavatkozási vágy szülte Damjanits tábornok és Perczel ezredes urak közt is, a fenforgó viszálkodásokat!! ... Enyit olvasott föl leveléből a tábornok, de hogy kitől jött, azt nem mondotta, miután magam sem kérdezősködtem. — Mielőtt eltávozott volna, e szavakat mondá nekem:

„Remélem, nem fogok csalódni, ha azt mondom, hogy önben oly katonával van dolgom, ki meg fogja tudni előadásomból a valót, mert polgári egyén nem ismeri a hadi foglalkozások millió apró elágazási terheit, ki tehát előadásomat egészen máskép fogná föl“. Mire én kinyilatkoztatám, hogy rendkivüli esetek szüleménye, mely engem talán föléje rendelend, s mi engem illet, megvallám, igen kellemetlenül lepne meg, azonban a tábornok ur előadásaiban sokkal több a való, sem hogy rögtön föl ne tünjék, azért fogadja üdvözletemet, és térjen aggodalom nélkül vissza állomására, mert igyekezni fogok mindenek fölött e kellemetlen és kényes ügyet, ha csak lehet, jó ideig visszatartóztatni, ha pedig ez nem sikerülne, akkor bizzék igazságos ügye jobb sikerében.

A tábornok nekem e fölmutatott leveléből nyiltan kivehető volt, hogy annak irója mily gondolatot táplált az élelmezési biztos és B. őrnagy urak felől, mert a beadott számadás ez urak által volt kiállitva és kiszámitva, mit Vécsey, mint tábornok, csak egyszerüen aláirt, — igaz, hogy ily esetekben is mindig a fővezér, vagy parancsnok a fe-

lelős, de bővebb vizsgálat után, a valódi bünösök is bünhödni szoktak.

Legyen megyőződve bár ki is, hogy e pillanattól kezdve, átkozám az életet, mely anyi akadályt görditett elém; — én, ki azon élelmezési bisztost, kis koromtól fogva egyaránt csak tisztelni tanultam, most egyszerre mint itélő birája álljak fölötte, e rendkivüli állapot és helyzetben. Szóval meg volt bennem ama pietas, mit atyám, ily ritka tüneményü emberek iránt öntött belém, — de hasztalan aggódtam, hasztalan kerestem kibuvó ajtókat, mert azt föltalálni csak egy mód volt: tudniillik, ha Damjánicsot és Perczelt kibékitenem sikerülend.

Másnap ismét beállott a haditörvényszéki munkálat, ekkor föltárt Perczel egy csomag iratot, melyben a többi között Kossuth egy levele is szerepelt, vagy szerepelni kezdett, mely igy hangzott .... ugy látszik, hogy e jó urak igen szeretnek az élelmezés körül minden megbizás nélkül müködni .... mely levélben is B. nevek, mint tényezők emlittettek. — Már most az épen Vécsey által nekem fölmutatott levél iróját is könnyü volt kitalálnom; látván, hogy mily komoly bonyodalmas lehet ez az ügy, igyekeztem oda müködni, hogy „a qui habet tempus, habet vitamot“ elérhessem.

Nem sokára Kossuth Aradra tette át a kormány székhelyét. Ezt fölhasználva, oda müködtem, hogy e nehéz időszakban állnánk el a hadi biráskodástól, és függesztenénk föl jobb időkre; azonban csak nagy nehezen sikerült magának a kormányzónak többszöri kérése után, Damjanitsot Perczellel a háboru idejére kibékiteni; e kibékülésből ön-

kényt ered, hogy a többire nézve is, a haditörvényszéki müködések jobb időre felfüggesztettek. Azonban nemzetünk sorsa könyvében máskép vala megirva! — Mi engem illet, lelkemből örültem, a midőn hallám, hogy Damjanits kibékült, mi által föl valék mentve, a reám ruházott nehéz kötelesség teljesitésétől. Ennek anyival inkább örvendettem, mivel az iratokból kitünt, hogy Perczel ezredes egészen ártatlan, és hogy a viszálkodás almáját, az ármány kezei dobták a két jó hazafi közé.

Mind ez itt előadottak Perczel ezredes és aradi várparancsnok ur iratai között, remélem, hogy föltalálhatók lesznek, anyival is inkább, mivel a dolog őt jobban érdekli, mint bár kit is, mivel föltünően kiderült, hogy a beavatkozók vásárolták a dohoś gabonát, mit Perczel el nem fogadott, de el sem fogadhatott, mert először egésségtelen volt, másodszor, mert ő már több százezereket kiadott a bevásárlásokra, e szerint épen nem volt kedve hazájának anyi kárt okozni, de még mi több és talán a legterhelőbb bün vala az, Perczel előadásaiból meritve, hogy ez urak valamelyike által a Perczelféle gabonának, most már, mint lisztnek, a várba való szállitását is akadályozák, mit Perczel világosan ki is mutatott és hiszem, hogy bármely időben is kimutatni képes leend.

Enyi ezerféle baj és kellemetlenség közepette töltöttem el ama rövid, de fényes hadjáratot, mely hazánkra nézve a világ- történet lapjain mindenkor kitünő helyet foglaland; jóllehet hogy mostani ismerőseim, irigyeim által sokat fognak hallani, mi nem való, de a késő kor majd higgadtabban és részrehajlatlanul fog fölöttem itélni.

Aulich hadügyminister, két, Szegedről hozzám irt levelében ezredesnek cimezett, mire egy alkalommal tudtul adám neki, hogy én csak alezredes vagyok, ki is eme levelemre azt válaszolá: „Sie sind vom 20. Juli 1849. zum Obristen befördert, so werden Sie Ihr Obrist-Decret erhalten, sobald wir nach Arad ankommen, dieses muss ich Ihnen daher diesmal nur durch mein Handschreiben bekannt machen“. Aulich m. p., Kriegsminister.

Mi engem illet, meglehet, hogy én is hibáztam, de akarattal vagy önszámitással lelkemre mondva soha sem, mert mindenek fölött csak szeretett honom jó volta és szabadsága függött lelkemen mint létem és életem legdrágább kincse, melynek fiai talán épen azért, mivel kizárólag minden gondolatom honomnak volt szentelve, igyekeztek ármánykodásaik által, ellenem törni. — Ám legyen, öntudatom tisztasága elég jutalmam, mi ama nehéz időkből fönmaradt, a többit az időre bizom, mint az emberek sebeinek legnagyobb, és leghatalmasabb orvosára.

Kénytelen vagyok itt még közbevágva előhozni, hogy 1849-ik évi augusztus 7-én este felé, az aradi sörház téren tanyázó seregemmel, Aulich hadügyminister ur rendeletére Temesvárfelé indultam, az ottani hadtest segitségére, Bem tábornok parancsnoksága alá 8000 ember és 16 ágyúval, De alig értem másnap délelőtt Orcifalva alá, a honnét utasitásom szerint Szent Andrásra kellett volna vonulnom. Görgey tábornoktól futár által küldött levél nyomán vissza hivattam Arad város védelmére, mivel Aradot az ellenség bekeritéssel fenyegette (a mint a rendeletben irva volt) ez lőn utolsó hadi mozdulatom előre, — még csak augusztus

11-én védtem a Világosra vonuló magyar hadsereget mint: „äusserste Arrieregarde“. Világos alatt 13-án délután egy és két óra közt adtam át az előőrségi vonal állomást Görgey rendeletére egy orosz tábornoknak, és onnan a világosi vásár állásra vonultam, a honnét is rövid étetés után Pankota mvárosán keresztül Szőllős-Cigerelre vonultam, a hol is a Szőllős előtt épitett csatorna hidján áthatolva, a csatornán lévő műmalom háta mögött és Szőllős közt, az nap délután 5 órakor tevém le fegyvereimet, Görgey és az orosz hadsereg fővezér kezeibe.

Elismeréssel kell még megemlitenem Francisci Kázmér, dandársegéd tisztemet e helyen, ki dacára annak, hogy mint segéd tisztnek, más foglalkozásai is voltak; mégis a nevezetesebb csatákban személyes bátorsággal vett részt, — sőt nem ritkán a leghevesebb kéztusában (Handgemeng) is.

Franciscíről való megemlékezésemnek nem csupán az célja, hogy bátorságát és vitézségét magasztaljam, hanem hogy a vele később történt s a sokak által nem tudott páratlan esetet is leirjam. —

Ugyanis Francisci Kázmér később érdemeinél fogva százados lett, s mint ilyen Orsovára térparancsnokká tétetett; honnan azonban nem sok ideig tartó müködése után a világosi szomoru catastrófa beálltával a többi menekülőkkel ő is a török földre menekült. — Azonban a hontalan szabadságot sem élvezheté sokáig, mert a hatalmas Ausztria, bár az országot és annak főbb, de ugy szólván minden javait birtokába keritette, mégis az ország legfényesb diszét s legdrágább kincsét, a magyar szent koronát kezéhez nem

kapható; már pedig tudjuk a mult eseményeiből, hogy ez az osztrák kormányt nagyon leverte, és nem kimélt fáradságot, sem költséget, csakhogy a korona hollétét megtudhassa és birtokába szerezze. — A körülmények gyanitani engedték, hogy Szent István koronája Orsova területén lenne elrejtve. — Gyanitása után, hogy céljához biztos eljuthasson, a szabadságharc végóráiban a szent korona eltünése alatt Orsován müködött térparancsnoktól igyekezett azt megtudni.

De az akkori térparancsnok Francisci Kázmér már a török földön lévén, tőle ott mit sem tudhatott meg; miért is Ausztria kormánya diplomatiai uton határozta el Franciscit Törökországból kihozatni, hogy tőle a tudni valókat biztosabban kivehesse. — E nagyon is érdeklő körülmény kifolyása az, hogy az összes menekültek közül csupán Francisci a 27-ik zászlóaljbeli honvéd százados kerülhetett haza a kormány föllépése folytán. — De haza követelésének a kormány mi hasznát sem vette; mert Francisci, vagy azért, hogy nem tudta, vagy pedig mert nem akarta a haza cimerét, a szent koronát, melyért azelőtt harcolt, kiadni, a kormány tőle mit sem tudhatott meg.

Képzelhetni az akkoriban divó eljárást, s bánásmódot, melyben Francisci részesült; de főkép mivel azt vélték, hogy csak makacsságból titkolja a magyar szent korona hová lett elrejtését. —

Különösen ez az esemény, mely Francisci nevét emlékezetessé teszi, s mit elhallgatnom nem lehetett, már csak azért sem, mivel ő is a 27-ik zászlóaljhoz tartozván, mint annak kiegészitő tagja részesült oly fontosságban, hogy két

kormány között majdnem viszályt hozott létre, a kiadatás követelése alkalmával; mert a török kormány a legszebb s nemesebb jogaiból, a politikai menekültek szives látásából, mit sem akart engedni, — miért is szigoru föltételeket szabott, melyek szerint Franciscit bántalmazni nem szabad. Hogy a föltételek megtartattak e vagy sem, legkeservesebben elpanaszolhatja a most is élő Francisci Kázmér derék honvéd százados.

Külön emlitést kell még tennem egy Weisz Antal nevü héber származású fiatal honvédről, ki magát a többiek között bátorság, s a hadi gyakorlatokban való jártassága által kitüntette, miért is őt később hadnagygyá léptette elő a kormány, a világosi örök emlékü catastropha azonban már mint főhadnagyot találta; — ez ember fiatal létére egészen kiütött a fajabeliek ideges félénkségéből. Mindenütt látni lehetett őt, hol a csata leghevesebben folyt s nem ritkán szigoru parancs s fenyegetéssel valék kéntelen saját állomására visszarendelni.

Ezek mind oly részlet esesetek melyeket el nem hallgathatak; ép ugy Benkő László, Sándorhuszár századost, ki fiatal ember létére a leghidegebb vérü emberek közé tartozott, de a mellett a bátorságban magát fölülmúlni senki által soha sem engedé, igen gyakran másod magával rohant a leghevesebb tüzbe — ugy Soborsinnál is méltó érdemet vivott ki magának, melyet itt fölemliteni kötelességem.

Leirjam e percben táplált érzelmét a Judáskint elárult magyar honvéd seregnek? Vagy jobban mondva van e toll, melylyel emez országokat rázkódtató eseményt bár ki is

lefesthetné? .... nem merem megkisérleni, az akkori érzelmek árnyékát is festeni, mert emberi kéz által vezetett toll, gyönge mindazokat csak némileg is ecsetelhetni. — Látni kellett volna, midőn egyik csapat honvéd a zászlóból, mely alatt anyi véres csatát küzdött, s melyhez anyi szent remény és dicsőség kötötte, miként igyekezett magának egy foszlányt szerezni, s ha szerencsés volt, olyanhoz juthatni, miként csókolta azt, mint nemzete szent s dicső ereklyéjét. Látni kellett volna a huszárt lováról leszállva, miként ölelte s bucsuzott tőle, s miként töré kettő hősies kardját, inkább, sem mint azt, épségben átadja — de látni kellett volna a tüzéreket, miként omlottak ágyúikra, s miként vettek búcsut, az anyiszor győzelemre vezetett lőszerektől.

S végtére látni kellett volna anyi ezer harcedzett honfinak, az árulás facsarta könynedves arcát, mindezt mint szemtanu kellett volna látni, mely percben alig volt képzelhető, hogy ember és nemzet, emez örökemlékü szomoru esetet tul élhesse. De én sem ohajtom ama pillanatnak nagy történelmét eszméletembe visszaidézni, nyomasztó helyzetemben, itt, börtönöm sötét falai között, nem folytatom tovább, mert nem szándékom az utókort, nyirkos börtöneink emésztő falai közé vezetni, de nem is célom, mint történet-irónak az utónemzedéket szellem szárnyakon ama börtönökbe utalni, — hol a hon legjobbjai kinos gyötrelmek közt, vagy a bakó kezei titokban fölemelt pallosa által, végezék éltüket, azon egyetlen bünért, hogy hazájukat mindenek fölött szerették, azon bünért, hogy övéiket, valamint saját érdekeiket is, semminek sem tekintve a honban, hol az alkotmány

minden ünnepélyes eskü és fogadások ellenére is, épen az esküvő által tiportatik alá a semmiségbe. —

Be akarom könyeim áztatásával fejezni szomoru soraimat, amaz őszinte érzettel, hogy a késő kor, habár teljes szigorral is, de részrehajlatlan igazsággal fog porszemnyiségem fölött itéletet mondani, és el fogja ismerni, hogy szabadságunk s alkotmányunk nagy épületének talpköve megszilárditásához, morzsányiságom is hozott, mint hű hazafi, egy homok-szemet.

E kis töredék munka toll alá vételekor legérzékenyebben fáj, hogy a hivatkozott okiratok eredetijét föl nem mutathatom, de azok birhatásától két izben lévén megfosztva, s most, mint a vár casamatájába zárt rab, azokból csak valamit is lehetlen megszerezhetnem.

Először s főkép a havasok elleni hadjáratra vonatkozó irataimtól megfosztattam még az 1849. évi april hó végnapjaiban, midőn Debrecenben valék, az átalános kegyelem kieszközlése végett s e közben Hatvani távollétemet fölhasználva Abrudbányára tört, s őt onnét a fölkelt oláh tömeg elverte, futtában a brádi főhadiszálláson volt minden iratokat ott hagyott, s azok az őt üldözők dühének ekkép átengedtetvén, megégettettek.

Másodszor, midőn a világosi szomoru catastrópha után Arad várába vitettem, midőn nem csak irataimtól, hanem a szó szoros értelmében, mindenemtől megfosztattam, mert a vár kapuja előtt a fedezetemre rendelt két császári tiszt által saját kocsimról leszállittattam, s a várba gyalog valék kénytelen menni, és sem kocsimat, sem a rajta volt pogyászomat többé soha sem láttam; s ezt akkori időben

nem igen lehetett reclamálgatni; ekkép szépen megmentettem mindenemtől, 1849. évi september hó 2-án. E szép gazdálkodás okait később ugy indolkolták, hogy olyasmi csak azért történt, mivel sok pogyász szekérben álladalmi fogatok voltak használva, mely állitás azonban nem volt való, mert az álladalmi lovas fogatok mind átadattak a világosi alku szerint, Szőlős Csigerel helység határán, hol Görgey a fegyverek letételét végbevitette.

Nem csekély föladat tollhoz nyulva előadni oly esetet, melynek egyrészében maga az iró is, nem csak mint szereplő egyén, hanem épen mint főszemély vett részt, nem is tettem ezt más okból, mint hogy a közelmult védelmi harczunkban nem csekély szerepet viselt Erdély havasain lakó románok fölkelése ellen vezetett harc nehézségeit némileg megismertessem, valamint hogy földeritsem azon szomoru eset valóságát, melyre a történet mindenkor csak fájdalommal fog emlékezni, és hogy jelen soraim által megvilágitva láthassa bárki is az abrudbányai gyászos esemény messze háttérben fogamzott csiráját, és hogy maguk az akkoriban kebleik dühét zabolázni nem tudó román polgártársaim is kiabrándulva, annak idejében átláthassák, hogy sem az akkori kormánynak, sem pedig csekély személyemnek, mint az ellenük működő dandár parancsnokának esze ágában sem volt soha, a gondolat, hogy Erdély havasainak lakóit tüzzel vassal pusztitsa, vagy, hogy azok ellen — mint hirlelve volt — irtó hadjáratot viseljen, sőt inkább az ellenkezőről kell hogy meg győződjenek kis töredék munkám higgadt átolvasása után, melyből kiolvasható az is, hogy sem én, sem pedig kis seregem nem engedte magát

oda a viszatorlás határt nem ismerő szenvedélyének; hanem csak küldetésemnek az idő szerinti politikai állását tartám szem előtt, anélkül, hogy tért engedtem volna az emberi kebellel született megtorlások magán vágyainak.

Bármenyire ohajtám kerülni saját igénytelen működésem részletes ecsetelését, csak a lehető legkevesebbet venni toll alá, a személyemet illető dolgokból; de mivel az eddig megjelent munkák nem feleltek meg történet hiven, az események folyamának, mintegy kénytetve voltam, ott, hol mellőzni lehetlen volt, csekély személyemet és cselekvéseimet is hiven előadni.

Meglehet, hogy már nem leszek többé midőn e sorok napvilágot látandanak, mert az eddig tapasztaltak után hajlandó vagyok azt hinni, hogy én is, mint felejthetlen tábornokaink, a bakó szánalmat nem ismerő kezei által fogom életemet alkotmányos szabadságunk védharcában való részvételemért Arad vár rideg bástyái között befejezni, a nélkül, hogy valaha csak egy reám való visszaemlékezésre is méltattassam; de azért nyugottan nézek végzetem elé, mert ez sorsa az alárendelt szereplő egyéniségeknek.

Nem csüggedek tehát, szemben amá perccel, mely kötél, vagy golyó által fogja éltemet kioltani, mert lelkem erős meggyőződése és keblem tiszta öntudata kisérend a martyrok ama kinszenvedő helyére. — Az itt toll alá vett események följegyzésével tartoztam honom történetének, kis seregem vitézeinek, és önmagam nevének, mint kinek a sors megengedte, hogy mint egyszerü napszámos, én is parányi lehetségemmel járuljak ezred éves alkotmányunk uj épületé-

nek talapzatához; engedje az ég, hogy a hon elesett áldozatai fölött rendithetlenül fölépithesse a vérkeresztségben nyert alkotmányának uj épületét!

E nehéz föladat kötelmeit is teljesitve, ugy vagyok meggyőződve, hogy most már földeritém az Erdély havasai ellen általam vezetett hadviselés nehéz napjait, mely által a több oldalról megjelent, de ide vonatkozólag nem kimeritően fölvilágositó szép munkák netaláni fölhivásainak is eleget téve lenni hiszek, minthogy jelen töredék munkám azokban az ide vonatkozó előadásokat igazolja, vagy tökéletesen megdönti; miért is eme kis töredékmunkám kezeskedik arról, hogy nem irói viszketegségből bocsátom azt a nagy világ olvasó s itélő közönsége elé.

Töredék az erdélyi hadjáratról, Bem vezérlete alatt.

IV.

Bem, mint az Erdélyben működő hadak fővezére, december elején ért Somlyóra, hol is napi parancs által tudatá megérkeztét, valamint elfoglalt állását, nem különben azt is, hogy őt a kormány az erdélyi hadak főparancsnokává nevezte ki, teljhatalommal, s ennélfogva föltétlen engedelmességet kiván mindenkitől, és a ki nem engedelmeskedik, agyon löveti, de ellen esetben jutalmazni is fog tudni.

Bem kérlelhetlen szigort gyakorolt, de részrehajlatlanul, épen oly nagylelkü a jutalmazásban, s a boszuvágytól ment, oly anyira, hogy még az önzésnek árnyékát sem ismerte.

Bem a közép parancsnokságot Czecznek adta át, ő maga Nagybányára menvén, a hadjárat vezetését szokott modora szerint megkezdeni.

Wardener tábornok december 17-én 5000 főből álló dandárral két oszlopban 1 és $^1/_2$ üteggel Bánfi-Hunyad ellen nyomult, az egyike Urbán alatt az almási uton, a főoszlop pedig az országúton haladva támadta meg Csucsát,

hol Ritzkó magyar hadparancsnok erős állást foglalt; itt az ütközet késő estig hevesen folyt mindkét részről, de a császáriak azért egy lépést sem nyertek. Gr. St. Quentin hatod magával, a Sebesnél fölállitott üteget rohanta meg, a második nap reggelén, mely alkalommal a nevezett vitéz s bátor katona, egy ágyú lövés által élet nélkül földre terittetett, mire a császáriak részéről hátrálás történt.

De Ritzkó vajon mit gondolt, azt e mai napig sem tudhatni, mert dacára annak, hogy ő volt az nap győztes, még is Feketetóig hátrált, s Váradra futárt küldött segitségért, az ellenség nagy számát hirdetve*).

A csucsai ütközetben az összes sereg közös fájdalmára, a működés teréről egy jó időre elveszté köz szeretetben álló Baumgarten honvéd alezredest, ki is a térdében kapott egy golyót, melyet Gross orvos Váradon vett ki, iszonyu fájdalmak között.

A csucsai ütközet magában véve csekély tekintetü volt a többi nagy csatákhoz képest, de felette nagy előnyü, mert ha ott Ritzkót legyőzte volna Wardener, bizonyára Váradra sietett volna, s igy a dolog bonyolodottabb fordulatot öltött volna az egészre nézve; tehát Ritzkónak ez erős magatartását, mindenesetre méltó érdemül kell elismerni, valamint Inczédy Sámu a 11-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagyét is, ki ugy szólván a nap hőse volt, Pereczi lovas századossal együtt (kiről tisztán el lehet mondani, hogy német-magyar lovas volt). A német könnyü lovasság-

*) Azért nem helyesen mondatik az ismeretek tára III. könyvének 96-ik oldalán, hogy Ritzkó föl akarta állását adni, mivel Feketetóig vonult vissza.

nál szolgált, s Váradon tartóztatták le 1848-ban, midőn remondirozni ment.

Bem meghallván Ritzkó hátrálását, tudtára adatá, hogy az ő hire nélkül többé ne hátráljon, mert ..... és egyszersmind előre nyomulását meghagyta, s igy nyomult Ritzkó ezredes előre.

Itt megjegyzendőnek vélem azt, hogy Beöthy Ödön mint teljhatalmu kormánybiztos jött, Erdélybe menendő, s Feketetónál a vendéglőben rövid időre betért, hová Ritzkó tiszti karát is behivatta, ki is Ritzkót az alatta álló tisztjei előtt illetlenül lehordta, mely esetén mindnyájan megütköztünk, mivel Beöthyt roszul ajánlá.

Bem ez alatt a bal szárnynyal Kis-Nyiresig nyomult előre Deézs felé, melyet egy császári dandár védett, 23-án hirtelen megtámadta e dandárt, oly roppant ágyú tüzelést intézett, hogy a császári csapat majd 4 órai tüzelés után már vissza vonulni kezdett, mit Bem észre vett, Tóth alezredes által heves szuronyos rohamot rendelt, mely támadás az osztrákokat állásuk végelhagyására kényteté. Visszavonulás közben még egyszer megfordultak, de a 4-ik honvéd zászlóalj tót ajku fiai szurony rohamát ki nem állhatván, jobbnak látták megfordulva futásban lelni menedéket; — az ellenseregenek egy része Besztercére vonult, más része pedig Jablanovszkyval Bethlenbe.

Bem pedig Kolozsvár ellen való nyomulását kettőztetett erővel siettetté, ugy anyira, hogy serege meleg ételt sem ehetett. — A közép sereg csak december 25-én érte utol őt, Kolozsvár előtt; midőn a császári hadakat megtámadá, de az ellenség vitézeinek vezére, az öreg ágyúiból nehány

nótát alig hallván, már seregét megforditá, s a Teleki hegyen át Tordára vonult vissza, Kolozsvártt hagyván nehány százra menő foglyot, s nagy részét podgyászainak, Bem pedig még az nap öröm-zaj közt vonult be Kolozsvárra.

Bem, Czeczet másnap Ritzkó elé küldötte Bánfihunyad felé, ki is kevés figyelemmel vezeté csapatját, mert Kapuson éjjeli 12 órakor Ritzkóval találkozott, mely találkozás pár ember fájdalmas emlékébe került, mivel Czecznél voltak sárga hajtókás császári katonák is, Keller parancsnoksága alatt (ha jól emlékszem Sándor gyalogságbeliek) kiket a sötét éj ellenére is megpillantott Ritzkó avantgárdája, s azonnal föloszlott csatár-lánczba, és hátra izent: itt az ellenség, és erre már a kölcsönös csatározások megkezdődtek. — Czecz emberei nehány száz lépést vissza vonultak, mire az avantgárdát vezető tiszt az uton lévő házba rohant embereivel, s Keller őrnagytól, valamint tisztjeitől is elszedték a kardokat, ezek még akkor is császári öltönyben voltak. —

A csete-patára oda vágtatott egy Mátyáshuszár főhadnagy, kinek nevét elfeledém, s fölvilágositá Ritzkót, ki már akkor oda ért, és igy kapták vissza Keller és tisztjei kardjaikat, és még azon pillanatban határoztatott el, hogy Kolozsvártt a fehér szijjak feketére festessenek, — s igy ennek folytán karácson napján vonult be Ritzkó hadteste Kolozsvárra öröm fogadtatás közt, mely szivességben parányiságom is részesült.

A császári seregek egyrésze ezen hire Fenesén át Tordára vonult, — Urbán pedig éjjel Almásról Egresre, Merá és Tarcsán át Apahidjára, innen Besztercére hátrált,

kinek utócsapatát négy század gyalogságból s fél század Wernhardt könnyü lovasság képezé, mely utócsapat Bem serege által foglyul ejtetett.

December 26-án Bem parancsot adott Czecznek, hogy a 11-ik honvéd zászlóaljjal, egy osztály Mátyáshuszárral, s egy hat fontos üteggel Tordára indulni, és ott további parancsig állomásozni, mely parancs által Aranyos völgy kulcsát ohajtá az öreg ur biztositani, és egyszersmind a császári hadak figyelmét megosztatni, mivel ezt igy látva, a császáriak figyelme Fehérvár felé vevé főirányát, s ugy mig az ellen Szeben és Károlyfehérvár biztositásáról gondolkodott, addig Bem Beszterce ellen nyomult 3800 gyalogsággal, 860 lovasság és 18 ágyúval. 30-án Szamosujvárra érkeztünk, 31-én Bethlenre, hol Urbán és Jablanovszky csapatai voltak öszpontosulva mintegy 4000. — 1849. január 1-én reggel tüzéreink hevesen üdvözlék az uj év reggelét osztrák elleneinkre, kik is a keményen befagyott Szamoson átkeltek, tüzéreink meglehetős heves tüzelése alatt. Ezt látván tüzéreink, tüzelésüket még hevesebben folytatták oly annyira, hogy a császáriakra tett második szurony roham után azok állásaikat elhagyták, és pedig Jablanovszky Besztercze alá, Urbán pedig Naszódra vonultak. Bem, Jablanovszkyt vette üldözőbe, Urbán üldözését pedig Ritzkóra bizta, mely csapatnál magam is voltam. Éjjel nappal mentünk, pihenés nélkül, január 2-án Makodnál a naszódiak ellen heves csata kezdődött, de az ellen azt nem sokára futamodással dicsőité. — Bem utját Beszterczének vevé, és onnét Jablanovszkyt kiverte, Ritzkó pedig Naszódra. Itt egy napot pihentünk, és némi katonai szereket kerestünk a

lőpor-tárban, az ottani határőr ezred táraiban (Orlatiak) hol volt is, mert lőport néhány hordóval találtunk, azon fölül 168 darab szuronyos fegyvert, 1000-et meghaladó kis kézi fejszéket, melyeket katonáink között azonnal ki is osztottunk, nemkülönben mintegy 500 darab bádog kulacsokat, melyeket szintén föl tudtunk használni; találtunk még 2 darab demontierozott hat fontos ágyút, mit is szánkóra tétetve Besztercére küldöttünk.

A mi pedig azon állitást illeti, hogy Naszód felprédáltatott, az alaptalan, mert én mint szemtanu, s mint Ritzkó ezredes táborkari tisztje arról csak tudnék valamit, azért helytelenül van irva az ismeretek tára III-ik kötet 97-ik oldalán, valamint a kiindulási jegyzetek is hibásan vannak följegyezve.

Ritzkó, Borgobrund és Borgotihutzáig nyomult, később itt maradt egy osztály Sándor gyalogság, s egy lovas csapat.

Itt történt az is, hogy Urbán már másképen menekülni nem birván, három darab hat fontos ágyúját az ut oldalán fekvő hegytetőről egy mélységes völgybe leeresztő, mit is Ritzkó a borgobrundi postamesternőtől megtudott, engem és Virsbitzki, Koburghuszár főhadnagyot rendelt egy század ugocsai önkénytes és egy szakasz huszárral azok elhozatalára, — mit fölötte nehéz csuszás mászás után egy Hovamika nevü határőrközségből nagy fatalitások után sikerült elhoznunk, de én eme csapattal már nem Borgobrundra, hanem Jádra siettem kifelé, mert oda is éjfél tájban értünk, a honnét másnap reggel Besztercére be is

vonultunk, az elhozott, vagy is megtalált 3 hatfontos ágyúval, minden más melléklet nélkül.

Besztercén nehány napi pihenés volt, mire következett a hosszu és kettőztetett mars. Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóaljjal Tekére rendeltetett, onnét a Besztercéről Marosvásárhelyre nyomuló hàdcsapat előcsapatát képezendő, hol szivesen fogadtak, s hová Bem csak másfél nap mulva ért be.

Bem ideérkezése után, másnap reggel Grubiczy Sándort a 27-dik honvéd zászlóaljjal Ballavásárra rendelé, utánna küldé Kiss székely huszár őrnagyot és engemet azon meghagyással, hogy ott a Küküllő völgyén Gálfalva felé vonuljunk. E rendelet pontos teljesitésében csak anyit késtünk, mig a Ballavásáron reánk tört szász atyafiak seregének maradványait nehány huszár által Marosvásárhelye inditottuk: azonban mind ezen napon történt csatázás ellenére sém késtünk el, mert épen akkor értünk a főutra, midőn a fővezér derékhadával (Groos), a mi a véletlenség hatalmas rendelése, mert alig jöttünk össze s vonultunk egy falun keresztül, melynek nevét elfeledém, már alkonyat felé valánk, midőn a szép mezőre érve, csodáltuk Gálfalva dombos és regényes fekvését. Igy beszélgetve haladánk az uton, mire alig egy negyed óra mulva, a csodált szépen emelkedő dombocskáról reánk hatalmasan tüzelni kezdettek 12 és 6 fontos ágyúkból. Mire egy kissé kinyitánk szemeinket, csak hamar látjuk, hogy anyi az ellenséges vitéz, mint a zuzmarás fák ágai; erre Bem azonnal megtevé rendeleteit, Grubiczy-felé érve azt mondá, jó, hogy hamarább nem ért ide mint én, mert itt megszalasztották volna, mi könnyen

is megtörténhetett, mert Grubiczynak a 27-ik zászlóalj egy osztály lovasság és 2, 6 fontos ágyújánál nem volt több ereje, míg ellenben Puchner egész erejével Gáálfalván és környékén készen állt, mivel ez oly hadállási pont volt, hogy ha azt védelem nélkül feladták volna, még csak említést sem érdemelne egész ellenállásuk; tehát védték is ők Gálfalván átkelhetésünk ellen magukat, de még is, a sötét éj dacára, miénk lett a győzelem.

E csata kezdődött január 16-án este, s a sötét éj dacára is, esti 6 órától 9 óráig tartott, azután kezdődött a szuronyos roham, melylyel Puchner seregét kivertük. Ez éjjel seregünk nagyobb része a szabad ég alatt állomásozott, ugy anyira, hogy csak azt vettük észre, hogy a midőn szólani akartunk, bajuszunk szakálunkkal össze fagyott, a hideg 20 fok volt, ha több nem. Hajnalban már Puchner ágyújellel köszöntött őrszemeinkre, mire mi is készen voltunk, nem ágyúztunk viszont, csak némán vártuk siri csendben az öreg atyust Bemet.

Bem az ellenség kilencedik ágyú lövésére köztünk volt, és tette a csatarend fölállitása iránti intézkedéseit, szokott hidegvérrel; — a 27-ik honvéd zászlóaljból négy század különböző helyekre rendeltetett ágyú fedezetre. Midőn ágyúink fölállitva voltak, elkezdődött a január 17-ik dráma felvonása, négy órai heves ütközés után, melyben lovasaink három, gyalogságaink fölváltva négy rohamot tettek, ez után Puchner Megyesfelé meginditá visszavonulását. Alig mentünk egy óra távolságra, midőn néhány német könnyü lovas elibünk vágtatott, nehányan azt gondoltuk, hogy át akarnak jőni, — de az nem igy volt, hanem

Br. Hepperger főhadnagy neki vágtatott Bemnek, le akarta lováról vágni az öreg atyuśt, kinek kezében csak egy kis ostorka volt, erre több huszár oda vágtatott, de mivel épen hegyről lefelé történt az eset, és lovasaink lovainak patkói már kopottak voltak, sokan el is estek lovastól, mire Gf. Bethlen Gergely és Gf. Teleky Sándor és Kiss székely huszár őrnagy neki iramlottak, és Hepperger főhadnagy süvegét leütve megszabdalták, a többi között a száját jobb oldalán fülig fölhasitották, mire a vitéz főhadnagy földre omlott lováról, kinek is bekőttetését Bem csekély személyemre bizta. —

Én meg ugy jártam vele, hogy egy ügyetlen orvos, ki sietett is, a kötöző téren bevarrta száját, de félre, mit más nap ismét fölbontott, és ujra kénytelen volt bevarratni. Kára semmi sem lett, e férfi bátor és elszánt katona volt, s e mellett lovagias érzettel is birt, mivel engemet az Aradi várban, mint foglyot is meglátogatott Kastelitz tábornokkal, s melegen visszaemlékezett a multra, s azt mondá: „kár volt anyi vérért“.

Bem, Gróf Bethlen Gergely mátyáshuszár őrnagyot Küküllővárra rendelte, ki jó tapintattal s bátor elszántsággal, a császári sereg balszárnyát nagy gyorsasággal megkerülé, s midőn Puchner Szőkefalváról is hallá az ágyúzást, mint ha Isten nyila csapott volna közibük, hirtelen hátrálni kezdettek, elébb csak Megyesig, de látták, hogy ott is nyomában vagyunk, tehát pihenés nélkül siettek N. Szebenbe.

Bem ezalatt folytonosan előre nyomult január 18-án Megyesre, 19-én Nagy-Szelindek (Stolczenburg) hol csak pihenést rendelt (itt egy kis mulatságul meg kell emlite-

nem, hogy a városban nehány huszár és pár bécsi legionarius valahol a két órai pihenés alatt, nehány méhkasra találtak, és con amore azokból mézet hoztak, — no volt azután háboru, valamenyi méhecske mind körül fogott bennünket, eleinte tréfás mulatság és nevetés tárgya lett a szegény méhek boszuja, de bezzeg a midőn ők is eljöttek öszpontositott erővel, akkor komolylyá vált a dolog, anyira, hogy a sereg kénytelen volt a város utcáiból menekülni a szabadba, mi nagyon is fris lépésekben történt, ez valami leirhatlan fegyvertelen harc volt; délután a marsközbe nem csak egy bajnok társamnak szemléltem földagadt arcát), estére Bem serege Nagy-Csürre érkezett, összesen 3750 gyalogság, 875 lovasság és 31 ágyúból állott seregével: itt az előőröket én állitám föl Nagy-Szeben elleni irányban, ekkor este is fölötte nagy hideg volt, és tüzet nem lehetett rakni a hadszabályok ellen, előőrsön volt a 27-ik zászlóalj három százada, és a 4-ik honvéd zászlóalj két százada, és két század lovasság.

Másnap, január 21-én reggeli 7 és 8 óra közt Bem megtámadta Szebent, a császári seregek a már készen álló Brustwehr-jük háta mögött állottak, — lovasságuk pedig a hammersdorfi lapályon vala fölállitva, az ellenség bal szárnyát vezette Losenau, a jobbat Kalliány brigadája, a centrumot Puchner személyesen vezérelte. — Bem táborát pedig vezette Mikes Kelemen Mátyáshuszár ezredes, a Nagy-Csüri országuton lassan előre, még a Szeben vár első redoutjához a mintegy 700 lépésnyire fekvő hidig, s Bemmel együtt az ütegek fölállitásában működtek, ekkor egy ágyú golyó elüté fejét a vitéz ezredesnek, az összes sereg

nagy és közös fájdalmára, mert ezen leereszkedő bátor katonát, feledhetlen jó emberbarátot mindnyájan fölötte sajnáltuk. Béke és áldás lebegjen hamvai fölött!

Ekkor Bem is sietett kis seregét fölállitani, s ebbeli működése közepett egy ágyú golyó halálosan találta Terey táborkari századost, csak hamar utána egy másik golyó elvitte Teleky Sándor lovának hátulsó bal lábát.

Bemnek Szeben elleni rögtönzött fölállitása következő volt: a jobb szárnyon B. Meszéna István őrnagy a 4-ik honvéd zászlóaljjal s nehány ágyúval, az 53-ik zászlóalj három századával, a tordai önkénytes zászlóalj B. Kemény Farkas alatt, Pereczy könyü lovas százados félszázadával, és Zsurmay 110 főből álló Vilmos huszárral, — a balszárnyon az első osztályban (Treffen) állott a 27-ik honvéd zászlóalj Grubiczy Sándor őrnagy alatt, egy székely gyalog zászlóalj, egy százados parancsnoksága alatt, a bécsi legio, az ágyú ütegek, és az ugocsai önkénytes század. Itt meleg napunk volt, a csata folyt déli órákig, midőn Grubiczy Sándor őrnagy a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnoka halálos sebet kapott; ekkor a zászlóalj vissza kezdett futni, és ez által az egész balszárny első treffje, mit Bem észre vevén, engem maga mellől oda küldött a futamodás okát meglátni, és ha csak lehet a sereget megforditani; e közben a jobb szárnyon Báró Meszéna István őrnagy, egy már hűlni kezdett ágyú golyó által jobb csipőjére roppant ütést kapott, minek folytán lováról leesett, a kötöző helyre vitetett, hol is az orvosok átvették. — A balszárnyon állott még Gr. Bethlen Gergely a Mátyáshuszárok két osztályával,

a második csatarendben (treffen), és Kiss őrnagy a Székely-huszár osztálylyal.

Ez alatt a jobb szárnyra törtek az ellen lovasai, és hatalmasan kezdették a 4-ik honvéd zászlóaljat apritani, szóval hamarjában nagy zavart idéztek elő, nagy nehezen a százados gyalog futkározott a nagy hóban, jobbra balra, embereit össze szedendő. E százados Nagy-Szelindeken Meszéna helyett őrnagy lett.

Mig ez a jobb szárnyon történt, addig én a balszárnyra valék rendelve, melyet már rendetlen futamodásban találtam, mire Gr. Bethlen Gergely reám kiált ezen szavakkal: „pajtás, ismered ezen gyalogságot, kérlek állitsd meg, mert ha a lovasság ide érkezik egyenkint fogja lekaszabolni, már én nem birok velük, és amoda jő a lovasság, eléjük sietek — Isten veled!“ — Gergely barátom ezen szavai e pillanatig is füleimben hangzanak, én csak hamar a gyalogság visszarohanó tömege közt jelentem meg. A 27-ik honvéd zászlóalj lobogóját kezemben véve, egy altisztnek adtam, kit ismertem bátorságáról, én pedig kardot rántók, a gyalogságot szép szóval, fenyegetés és teremtettével, igazán megvallom, hogy kard ütlegekkel is segitve a dolgon, megforditanom sikerült, de ez mind vaktában történt, és semmire sem tekintve előre rohantunk, mint esze veszettek, s csak azon vettük észre magunkat, hogy egy árok előtt állunk, előbb ott maradt három darab hat fontos ágyúnk mellett, — ezek nemzeti szinre lévén festve, errűl ismeretesek voltak. Akkor széjjel néztem, láttam, hogy a jobb szárny már messze hátrált, Bethlen pedig adta teremtettével rohan utánuk, nehogy elfogjanak bennünket, mire

embereim megragadták az ágyúk laffetjeit magunkkal vittük, Bethlen addig a német lovasokat vette üzőbe, mely alkalommal a fiatal Gf. Eszterházy, Mátyáshuszár hadnagy (ha jól emlékszem) jobb karját lőtték el könyökén fölül, — igy vonult vissza a balszárny is, helyrehozott hibájával, és visszafoglalt három ágyújával: ekkor Bemhez siettem, s mondám, hogy a 27-ik honvéd zászlóalj őrnagyának elesése szülte a zavart, de az elvesztett ágyúk mentve vannak, — mire Bem hozzám e szavakat intézte Teleky Sándor, Kemény Farkas, Kiss Székelyhuszár őrnagyok jelenlétében: „Sie sind also Major und Commandant des 27. Honvéd-Bataillons, so wollen Sie mit ihrem Bataillon die äusserste Arrieregarde bilden, halten Sie sich fest“.

Ez ugy is történt, a szebeni ütközet után Nagy-Szelindekig én fedeztem a most kapott 27-ik honvéd zászlóaljjal a hátra vonulást. Nagy-Szelindekre este felé értünk, midőn már a nap bucsut szokott földünktől venni. Bem itt ágyúit a falu utolsó házának oldala mellett dombra helyezte, és a falut elzáró patakon lévő hid előtt is volt két darab hat fontos ágyúja fölállitva, engem embereim egy részével a falun tul, a patak elébe rendelt balra, mellém rendelé akkor Makray, Mátyáshuszár századost (ki később ezredes lett); két századomat az ország uton jobbra állitám föl, a tordai önkénytes zászlóaljat pedig a befagyott patakba parancsolta, a 4-ik zászlóaljat a magasuló hegy oldalába jobbra egy század lovassal, a többi sereg a faluban gúlába rakott fegyverei mellett táncoltak a roppant hideg miatt. Midőn már jól besötétedett, hallottuk Puchner seregét győzelmi marsokkal felénk nyomulni, dob, trombita és zeneszóval,

de látni a sötét éj miatt, mit sem voltunk képesek, — nekünk szigoruan meg volt rendelve a hallgatás. Bem gyalog állott a hidvégénél levő két ágyú mellett, midőn ő jónak látta, elsütteté azokat, és belőlök két világitó golyó (Lichtkugel) repült az ellenség serege felé, kik azonnal elhallgattak, de azon percben minden ágyúból ömlött a kartács reájuk, a negyedik lövések már golyóval történtek, felkaptak ők a hegyre, de onnét csak hamar hatalmas puska lövések után megfutamitottuk, el is fogtunk nehány polyákot, kik sebesültnek tettették magukat, de közülök csak egy volt valódi sebesült, — erre üzőbe vette őket Makray barátom és kergeté mint nyulakat, — lehet, hogy Puchner azt hitte, hogy Bem is ha egyszer retirálni kezd, tehát vége hossza nem leend, a miben fölötte csalatkozott, azért ők is vissza mentek Szebenbe.

Itt Nagy-Szelindeken január 24-én ismét megtámadott bennünket Puchner, de most egész erővel szépen körül vett, de az öreg ur is felosztotta seregét ekkor már, Czecz alezredes is hozzánk csatlakozott; Szelindek keleti oldalát Czeczre bizta, a déli oldalát Kemény Farkasra, Czecz és Kemény Farkas közé tette Bethlent, huszáraival, nyugati oldalán Bem maga vezényelt, a Zsurmay és Pereczy lovassággal, egy székely és a 4-ik honvéd zászlóaljjal, engem pedig a város északi oldalára a 27-ik honvéd zászlóaljjal, az ugocsai századdal. Makray lovas őrnagy segitségével és két ágyúval, — erre délután 3 óra tájban megkezdődött a csata, mely magában véve életkérdés volt, de nem nagyszerü, hanem erről más nap Bem maga azt mondotta, hogy a tegnapi csata, a ritka szépségü hadi tudományt

árulja el, mind a két részről, s reggeli raporton igy szólott: „Die gestrige Schlacht war eine musterhafte Aufstellung von beiden Seiten, und die Truppen haben sich gegenseitig schön und tapfer benommen, — ich danke, meine Herren".

Mulaszthatlan kötelességemnek tartom itt ünnepélyesen megemliteni azt, hogy e nap folytatott szép csatánk győzelmét főkép Grf. Bethlen Gergely bátor elszántságának tulajdonithatjuk; ki is az ellen lovasaira oly meredek hegyről vezette le osztályát, milyenről lóval való lemenetelt hihetlenségek közé kelletnék számitani, az ellen ezt látva, kis összeütközés után jobbnak látta a hátravonulást azon a helyen megkezdeni, nehogy még más oldalról is igy támadtassék meg; később egy elfogott orvos oda nyilatkozott, hogy maga az ellen lovassága is hajmeresztve nézte és csodálta Bethlen alezredesnek szerencsés lemenetelét. Másnap, midőn mi is megszemléltük a hegy azon oldalát, valójában a borzalom fogott el bennünket, e vakmerő intézkedés fölött.

Ezek után behitt minket reggelire magához, rántott levesre, mert ő minden reggel azt szokott reggelizni. Ez nap határoztatott el az is, hogy ő az napságtól fogva minden napi parancsát, német nyelven fogja kiadni, ez pedig onnan eredt, hogy én az nap délben vonultam be az elő őrségről, hol is 24 órát voltam; alig helyezkedett el legénységem némileg, s kezdettek maguknak valamit főzni; egy irásbeli parancsot kaptam Bemtől, hogy azonnal vonuljak lakása elé zászlóaljammal, mire embereimet össze szedve oda mentem, s midőn szobájába értem, jelentém, hogy parancsára

itt vagyok, felém jő kissé felindulva, mit az ideig nem tapasztaltam, s azt mondja ön most vonult be az elő-őrségről? Igen uram! Hát mit akar, talán embereit tönkre akarja tenni; én nem önt, hanem a 4-ik zászlóaljat rendeltem ide, mire én neki a nekem neve aláirásával küldött parancsát felmutattam, erre ő nagyon felbőszült, s azt mondá — „Gott, warum kann ich nicht Ungarisch“ — én röviden azt feleltem neki: „Herr General, wir sind nicht engbrüstig gegen keine Nation, daher um jedem Missverständniss ausweichen zu können, mache ich den Vorschlag, alle solche Tagesbefehle in der deutschen Sprache ausfertigen zu lassen, damit Sie sehen und verstehen können, was Sie, Herr General zum unterschreiben haben, denn mit diesem verkehrten Befehle ist zwar kein Nachtheil verbunden, aber es könnte so etwas geschehen — und was dann?“ — „Gut so, morgen will ich es anordnen“, volt felelete.

Mire kimentem a zászlóaljat haza vezetni, láttam, hogy tornyosulnak felénk ellenségünk seregei, mit is az öreg urnak tudtul adék, mire azt felelte: „diesmal ist dieses Missverständniss gut gekommen, aber öfter kömmt es nachtheiliger, als heilbringend“, és attól a naptól fogva a seregei közt egyes parancsnokoknak irt rendeletei német és magyar nyelven adattak ki.

Tehát az ujabbkori ismeretek tára III. kötet 100-ik lapján roszul és hibásan van fölvéve, hogy ezen most elmesélt ütközet Nagy-Szelindeken január 30-án lett volna, — mert az azon hó 24-én volt.

Azon évi február 1-én innen Vizaknára ment kis hadá-

val, de Szelindekről azelőtt két nappal elküldötte volt Kemény Farkast Dévára, a Magyarországból segitségünkre jövő hadcsapatok elé.

Vizaknán csak megvoltunk február 4-ikig. E napon reggel 5 óra tájban jelenti a huszár az előőrségről, hogy valami ellenséges csapatokat láthatni Szeben felől, ez egy vasárnap reggel volt, mire magam is kimentem széjjel nézni a vonalon, noha azon éjjel a tordai zászlóalj állott előőrségen. Szállásomon hagytam Czecz és Gróf Bethlen alezredeseket, Zsurmay és Pereczy őrnagyokat, valamint Petőfi Sándort, akkor még századost, kártyánál mulatva. — A mint én az egészet kivehettem, láttam, hogy az ellenség erős had oszlopokat állit föl, különböző állásra. Midőn jól megszemléltem, vissza siettem a patikába, hol szállva voltam, de mivel egy óra — ha több nem — belételt, alig értem a városban lévő tanyámra, hallom az ágyút szólani, lovamról le sem szállva kiálték: fiuk, ki! mert ma melegünk leend, mindnyájan kiugrották és igy embereimet hamar összeszedve a csatatérre siettem: bezzeg már volt előttünk egy rettenetes hosszura nyuló csatárlánc látható, ugy, hogy később egész haderőnket csatárláncba valánk kénytelenek fölállitani, csak a zászlóknál hagytunk egy-egy szakaszt, mint reservát. — Igy vártuk az ellen már oroszokkal egyesült hadoszlopait, Bem apó is kijött és meginditá a tüzelést. Ez roppant nap volt reánk, mert fölötte kevesen voltunk. Déli 11 óra tájban az ellen visszavonult, mi utána s midőn a hegyláncolaton túl haladánk, látták, hogy a hosszu csatárlánc után sem Unterstützung, sem Reserve, annál kevésbé hadoszlop (Haupt-Chor) látható. Ekkor a Puchner emberei oroszok támo-

gatásával felénk rohantak, de a mi embereink megálltak, s csakhamar egynehány furcsa ágyúgolyó jött közibünk, és épen midőn Bem mellettem állott, egy golyó nem messze esett tőle, ő megnézte s fölvétette, kezébe véve, ismét megnézte, ekkor azt mondá: „là sont des Russes, ce-ci at il 8 livre, l'Autrichien n'y ont pas, el faut que nous nous retirons d'ici“ ... és ezzel megrendelte a visszavonulást, mely alkalommal egy árok ugratás alkalmával, midőn Bemet megtámadá, a német lovasság, segitségére menendő, lovam alatt az árok part össze omolva, annak dereka megtört, mire Simonyi Czecz segédje sietett oda, s megmenté Bemet az ellen kezeiből. Tovább retiráltunk egy iszapos helyre, mely ugyan be volt fagyva, de mivel a nap melegen sütött, tehát olvadásnak indult, három huszárral és velem a lovaink elsülyedtek, csak nagy bajjal sikerült gyalog onnan eljöhetni, — de lovaink is hamar kivánszorogva utánunk szaladtak, s midőn felülni akartam, épen a pillanatban üté el egy orosz golyó lovam hátulsó jobb lábát. Odább haladva, más lóra ültem, melyet azonban a városban történt kéztusa alkalmával, alólam leszurtak a vitéz gránátosok a templom udvara mellett, midőn a gyalog ütegeinket arra rendelém hamar előre nyomulhatni a nagy zavarból, — mert itt az volt, — hogy itt a szó teljes értelmében nagy zavar volt, azt mindjárt a lehetőségig előadom, csak a látvány általi lelkesedés, vagy levertség fog hiányzani belőle.....

A midőn Bem elhatározá, hogy visszavonul, azonnal leüzent futár által Bauer őrnagy és iroda igazgatójának, hogy ő az iroda és főpénztárral, valamint minden podgyász és tábori szekerek vonuljanak a város tulsó oldalára átellen-

ben, mely domináló hegyre ő is siettetni fogja lovas ütegeit, hogy azok a városon átvonulást fedezhessék. — Czecz maga is a városban volt e pillanatban, az öreg ur sejtette a veszedelmet, mert tőlem több izben kérdezte, hol német, hol francia nyelven, hogy nem látom e még Bauert a tulsó oldalra vonulni a városból, mire persze, hogy azt kelle válaszolnom, hogy nem, de már tovább nem lehete magunkat tartani, tehát leereszkedtünk a városba. Mikor a sereg a városban volt, ekkor Bauer is a kocsikkal kiindult a kapun, erre persze minden más hadi szekér, de még a lakosság is sietett menekülni, az utcák meglehetős szükek lévén a városban, történt, hogy Müller István tüzér őrnagy ütegei előtt az utca két oldaláról, két menekült kocsi vágtatott kifelé, s az uton össze akadtak.

A menekültek nem tartván szem előtt semmit, mint azon jelszót „sauve qui peut", (kiki mentse magát), elég az hozzá, hogy a két össze ütközött kocsiba felakadt Müller őrnagy első ágyúja, utána a többi és társzekerei menthetéséről szó sem lehetett, mert a felakadás pillanatában ott termett a német lovasság osztálya Babarczy százados vezérlete alatt és a gránátosok osztálya, a tüzérséget levagdalta, az ágyúk és lőpor szekerek azonnal elfoglaltattak, valamint podgyász szekereink, pénztárunk irodánkkal együtt. — Én a csetépatéból a patika előtt megpillantám, hogy még a gyalog ütegünkből három ágyú megmenthető lehet, azért azokat a patika tulsó oldalára utasitottam a templom melletti utcára, hogy onnét vágtatva a már felállitott gránátos osztályon keresztül sikerült áttörni. — Bem már a tulsó oldalon volt, midőn én az ágyúkat feléje utaltam,

mire magam is arra felé sietők miután hátra lévő két hátas lovamat nem birtam megmenteni, ekkor Bem azt mondá Bethlen Gergelynek: „Herr Obristlieutenant! der junge Major ist ein guter Soldat". —

Ekkor történt, hogy Sztupa Ignác hadnagy, ki egy szakaszszal a zászló fedezésére volt rendelve, Megyesnek tartott a zavarban, nem felénk, ki is mintegy háromszáz különbféle ember gyalog és lovassal szerencsésen Megyesre ért, — innét van az, hogy Czecz ur azt állitotta, hogy én a zászlómat elvesztettem.

Itt állomást foglalva, bevártuk embereinket a menyire csak lehetett; midőn mind oda érkezett, ki csak erre az oldalra jöhetett, akkor egyesült ellen által üldözve, Szerdahelyre vonultunk vissza, — hol este a midőn megérkeztünk, embereink és lovainkat pihentettük; vacsoráról szó sem volt, boldog volt ki egy darab málét, vagy régi profontot kaphatott, a szerdahelyi szász lakosság zárt ajtóval várt bennünket, igy tett egyébiránt minden szász község akkoron, midőn vissza vonulásban voltunk: az ő ajtójuk csak akkor volt nyitva a magyar hadsereg számára, ha azok mint győztesek jöttek a községbe.

Többen azt állitják, hogy Bauer a vizaknai eset napján ittas lett volna, azért nem engedelmeskedett, — én vele csak este találkoztam Szerdahelyen, de a nagy szomoruság és levertségnél egyebet rajta nem láthattam, s igy ehhez nem szólhatok jó lélekkel, azonban azt hinni egy átalában nem vagyok hajlandó.

Éjfél tájban innen elindultunk Szász-Sebesfelé, a hová csak 5-én hajnalba értünk, itt minden kapu zárva volt. Tudni kell, hogy a város kőfallal van körül véve, s van

két kapuja. — Czecz alezredes ide előre volt küldve, de ő azon jelentést hozta, hogy a város kapuja zárva és eltorlaszolva van, sőt a városban ellenséges katonaság is van, — mire Bem önkényt vállalkozókat szóllitott föl a város bevételére, mire azonban fölötte szükségünk is volt, mert a most győztes császári csapat mindenütt nyomban követett bennünket. Én épen Bem mellett állván, a midőn a kérdést tette, hogy ki vállalkozik a törzstisztek közül, elő állottam*) s egy ágyút kértem kis csapatom segélyére, mely meg is adatott, — azonnal a város kapuja felé rohantam, melyet csak hamar sikerült benyitni, valamint a háta megetti torlaszokat is utból elrakatnom, mely alkalommal hét emberem esett el, s többen megsebesültek. Midőn a város birtokomba volt és láttam, hogy az ellenségtől csakugyan tiszta, azonnal kiüzentem Bem tábornok után, ki is ez idő alatt a nyomunkba követő ellennel hatalmasan harcolt, — midőn a sereg a kapun belől volt, azonnal a kapuk becsukatni parancsoltattak és el is torlaszoltattak.

A midőn ide beértem, ekkor láttam csak, hogy itt már katonák fekszenek élet nélkül a földre terittetve, és pedig nem kevesen. A katonaság minden neméből ugy szólván, ezek még a vissza vonulás estéjén értek ide, s itt az oláh és vitéz szász vadászok álmaikban küldék őket más világra, — ezek azon katonák, melyből minden hadcsapatnál szokott egynehány pár találkozni magnak, ki előtt legdrá-

*) Nem akartam ugy járni mint Orániai Vilmos angol királylyal a matróz, kinek azt mondá: „For shame are you afraid to die in my company?“ (Szégyel ön meghalni társaságomban?)

gább kincs ha csak a fővezér parancsát bár mi uton módon, akár mi csekélységben áthághatja, ez nekik oly édes, mint Ádámnak a paradicsombéli tiltott alma, — nem találkozott még hadvezér, mióta a világ és katonaság fönnáll, hogy ilyen vonaglóktól ment legyen; ezeket a francia nagy hadjáratban I. Napoleon Marodeur-öknek keresztelte, azért valék én is bátor magyarban vonaglóknak hivni, mert ezek a szó teljes értelmében nem mások. Ők soha sincsenek a hadsereggel, mindig távolról vonaglanak utána, ha valamely elöljárójukat megpillantják, akkor azonnal készek a hozzájok intézett kérdésre pontosan felelni, és azon pillanatban az ily emberek roppant elszántaknak tüntetik fel magukat, — pedig a rendes kéztusát mindig szemüvegen szokták nézni: van eset, hogy midőn a hadsereg parancsnoka felette szigoru, és a hátra maradt vonaglók csak későn veszik észre, hogy a fővezér utánok jő, még azt is tévutra vezetik, kivált ha a hely alkalmatos, vagy azt állitják, hogy bajtársuk elájult, mert egyikéjök már akkor a földön fekszik, vagy oldalvást szalad valamely erdős helyen, azt állitja, hogy valamely ellenséges csapatot látott, — vagy olyan kutatónak tolja fel magát. Ezernemü gondolatokkal vannak az eféle emberek gárnirozva, és ezek minden hadseregben léteznek. — A legjobb oldaluk az, hogy a végső esetben eledelt előteremteni csak ők képesek.

Épen nem szokásom valakinek ellent mondani, de az ujabbkori ismeretek tára III. kötetének 100-ik lapján az mondatik, hogy Szász-Sebes öt óráig lövetett az ellenségtől, — valamint ugyan ott az is mondatik, hogy Bem vadszaladásban sietett volna errefelé. Ez hibásan

van állitva. — Bem serege soha sem tudta mi az a vadszaladás hátra felé, azért az felette ferdén adatott elő, — és az is, hogy Bem a podgyászt, a mi megmaradt, előre Szász-Sebesre küldötte volna. Hiszen podgyász mi sem maradt, mert mindenki ugy volt a mint lován ült, vagy gyalog volt a vizaknai zavarban, onnét ugyan senki sem hozott még csak egy kis kenyér darabot sem magával, — és Szász-Sebes sem lövetett az ellen által: itt volt az is, hol a német könnyü lovas, mint parlamentair jött be, ki azonban mire sem mehetett az öreg urral*).

Itt voltunk másnap reggelig, akkor kocsiainkat utnak inditottuk, t. i. a lőszeres szekereket, és az uton fölvett előfogatosokat, ezek a Szászvárosra vezető uton balról, a kevés katonaság pedig mellette jobbról szép csendben kivonult a város chinai fala közül, s folytattuk utunkat Szászváros felé.

A városban hallható volt, hogy előttünk ott csak oláh fölkelt néptömeg és két század szász vadászok voltak a város védelmére, kik is a rohanást látva azonnal el siettek a hátulsó kapun Károlyfehérvár felé, minthogy az ut épen a város alatt megyen arra felé, — ezek tettek még néhány lővést embereimre a betörés alkalmával, ők gyilkolták le marodeureinket is.

Hogy pedig nem mentünk vadszaladásban Szászváros felé, arról kezeskedik azon állitásom és előadásom, hogy mi a minket nyomban üldöző elleneinkkel többször szemközt fordulva harcoltunk, még pedig egész erővel.

---

*) Lásd munkám 11-ik lap szám alatt ezen esetet kimeritve.

Nevezetesen itten történt, hogy Gróf Bethlen Gergely Mátyáshuszár ezred parancsnoka, a lovaság háta mögé fölállitotta a tápnőket kik lovaikon ültek, hogy az ellen lovasságainkat többnek lássa, — de bezzeg a midőn ezen hevenyészett huszárokat egyegy ellenséges golyó meglátogatá, volt ám sikoltás, és ha szerencsések voltak, hogy lovaik el nem szaladtak, tul tettek minden katonán a bátor hősies és elszántságuk meséiben, — volt azután csevegés hogy ők mily bátran állták a tüzet, — de volt ám azután futás is a midőn a golyó a gyakori látogató szerepét vevé föl, — tehát a mely seregben ily tréfás ötletek látnak napvilágot akkor midőn ő a veretett fél, akkor arról nem lehet azt mondani, hogy vadfutásban kereste menedékét.

A midőn Bencencre értünk, már estefelé kezdett lenni. Ezen falu nem mesze van Szászvárostól, Gróf Lázárféle birtok, innen Bem Czecz alezredest előre küldé, hogy nézzen körül Szászvárosban. — Szászváros előtt valaha egy árok volt, most azonban már patakká vált, a melyen egy meglehetős hid is van, a patak jó széles, ebben több fölkelt oláh nép csoportosult, a midőn Czecz, két ágyú és 12 Mátyáshuszárral oda érkezett, ezek őket heves puska tüzeléssel fogadták, Czecz azonban csak hamar megfordult s vágtatva jött felénk, mondá, hogy Szászvárosban sok az ellenséges csapat, a két ágyút is oda hagyá, utánna a huszárok is vágtatva jövének felénk. — Bem már embereit Bencencre fordítá vissza, én mint a ki az elő csapatot vezettem, csak tovább folytattam utamat már most az est sötétében. Gróf Bethlen Gergely utánam küldetett, hogy forduljak vissza, de én már embereimet csatárláncba felosztottam volt, előhaladva láttam

két ott hagyott ágyúnk körül oláh embereket forgolódni, inre én őket félszázaddal megtámadtam, és a két ágyút tőlök elvettem, erre oda ért Bethlen barátom is, „mi az pajtás“ ? kérdé, „semmi csak vissza vevém ágyúinkat“, azzal odább mentem, mire Gergely barátom szokása szerint azt mondá: „brávo pajtás ezt jól tetted“, — e pillanatban egy oláh vitéz elébem áll és pardont kér és testvériséget, mire ide nyujtá kezét, én azt elfogadva, s midőn kéz kézben volt, szüre alól kirántá kétcsővű pisztolyát és reám dupläzá, mely esetre Teleky Sándor barátom is oda érkezett Bauer őrnagygyal, Gergely és Teleky azonnal kardot rántának, és a román atyafit földre teriték, — én csak anyit mondék nekiek, midőn tüzéreinket a földön láttam legyilkolva: „Barátim! itt alig ha csupa oláhság nincs, menjetek csak Bemhez és mondjátok nekie, hogy mire ő ide érend, én Szászvárosból ki fogom kergetni az ellent“. Teleky mellettem maradt, Gergely elment Bem után, én pedig a városra rohantam, a város előtt két ágyú lövést tétettem, mire embereimmel rohamot csináltam, a román vitézek futásban keresék menekvésüket, engem pedig a lakosság szobáikból kihozott gyertyavilággal fogadott, — erre nem sokára Bem is beérkezett, bátorságomért megdicsért s embereinket pihenteté, de nem sokára az előőrséget rendelte felállitani.

Erről persze, hogy semmi szó sem volt Czecz munkájában, mert roszul esett Czecznek, hogy épen nekem sikerült az általa elhagyott két ágyút vissza venni, de történt volna csak ez mással, mily ábrándozólag irta volna le. De erről irjanak többet mások, mert ez engem érdekel, és szerénytelenség volna magamról tovább irni.

Ezen éjjel az előőrséget reám bizta az öreg ur, azt hiven teljesitém, hajnalban azonban láttam, hogy minden csendes, lóra ültem, hogy majd a város valamelyik házában bekopogtatok egy darab kenyérért, fizetés mellett, de alig haladtam néhány száz lépést, a midőn egy ágyú dörgését halottam, azonnal helyemre siettem, — az ellenség szemlátomást emelkedett előttünk a hegytetőre s megindult az ágyúzás, mire Bem is nem sokára oda érkezett. Itt látta, hogy a tüzet folytatni kell egy ideig, ugy is volt, — de midőn látta, hogy nem birjuk bevárni e helyen a dévai segitséget, tehát megrendelte a visszavonulást, épen e percben jött egy gránátos csapat, s a patak mellett álló ágyúnkat elfoglalta, mire Bem oda lovagolt s őket ostorával vervén kiáltott nekiek: „lasset gehen, dies ist mein Kanon" erre én Dallos Elek századosommal, ki a negyedik honvéd századot vezényelte a 27-ik honvéd zászlóaljból, odasiettem, és sikerült két elfoglalt ágyúnkat vissza venni. — E percben lőtte el egy gránátos Bem jobb kezének harmadik ujját, s ő a mint a város első házához ért, az ereszhez üté ujja darabját, mely leesett, ő pedig Makray barátom köpönyeg gallérját kérte el, hogy a legénység ne lássa, hogy ő vérzik.

Mind ebből látható, hogy az ujjabbkori ismeretektára III-ik kötetének 101-ik lapján hibásan van irva, hogy két ágyúnkat oda hagytuk, mert az nem való, azzal még mi az nap Piskiig hatalmasan védtük magunkat.

Mi a Piski előtti csatát illeti, arról munkámban felületesen emlitést tettem már, de annak részletes leirását avatottabb tollnak engedem át.

Ez eddig ide leirt hadjáratok nagyobb és jelentékenyebb eseményeit hiven jelszavamhoz illően, feljogosita érzém magamat előadni, mivel sok arra vonatkozó esetet elferditve látok előadva, — reménylem még többen is fognak ezen nevezetes hadjáratról tanulmányozás végett is irni.

V.

Szoborsin 1848 és 1849 évben.

Pápay Lukács honvéd főhadnagy bajtársam a „Honvéd“ 1868. I. számában érdekes rajzát adá a Szoborsin fölött elvonult viharoknak. Nem tagadhatám meg magamtól ez érdekes sorok közlését, meg levén győződve, hogy azok e munka t. olvasóit is fogják érdekelni, s más részt föltüntetik a nehézségeket is, melyekkel a rám bizott terjedelmes terület megvédése érdekében küzdenem kellett.

Szoborsin, aradmegyei kis mezőváros a Maros jobb partján alig 2000 lelket számláló vegyes nemzetiségü (magyar és oláh) népességgel, Aradtól mintegy 10 mérföldnyire, 1848-ik évi március 18-tól egész 1849-ki september végeig szakadatlanul az események szinhelye volt és hazafiságát utolsó percig ernyedetlenül megtartá.

1848-ik évi március 18-án ugyanis Szoborsinba hatott a pesti események hire, s mi polgárok mintegy 40-en nem sokára egy nemzetőri csapatot alakitottunk, melyet Gróf Forray-Brunszvik Júlia gyönyörü zászlóval ajándékozott meg. E kis csapat, mely a vezénylettel engem tisztelt meg, saját költségén fölfegyverkezvén, magának célul

tűzte, hogy bármily sors várjon is Szoborsinra, tűzhelyét utolsó emberig védendi, mit rövid időn tettleg be is bizonyitott.

Alig lépett a honatyák által kidolgozott, s a király által szentesitett 48-iki alkotmány életbe, a reactio máris, ugy az aradi és temesvári várakból, mint az (akkoriban ugynevezett) kamarai közegek által odahatott, hogy az anélkül is a magyar irányában ellenszenvvel viseltető oláh népet föllázitsa, a mi neki sikerült is; mert 48-iki október 18-án a bánsági részen Szelezsovától egész Lippáig a harangokat reggeli 5 órától fogva szüntelen félreverték s látható volt, mikép özönlött az oláhság kaszákkal, fejszékkel és vasvillákkal fegyverezve Facsét felé, mi ezt látván, riadót verettünk és lobogós zászlóval a Maros-parthoz siettünk, magunknak a történtek felől fölvilágositást szerzendők.

A Maros-partra érvén, az átellenben fekvő Valemárén asszonyok és gyermekeken kivül mást nem láttunk, s minthogy a komp a valemárei részen tartatott, Hussek Dávid nemzetőr egy társával átuszott és a kompot csolnakaival együtt áthozta, ezt látván a valemáreiak, egy gyerkőc lóháton rögtön Facsét felé indult, torokszakadtából kiabálva: „Fuzitz, ka vine unguri! (fussatok, jőnek a magyarok!) — Mi a Maros-parton letelepedtünk bevárandók az eseményeket, mintegy órai várakozás után észrevettük, hogy a hegyoldal csakugy hemzseg a néptömegtől, mely meghallván a komp átszállitását, visszatért, s a parthoz érve rettentő lármát csapott, hogy miképen mertük a kompot s csolnakokat átszállitani, mire mi kérdők: miért verték félre a harangokat? ők felelék, hogy azt nekik bizonyos Nyenya nevü vezérök

parancsolta azon hozzáadással, hogy a ki Facsétra nem megy, annak a házát fölgyújtatja s őt magát fölakasztatja stb.

E nyilatkozat után egy csolnakot átszállittattunk, melyen vagy öten átjövén, a kompot birtokukba vették, de alig értek a tulsó partra, azonnal újra lármázni és fenyegetődzni kezdtek. Mi őrt hagyva a parton, hazatértünk, de alig hogy hazaértünk már jött a hir, hogy Zám és Trójas felől a mócok ránk akarnak törni, mire elhatároztuk, hogy fegyverben maradunk, s a várostér közepén sátort ütve, őrhelyet szerveztünk, melyet csak 49-ik évi március 6-án hagytunk el.

Október 23-án az oláhok újra föllázadtak s Arad felé tartva Szoborsint utjokba ejték, miközben a honoratiorokat mindenütt lefegyverezték, s a fegyvert magukkal vivék egész Tót-Váradig. A tót-váradi szolgabiró Lángó felszólitott, hogy menjünk segitségére, de tüzhelyeinket el nem hagyhattuk, mindenfelől meg levén támadva! Ekkor Forray gróf raktárából 6 mozsarat eke-taligákra vasaltattunk és láncszemekből apró darabokat vágatván, azzal a mozsarakat a kebelbeli oláhok szemeláttára megtöltöttük, és hogy hatását velök megismertessük, nehány lövést tettünk, mit látva az oláhok, keresztvetések közt lakaikba vonultak.

A fönemlitett lázongó tömeg Tót-Váradra érve Lángó szolgabirót kényszeritő, hogy őket Szoborsinra kisérje, hol az ungurokat (Magyarokat) le akarják fegyverezni. Lángónak azonban sikerült a felbőszült tömeget azzal csillapitani le, hogy Szoborsinban tetemes fegyveres erővel fognak találkozni s igy a szándékolt lefegyverezésnek igen kétes kimene-

tele lehet. Néhány órai tanakodás után végre azon határozattal oszlottak szét, hogy majd későbben nagyobb erővel fogják Szoborsint megtámadni.

Mi a történtekről értesittetvén, a város főbb utcáit minden irányban egy-egy föntnevezett mozsárral láttuk el, s futárt küldöttünk az akkori kormánybiztos Török Gáborhoz Aradra, tőle segitséget kérve; de kérelmünk sikeretlen maradt, mig végre Asztalos százados vezénylete alatt, ha jól emlékszem, november utolján egy század honvéd, fele puskával, fele kaszával fegyverezve, egy 6 fontos ágyú kiséretében látogatást tett a Maros-völgyben, s néhány garázdálkodót Konopon és Sojmosom felakasztatott. Szoborsinba érkezvén a csapat, Asztalos felszólitott bennünket, hogy csatlakozzunk hozzá és támadjuk meg Zámot, hol Riebl őrnagy vezérlete alatt egy zászlóalj Zsifkovits, két század hátszegi határőr és néhány ezer móc lefoglalva tartá az Aradra szállitandó sómenyiséget.

A csatlakozás és Zám megtámadása megtörtént; elleneink borzasztó erőt gyanitván, a Maroson keresztül Dobra felé futottak, hátrahagyván halottjaikat. Zám bevétele után Asztalos az ellenséges kastélyban 2 órai rablást engedett, minek elteltével a sóval terhelt hajókat és egy elfogott csajkás ágyút Arad felé inditotta, a kastélyt pedig felgyújtatta. Ez alkalommal a megfutott ellenség lőszerkészletét és ruhatárát is elfogtuk s még az nap késő este Szoborsinba visszaértünk.

Mi abban a hiszemben valánk, hogy e század nálunk fog állomásozni, de tévedtünk; mert harmadnapra Arad felé visszavonult. — Most kezdődtek már Szoborsinra a

nehéz napok, mivel ki levénk kémlelve, hogy kivülünk más erő egész Radnáig nincs, hol Ternajko nemzetőri kapitány őrködött, Radna pedig Szoborsintól 6 mérföld, nem volt tehát mást mit tennünk, mint a nőket és gyermekeket Radnára szállitani, magunknak pedig fegyverben hon maradni.

E szomoru eseményt ismét jelentettük Török Gábor kormánybiztosnak, de ismét siker nélkül! s csupán az Erdélyben kifejlett mozgalomnak köszönhettük, hogy a mócok figyelmüket rólunk elforditák.

1849-ik évi január 15-én (Maros jegén keresztül) Ivaneszku István facséti szolgabiró vezérlete alatt meglátogatott bennünket egy zászlóalj Zsifkovits és egy század dzsidás, kisérve a bánsági oláhoktól, kik rablás reményében mind zsákokkal voltak ellátva. Mi a hegyekbe vonultunk, mert a túlnyomó erővel szembeszállani nemcsak ránk, hanem Szoborsinra nézve is veszedelmes lett volna.

Nehány közőlünk gyöngélkedő lévén, honmaradt, s ezekhez a megérkezett ellenséges csapat vezénylő őrnagya német nyelven a következő épületes szavakat mennydörgé: „Ez az a félelmes Szoborsin? Nekem rendeletem van ezen rebelliseket kiirtani és Szoborsint leégetni. Hol vannak azok a hirhedt lázadók? Fegyvereiket halálos büntetés terhe alatt azonnal adják át“. — A mint azonban hátramaradt társaink és a helybeli oláh lakosok értésére adák, hogy mi a hegyek közé menekültünk s fegyvereinket magunkkal vittük, azonnal házmotozást rendelt, és lakatosunknál valami 15 hiányos fegyvert találván, azokat és dobunkat egy magukkal hozott

ökrös szekérre rakattá, s miután tudomására esett, hogy alig egy órányi járásra honvédek állomásoznak, nagy hű-hóval visszavonult azon fenyegető parancsot hagyván hátra, hogyha a szoborsini rebellisek még csak legkisebb életjelt fognak is adni: irgalom nélkül leégetteti a várost.

E hivatlan vendégek távozta után hazatértünk, s ismét jelentők az eseményt Aradra, kérvén egyúttal egy dobnak küldetését. A dobot megkaptuk, s én honvédhadnagygyá és szoborsini térparancsnokká lettem kinevezve.

Február 2-án vonult Szoborsinon keresztül Hrabovszky dandárja a piskii csatához, hová közőlünk is 9-en csatlakoztak, kik közől 5-en ott is lelék sirukat. A piskii csata után az erdélyi ügyek mindinkább bonyolódottabbakká lettek, elanyira, hogy február utója felé csak azon vettük észre magunkat, hogy Zámot ismét ellenséges katonaság szállta meg, s a bánsági részen Szelezsovától a Maros mentén Lippáig futó-árkokat kezdenek ásni, s a császáriak elő-őrsöket állitanak ki. Mi tehát elhatároztuk, hogy ha a küldött hatodik futárunk is eredmény nélkül tér vissza Aradról, ott hagyjuk Szoborsint s Aradra menekülünk, pedig Szoborsin hadászati szempontból oly nevezetes pont, hol csekély erővel nagy ellentállást lehet kifejteni, s igy Szoborsin feladása Erdélyre nézre anyi lett volna, mint az Alföld kulcsát adni át, mivel Szoborsinból a hegyeken keresztül egész Nagy-Váradig minden akadály nélkül nyitva állt az út.

1849-ik március 2-án reggeli 3 órakor azonban Rainer János hatodik futárunk azon örvendetes hirrel tért vissza Aradról, hogy Villám ezredes dandárja már útban

van, és mi mégis rettegve néztünk a jövő elébe; mert Valemárén a császáriak lápokat szegeztek össze, Zámból hajókat szállitottak és roppant tevékenységet fejtettek ki a Szoborsinba való átszállás miatt. Mi Kujás helység felől a szorost mintegy két ölnyi szélességben átvágván, a Marost egész a hegyig bocsátottuk; a partot pedig éber őrizet alatt tartottuk, midőn délután 5 óratájban azon leverő hirrel lepettünk meg, hogy jövő hajnalban az ellenség átkel a Maroson és Szoborsint megszállja, hogy igy az aradiakat hátulról támadhassa meg.

Mi a legnagyobb feszültségben vártuk Villám dandárát, de, fájdalom, kevés reménynyel; mert az országuton nem jöhettek, mivel a szorosok Paulistól egész Szoborsinig ágyúkkal lövöldöztettek. — Igy lőn esteli 7 óra, midőn egyszerre a Kujás felőli őrszem jelt ád, hogy Zám felől sebesvágtatva lovasság közelg, s egyúttal a bánsági részről puskalövések hallatszottak az innenső part felé; nem tudtuk mire vélni a dolgot, arról biztosak valánk, hogy Zám felől csak is ellenség jöhet, de hát mit jelentsen a túlpartróli lövöldözés? kérdők egymástól, midőn egyszerre az őr „Állj! ki vagy?“ kiáltására magyar nyelven: „Jó barát“ és „Huszárok“ lőn a válasz. Hogyan? Erdély felől huszárok, midőn Zámon császári katonaság tanyáz, ez megfoghatlan! mondá némelyikünk.

Én nehányad magammal a hegy ormon keresztül megkerülve a fenn emlitett két ölnyi átvágást, az őrhöz mentem, meggyőződni a tényállásról; és valóban magyar huszárok voltak (közülök egynek csákóját egy golyó keresztül is fúrta), s miután kérdők, honnan jőnek s ki a parancsnok? válaszúl

kaptuk: „A parancsnok Csutak Kálmán őrnagy“ és „Halmágyról jövünk“. Mire az árok egy részét azonnal behányattam, mi egy pillanat müve volt, s aztán sorakoztattam kis csapatomat üdvözölve Csutak Kálmán őrnagyot, mint megmentőnket. — Sirtak a nők, s tán magunk is örömünkben, midőn a tisztelt őrnagy előttünk ellovagolva biztatólag mondá: „Ne féljenek barátim! itt vagyunk már most mi“.

A város terére érvén, miután a csapat beszállásoltatott, s a Marosparton őrvonal állittatott föl, Csutak őrnagy lakására mentünk, s rövid üdvözlet után legelső volt tőle megkérdeni, hogy mikép jöhettek Erdélyről Szoborsinba, midőn az erdélyi útban fekvő Zám határfalu ellenséges csapatok által van megszállva? kérdésünkre a következő választ kaptuk:

„Halmágyon értesültem a szoborsiniak szorongatott helyzetéről. Föltevém haladék nélkül segitségökre sietni, s hogy minélhamarább célt érjek, a legrövidebb utat választám. És igy a jozsáshelyi és gurahonci hegyormokon — Rosián és Obernán keresztül Petrisre érkeztünk. Ez volt az egész“.

E felvilágositás dacára még mindig megfoghatlan volt előttem, ki azon sziklás vidéket nagyon jól ismerem, hogy mikép jöhettek ott el ágyúkkal, hol lóháton is életveszély közt halad az ember, szekérrel pedig — legalább tudtomra — még soha sem utazott senki. — Hannibal, Nagy Károly, I. Napoleon meghágták ugyan sergeikkel az Alpeseket, de alig hiszem, hogy nagyobb nehézségekkel kelle küzdeniök,

mint épen Csutak őrnagynak, csapatával a Rosia és obernai bérceken keresztül.

Másnap, március 3-án reggeli 4 órakor Csutak riadót veretett és 5 órakor már csatáraink feloszolva voltak a Marosparton. Valemáre részén több százra menő ölfa volt a part mentiben felrakva, ez ölfarakatok mögé állittatott fel a császári sereg zöme, mig a többiek a futóárkokat szállták meg.

Az üdvözlő „jó reggelt“ részünkről dörgé egy 6 fontos, mire a futó-árkokból adák a nyájas „fogadj istent“. Ez alatt lassan világosodni kezdett, s az ugynevezett Cukorhegyről megpillantók, hogy az ellenség zöme az ölfa mögött van fölállitva, Csutak tehát az egész üteggel azon pontra tüzeltetett; hogy mi hatása volt e hadi műtétnek; azt a császáriak akkori vezénylő őrnagya vagy ezredese mondhatná meg legjobban. A valemárei nép legalább mai napig is azt állitja, hogy 150 halott és 110 szekér sebesült vitetett tovább.

Igy puffogtak aztán a fegyverek egész fél kettőig délután és nekünk mindeddig még csak sebesültünk sem volt. Ez időtájt a Cukorhegyről ismét jelenték, hogy röppentyük érkeztek, melyek müködésöket azonnal meg is kezdék és egész 5 óráig tüzeltek, minek következtében közőlünk 15-en könnyü, 4-en pedig nehéz sebet kaptak, az utóbbiak közt egy volt bécsi legionista, akkoron már halálfejes csapatbeli hadnagy is, ki épen mellettem kapta a halálos sebet, s mielőtt vitéz lelkét hadúrnak visszaadá, átnyujtá halálfejes gyürüjét, kérve, hogy tartsam meg azt, e nap

örökemlékeül. — A gyürüt szent ereklye gyanánt még most is ujjamon hordom.

Öt óra után a tüzelés mindkét részről megszünt, 's engem Tóth hadnagy társaságában Csutak azonnal lőporért küldött Aradra, átadván egyuttal a történtek felőli Török Gábor kormánybiztosnak szóló hadijelentést is. Mi Gróf Forray legjobb fogatát vettük igénybe, s azt Odvason ugyancsak a tisztelt gróf fogatával felváltva, éjfélután 1 órakor Aradra értünk, hol a jelentést azonnal át is adtuk, s miután a lőport átvettük, Szoborsin felé útnak indulánk; de mivel a várból ágyúzni kezdtek, kénytelenek voltunk Kurtics felé kerülni, s midőn a lövések ellen már biztosak valánk, Mikalákánál jöttünk ki az utra.

Este 8 órakor Paulisra értünk, hol Fischer András nemzetőri őrnagyot, ki a lugosi nemzetőrökkel — elhagyva tűzhelyeiket — már 6 hónap óta követte a parancsot, hová az szólt, épen az előőrsök vizsgálásánál találtuk, s tőle Radnáig fedezetet kapva tovább folytattuk utunkat. Radnán Ternajko nemzetőri százados adott fedezetet Szoborsinig, hová március 5-én reggeli 7 órakor érkeztünk meg.

A lőpor átvétele után Szoborsin és az Alföld megmentője: Csutak őrnagy legnagyobb fájdalmunkra visszatért Erdély felé, ugyan azon az úton, melyen jött. „Szoborsin és az Alföld megmentője“ mondám, mert ha a véletlenül március 2-án meg nem érkezik, 3-án császáriak áttörnek a Maroson, és Szoborsint elfoglalva egész Nagy-Váradig nyitva állt volna előttök az út, vagy ha épen Váradra jutni nem akartak, az aradiak háta mögé kerülve, azokat két tűz közé szoritottak és az Alföldtől egészen elzárták volna,

s a részünkről tervezett hadi műtét egészen meghiúsúl; mert Villám dandára csak 6-án érkezett Szoborsinba, hol egész april 19-ig maradt, addig t. i. mig az osztrák sereg megúnva a veszteglést, Temesvár felé el nem vonult.

Ugyan csak april 19-én érkezett Bem nyilt parancsa Villám ezredes számára, s minthogy ő már akkor eltávozott, utána küldém a parancsot, melynek folytán dandárával Lippán keresztül — Kiszitónál a Temest áthágva — N.-Köveresnél Bemmel csatlakozott, mig engem egy másik nyilt parancs Arad alá az V. hadtest táborkarához rendelt.

Hogy ezek után Szoborsin mily szerepet vitt, csak hallomásból tudom, s még most is fáj a lelkem, ha rá gondolok, hogy az Aradon alakult „uri-csapat“-nak a mócok elleni hadműködésben a szoborsini nemzetőröket is igénybe kelle vennie, mely alkalommal Rain Sándor, 6 gyermek atyja, s több mások halálokat lelték. Béke hamvaikra!

Ügyünk végleges megbuktával Szoborsin a hátrálás főszinhelye lőn, s hiven megtartá szeplőtlen hazafiságát megosztva mindenét a szükölködő honvédekkel s nyugottan állva ki a reá következett fátyolboritotta nehéz időket.

Függelék.

I.

Czecz János tábornok urhoz!

Tábornok ur!

> Das Leben der Menschheit ist ein Kampf
> jedes Einzelnen gegen die Gesammtheit!
> *Börne.*

Miután ön szives volt rólam külföldön kiadott munkájában említést tenni, én sem mulaszthatom el önről töredék munkámban, mint utó emlékben, élethű emlékezettel ecsetelni a történteket, anyira és csak addig, mig én azt saját tapasztalatom után tehetem.

Mind ezt anyival inkább kell tennem, mivel komoly szándékom és föltétem, hogy töredék munkámba legkisebb se csusszék be, mi nem történt legyen, ép azért mivel az Erdély ezen oldaláról, mint a havasok elleni hadjáratról, mind ez ideig sehol sem olvastam a történet valódiságát, sőt igen is elferditve adatott eddig minden az ott történtekről elő. Azért elhatározám magamat az ott történt eseteket a maguk meztelenségében ugy előadni, a mint azok valóban voltak, mert jelszavam „Suum cuique!“ és annak hiven meg akarok felelni, dacára azon tudásnak, hogy az igazmondás gyógyithatlanúl fáj — de csak közönyös lelkeknek.

Szerintem nagyon csalatkozik ki azt hiszi, hogy a közvélemény ura, vagy mestere, mert a közvélemény csak fele részét is birhatni, nem mindennapi érdem, vagy a véletlennek tulajdonitható annak birása: Uram! én nagyon ismerem azon tárogatót, mely sokszor erős és igazságos hangokat hallat, de annál gyakrabban hangoztatja a rágalom lelket rázó hangjait, melynek jová tételére, nem ritkán könyvek irása is kevés, — mig a rágalmozó hangból egyetlen szócska is elég, hogy a föld gömbjét villám szárnyakon keresztül fussa; ázért ohajtandó volna mindenkire, ki tollhoz nyul, hogy mielőtt azzal bármely történeti ecseteléshez fog, azt hiven és lelkiismeretesen vezesse, nehogy a késő kor, őket mint történet irókat a világ előtt, csak mint bal esetek előidézőjét, és mint az ország szerencsétlensége ravatalának vivőit tekintse.

Mind ezek szorosan szemelőtt tartását, a világ öntől tábornok úr, komolyan követelhette s követelheti, mert föltette önről, hogy tudja azt — „hogy a jogosság vagy igazság ritkán jő tekintetbe a politikai kérdéseknél, hol csak az előny áll magasan nagy betükkel irva, de tudni kell azt is, hogy a háboru alája van vetve az idő befolyásának és a távolságnak" — azonban látom, ön egyikét sem vette figyelembe, midőn könyvét a világ szinpadjára kibocsájtá.

Legyen ön szives, hideg, igazságos, és szenvedélytől ment kebellel, katonai itélő tehetsége alá venni, a kis töredék munkámban előadottakat, s az abban elősoroltakat, mellőzve a még föl nem hozott, de minden esetre hatalmas akadályokat, melyek azonban ön előtt sokkal ismerősebbek, mint sem, hogy én azokat elősoroljam, mert egy katona és tábornok az előtte lévő térképből könnyen kiveheti, a benne mások által nem található akadályokat. — Szabadjon kérdenem, hogy egy rendes hadjáratban még oly férfi is, ki zsenge korától fogva csak kizárólag a hadi tudományokkal foglalkozott, ment lehet e minden alkalomkor az anyira elágazó hadi események véletlenségétől? szerintem nem! tehát annál inkább el lehete nézni nálunk, a

mult polgári háborúban történt nem önakarat szülte hibát, vagy tévedést; annál inkább pedig elnézhető nekem, kinek csak veritékkel szerzett tapasztalás után, sikerült valamit tudhatni, ama minden esetre széles hadi tudományból.

Tábornok ur! Önnek a sors jobban kedvezett, mert jól tudta palástolni, mit tenni nem akart, én azonban ki soha sem tartom, a leplezéseket irúl szolgálható gyógyszernek: annál fogva, mindenkor ott szoktam valamely dolgot kezdeni, hol abban célom elérését legbiztosabban látom, ugy tettem jelen hadi müködésemben is, mivel semmit sem leplezve, mindent a lehető legóvatossabban tevék, mi még is azt szülte, hogy egy határtalan rang-, és dicsőség- irigy sereggel is kelle küzdenem.

Azért tollat emelve arra kérem önt, hogy ha már személyem ellen boszut lehel keble, de a parancsnokságom alatt álló 27-ik honvéd zászlóalj vitéz fiait nem kellett volna érettem zerusnak tekinteni munkájában, mely munka itt belföldön igen is megcritizáltatott, emliteni kellett volna azokat, jó vagy rosz oldalukról addig is, mig majd a világ itélete ön és én köztem kimondja véleményét, a családi kör csendes hajlékaiban.

Ne gondolja ön, hogy én panaszkép lépek föl ön ellen a világ előtt, Isten mentsen! csak el fogom mesélni, a menyire tőlem telhető, a történteket hiven, hogy még a késő kor is ismerjen kettőnk közül — a részre hajlóra.

Én megbocsátok önnek, mint ki nem születtem tábornokúl, mint ön?.... De tudom azt is, hogy ön engem már rég a bakó keze által kivégezettnek hitt, midőn egyoldalu munkáját utnak bocsátotta a nagy világba. — Csalatkozik ön, ha azt gondolja, hogy csak ön jegyzett föl valamit a havasok elleni hadjáratból.

Én föladatul tűztem ki magamnak, csak a havasok elleni hadjáratomat a világ elé bocsátani, és miről a haza közönségét fölvilágositani tartozom, de saját magam irányában is kötelességemnek ismerem, mint becsületes magyar és igaz honfi.

Most ismét szabadjon kérdenem, hogy az 1849-ik évi január 21-én történt visszavonulást ki fedezte Nagy-Szebentől N.-Szelin-

dekig? — Ki verte még azon éjjel Makray, Mátyáshuszár százados, később ezredessel vissza az ellent? Talán ön! ki épen az nap, késett el a harc mezejéről? .... hogy miért? azt vitatni nem akarom, csak anyit akarok még itt megemliteni, hogy midőn másnap január 22-én ön is Nagy-Szelindekre jött, és én a társaságban azt találtam mondani, hogy önnek elkésését felfogni nem tudom, — mit felelt ön? — nemde azt, hogy neve legalább azért leend följegyezve a történet lapján, s már az elég, hogy a név éljen; mire, én csak oda vetőleg mondám: szomoru dolog, ha valaki ily országos küzdelmek történet lapjain, csak mint elkésett ember akar szerepelni! — Mely pillanat óta, ön hidegebben viseltetett irántam, nem tudva, hogy katona vagyok e, vagy táblabiró, miként szokás volt mondani.

1849-ik évi január 24-én a Nagy-Szelindek megrohanásakor ki verte vissza Puchner észak felől támadó dandárát? nemde a 27-ik honvéd-, s a tordai önkénytes zászlóaljak Zsurmay huszár parancsnokkal? Ha jól emlékszem e ponton én voltam a parancsnok, s a támadó ellent, harmadik erőfeszitett rohanásomnak sikerült visszaverhetnem a hegy ormairól, és kérdem, midőn a mondott éjjel valaki önnek azt mondotta, hogy hátha ez éjjel meg fognak bennünket rohanni? Ön volt az, ki azt mondotta, hogy Csutak őrnagy van az előőrségen, akkor nincs mit tartani a véletlen megrohanástól; menyire ellenkezik ezen mondata munkája tartalmával.

Továbbá kihagyta nehány toprongyos felkelt oláh embereknél a két ágyút Szászváros alatt (midőn minden vagyonunk csak hat ágyúból állott, és abból is csak ötöt lehete használni) és ló halálába futott a tizenkét Mátyáshuszárral visszafelé, előttünk az ellenség roppant számát hirdetve? Viszont ki volt az, ki azon anyira szükségelt, s ön által minden erőfeszités nélkül az ellennek átengedett két ágyút visszafoglalta, ha jól emlékszem talán én voltam, de erre válaszoljanak Gróf Bethlen Gergely, Gróf Teleky Sándor és Bauer alezredesek, kik önnek futása után, általam felszólitva velem előre siettek a setét éj

dacára; ezek el fogják mesélni tudni mind azt, hogy ki által és hogyan foglaltatott azon két ágyú vissza, melyet ön hütlenül oda hagyott, melyekkel mi még Piskiig hatalmasan harcoltunk.

Tudni kell önnek, hogy az aradi várban, hol anyi száz bajtársunk fölött mondatott ki a halálos itélet, ... hol Bauer és Makray még jelen voltak, és még darab ideig szenvedtek, nyiltan kijelenték 584 fogoly társam előtt, a midőn önnek egyoldalu munkáját becsempészve olvasák, hogy az ön által kibocsátott munka nagyon félszegű, — és büszkeségemre hirdeték, hogy Bem tábornok kis serege, ama hires visszavonulás alkalmával, ugy Szászvároson, valamint Szász-Sebesnél is, egyedül csak vakmerő elszántságomnak köszönheté megmentését.

De előadták továbbá, hogy menyit irt volna ön, ha hogy más valakivel történt volna Szászvárosnál, az ön által hütlenül elhagyott két ágyú visszafoglalása alkalmával az, mi Csutakkal történt, t. i. egy oláh ember felé közeledet, én mint a ki a két ágyú vissza vételét magamba elhatározám, előbb lévén ott az oláh ember eleibe lovagoltam, ő felém közeledett s köszöntő üdvözlettel fogadott, pardont és testvériséget kért, mire én az oda nyujtott kezet elfogadtam, ki is midőn jobb kezem kezében volt, balkezével kiránta pisztolyát szüre alól, s reám süté, de nem talált, mire Gróf Bethlen Gergely és Teleky Sándor, a román atyafit kardjaikkal földre teriték. Persze, hogy ilyes csak akkor bámulandó, ha nagy emberekkel, vagy jó barátainkkal történik, de egy szegény fiut minek kellene anyira kiemelni, ki ellenében még azon félsz is van a háttérben, hogy ily kitüntetések alapján könyen fölibünk emelkedhetik, látva sikert hozó működését!

Ki az, ki Dévától Nagy-Váradra kisérte, a több mint 300 kocsi sebesült és menekülteket, a jól fölszerelt oláh nép fölkelt tömegén keresztül ama hires Kaján völgyén, három éjen és két napon át folytonosan csatázva, mely alkalommal 7 embert vesztettem és 18 emberem sebesült, a már csak alig 356 főre olvadott zászlóaljamból? ez mind könnyü dolog és semmi

ön előtt? a vagy képes ön feledni, a Beke alezredes által kibocsátott 400-ra menő menekültekbeli szekerek történetét? (t. i. Nisznor Lehelhuszár főhadnagy kiséretében bocsátá el, az általa oda vitt sok tiszti málhákat s kocsikat, és az ezekhez csatlakozott menekülteket, minden gyalogság kisérete nélkül, erdős völgyes bérczeken át, minek vége az lett, hogy mindnyájokat elfogták a román polgár társak, a szüzeket megfertőztették, s nagyobb részét legyilkolták, ezt osztrák volt kapitány és magyar alezredes tette) — bezzeg ha ezen intézkedés tőlem eredett volna? — Ha feledi, akkor tessék Niszner Lehelhuszár főhadnagyot megkérdezni, ez majd elmesélendi önnek, ki csak két huszárjával, jó és kitartó lovaiknak köszönhették menekülhetésöket, vagy talán ez is semmi ön előtt? Akkor persze, hogy könnyü történetet irni, mert ami kedves, azt leirjuk, a mi árny oldalainkat mutatná, azt kihagyjuk.

Végül még csak anyit akarok önnel tudatni, hogy ha még máskor ismét történet iráshoz fog, ne tessék egyes parancsnokra való boszuból annak csapatját is megvetni, mert higyje el, hogy a mi irka firkánk, csak mákszemnyi por a világtörténet irójának nagy munkájában, és egy olyan félszeg munka mint öné, mely inkább pártok leirását foglalja magában, mint valódi eseményt, csak neheziti inkább annak tökéletesithetését: — mert higyje el, hogy megbocsáthatlan hiba öntől, a 27-ik honvéd zászlóaljat meg nem érinteni munkájában, mintha az nem vett volna részt a csucsai, feketetói, makodi, gálfalvi két napi, Nagy-szebeni január 21-én, Nagy-Szelindeken két izben, a vizaknai feledhetlen csata, és a négy napi hátra vonulásban, valamint a Piski örökemlékü csatákban épen ugy, mint más bármely zászlóalj. — Uram, a mely csapat tizennégy heves csatában küzd 49 nap alatt, arról jót vagy roszat, de köteles a történet iró szólani, ha keblében az igazság szikrája még tökéletessen ki nem aludt.

Nem kértem én a kormányt, hogy engem mint fiatal, ugy szolván tapasztalatlan katonát, parancsnokságra emeljen

(sokkal jobb szerettem volna még az öreg úr oldala mellett maradva tanulhatni valamit) ön igen jól tudja, hogy én mindig a csata véres mezején nyertem előléptetésemet, minden csúszás vagy mászás nélkűl, — volna még sok, mit itt felhozni kellene, de nem szándékom az anyi keservek közt lefolyt idők után is a már hegedni kezdő sebeket ismét felszaggatni, ki tudja, hogy találkozandunk e még többé e földön. — Ön Angolország szabad alkotmányos véd bástyái alatt, én pedig az aradi vár bástyájában mint rab várom a jövő ködlepte eseményt: legyen ön meggyőződve, hogy én e sorokat a lehető legkisebb ingerültség nélkül ecsetelem, mert hála vagy jutalomra, soha semmi esetben sem számiték, megelégszem: ha honfi és bajtársaim közűl, csak néhányan elismerésökre érdemesitenek.

Megelégedésemre legyen mondva, hogy néhány tábornokaink, béke hamvaiknak, mint Damjanits, Schweidl és Aulich végszavaiban azt mondották nekem, több társaim előtt búcsuzásuk alkalmával, „ha életben marad ön, csak ugy viselje magát mind eddig, akkor a haza méltán számolhat önre"; higyje el, hogy ez engem jobban kielégitett, mint valamenyi cím és érdemjele a világnak.

Azért tehát soraim végén ohajtom, hogy igaz mondásom föl ne ingerelje önt, s ne röstelje bevallani, hogy ön is fiatal tüzben volt. — Adja Isten, hogy a mostani fáradozásaiban szerzendő tapasztalásait, ismét szegény honom üldözői megsemmisitésére fordithassa.

Melyek után a hadjáratunk első pillanatában tapasztalt szives barátságába magamat ajánlva, maradtam

Aradi várban 1849-ik évi december hó 15-én.

Őszinte tisztelője
Csutak Kálmán
honvéd ezredes.

II.

A dandár vezéri hivatásom alatt kiadott napi parancsok nevezetesbjei.

9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

N.-Halmágy 1849. február 25-én.

Dandár parancs!

Vitéz hadsereg! Miként első napi parancsomban tudatám, hogy büszke vagyok egy dandár élén állhatni, mely ismeri hon és királya iránti kötelességeit! büszkének mondom magamat egy dandárt vezényelhetni, melynek sorai között fénypontul uralg a katonai rend és fegyelem, mit továbbra is feltartani legfőbb törekvésem leend, — igaz, hogy nagy kötelességek teljesitése vár reánk, az is igaz, hogy mezitláb és rongyosak vagyunk, de a hon oly rövid idő alatt mind ezeket teljesiteni nem volt képes, azonban rövid idő mulván ide fog küldetni a kellő öltöny minden neme számunkra, mely csak is úgy készittethetik el, ha hogy mi bátor elszántsággal védelmezendjük a hon polgárait, hogy ők kettőztetett erővel folytathassák munkájokat.

Vitéz társaim! én a mily jó, ép oly szigorú is tudok lenni az engedetlenek ellen, de kétszerte rettentőbb a gyávák iránt, azért most, mint első föllépésem alkalmával, megakarván magamat ismertetni, kimondom, hogy ki nem érez magában

elég lélek erőt a honért meghalni tudni, az jelentse magát, hogy táp nedvet ohajt anyja emlőjéből, és mint éretlen a szabadság harcában való részvétre, haza fog bocsáttatni. — Végül kijelentem, hogy minden személy, rang, és születés különbség nélkül, kik az engedelmességet megszegik, halál büntetés vár rájuk*).

A 9-ik hadtest dandár vezére
Csutak Kálmán
őrnagy dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

Kőrösbányán március 9-én 1849.

Dandár vezéri napi parancs!

Vitézek! Értésemre esett, hogy kebleiteket egy megtorló boszu tüze heviti, melyet már zabolázni alig vagytok képesek, az elfajúlt oláh népek ellen, kik azt, a hon magyar ajku polgárain s ártatlan csecsemőin elkövetett bűnökért, méltán megérdemlik; de

Vitézek! Nekünk mint szabadság harcosainak, nem szabad szem elől tévesztenünk azt, minden felingerültségünk dacára is, hogy a szabadság harcosainak, egy félre vezetett nép ellen, nem lehet boszu vágyainkat szilaj kedvre bocsátani; — a szabadság harcosainak jobbjában a megfékező fegyvert, baljában a béke olaj ágát magasan kell hordozni a felzendült nép ellen: azért vitézek, én ezennel kénytetek, a legszigorubban büntetni minden, ily célhoz nem vezető, elragadtatásból származható kicsapongásokat. Mert higyjétek el, hogy mielőtt hat hét szárnyalna el felettünk, a most ellenünk harcoló oláh polgártársaink vélünk egy sorban fognak harcolva vérzeni, közös honunk alkotmányos szabadságáért, és koronás királyunkért.

---

*) Ezen parancs per tangentem a nemzetőrökre volt intézve, mivel minduntalan haza kivánkoztak, s nem is téveszté el hatását.

E nép, mely tűzzel vassal pusztitja a magyart, ezen nép velünk együtt nyolc századon át ontá alkotmányos honunk és koronás királyunk jogaiért vérét, vagy nincsenek e most is soraitokban oláh ajku társaink? Nem vérzettek e azok velünk együtt a csucsai, feketetói, gálfalvi, Nagy-Szeben, Nagy-Szelindek, Vizakna, Szászváros, és a Piski örök emlékű csatában, éppen úgy, mint bár melyik magyar közöttünk? Azért vitézek! halál büntetés vár arra, ki parancsomat átal hágva, az olygárchia által ellenünk jogtalanul felingerült oláh ajkú polgártársainkat, szándékosan felbősziteni fogja, bár mily pajzánkodásból eredjen az.

Az előnyomulás parancsa a fővezért illeti, kit a felelősség roppant terhe nyom, azért azt be kell várnotok, mert a hadjárat, kivált e hegyek ormain és mély völgyek fenekein, hideg kiszámitást igényel, rövid napok múlva előttetek fog lenni azon idő, hol bátor elszántságtokra úgy a hon, miként én is számitani fogok; addig pedig ajánlom a katonai rend és fegyelem szigoru betartását, felülről lefelé, ezen napi paranesom jól megmagyarázva értelmesen előadatni rendeltetik.

Minden ne talán történendő kicsapongásokért, a főtiszt urakat teszem felelőssé.

A 9-ik hadtest balszárny fővezére
Csutak Kálmán
őrnagy dandár vezér.

Az 1849-ik évi april 9-én, a csatatéren kiadott napi parancs! *)

Vitézek!

A fellázadt oláh nép fegyveres tömege, nagy többséggel rohant kis seregemre, de bizom bennetek és elszánt vitézségtekben, kardot huzok magam is véletek, hogy eme jogtalanul fellázadt néptömeget, itt a támadás helyén, őseink mohosult

*) Ez inkább kiáltvány a csata pillanatában.

sirhantjai, és gyermekeink bölcsői között megsemmisitsük; azért bátran előre a csatára, mert a ki most életét félti, az rég meghalt: Éljen a hon! előre!

Csutak Kálmán
alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandára.

Főhadiszállás Brád 1849. april 17-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! a szerencsétlenül félrevezetett oláh polgártársaink, megelégülék tovább is folytatni a fegyvertelen nép és lakosság ellen páratlan gyilkolásukat; a tegnapi csata után azok vezetője kéretett föl engem, a béke megkötésére: ha ezen ajánlatot egy szemtelenül feltolakodott kül ellenség rendes hadserege tenné, akkor azt a tegnapi csatára utalnám, de ezt egy tüzhelyéről felzavart békés polgárok, elcsábitott vezetője tevé, mely béke ajánlat elfogadásába belé is bocsátkozom.

Ezen siker a ti érdemetek, mind ezt pedig csak a szigorú rend s katonai fegyelem betartása mellett lehete elérnünk; azért addig is, mig a hon köszönve üdvözölhet benneteket, fogadjátok egyenkint és összvesen, vezéretek köszönetét, bátor és vitéz elszántságtok által tanusitott bokros érdemeitekért.

Vitézek! Ti nem egy jól fölfegyverzett s bégyakorolt hadsereg fölött vivtatok győzelmet, hanem egy szerencsétlen félre vezetett néptömeg fölött, kikben a szilárd kitartás és makacs ellentállás sokkal veszélyesebb, kivált a magas bérctető és mély völgyek lakosi ellen, hol ezer meg anyiféle nehézségeket lehet a támadó ellenségre gördíteni, és hol még a falevél is gyülölte a magyart: itt hordoztátok győzelmes fegyvereiteket, csak rövid idő alatt három nagy ütközetben, a

fölbőszült tömeg tetemes csorbát szenvedett, szemök előtt látva a Váca, Kőrösbánya és Brád alatt magasra domboruló sirhalmokat, mi is arra inditá őket, hogy békés tüzhelyeikhez visszatérjenek.

Azért tudtul adom, hogy semmi mentségi ok előadható nem leend, ha valaki seregemből, valamely visszatérő oláh polgártársunkat megsért, vagy azt ingerlendi az ellenségeskedés további folytatására, annak e mai napon kiadott parancsom folytán, halál büntetés vár fejére.

Minden becsületes és jó honvédnek van még elég dolga, most azon kell lennünk, hogy oláh polgártársainkkal megismertethessük harcolásunk okát, hogy azoknak besorozandó fiaival közösen, a hon többi elleneit megsemmisithessük.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére

Csutak Kálmán

alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

Brádon 1849. april 21-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! A mások vérében gyönyört és élvezetet találó olygarchia által félrevezetett, s a magyar testvéreink ellen fölbőszült oláh polgártársaink, ma kezdik győzelmes fegyvereitek dicsőségére, ártatlan vérrel fertőztetett fegyvereiket lerakni Abrudbányán; én nyolc napi fegyver szünetet adék nekik! — Addig is mig ismét előre vonulhatnánk, ezennel nyolc napi pihenést rendelek, s öltönyeitek javitására és fegyvereitek rendbe hozatalára szólitalak föl benneteket. Én a nyolc napot folytonos utazásra fogom forditani, hogy hadseregem minden legtávolabb eső detachement-ját megszemlélhessem, hiszem, hogy minden kis csapatomhoz tartozó osztályokat, reménységem kielégitésére, és a katonai fegyelem büszkeségére fogok találni. A kormány-

nak megirtam ez esetet, s várom a titeket illető magas üdvözletet.

A hazatérő oláh polgártársainkkal, szép és barátságos bánás módot szigoruan ajánlom, mi a győzelmes fegyvereket legszebb szinben ragyogtatja, s egyszersmind a fegyverek győzelmeinek legszebb koronája.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére
Csutak Kálmán
alezredes.

A 9-ik hadtest balszárny dandár fővezérétől.

Brádon 1849. april 21-én.

Vitéz törzs- és Főtiszt urak!

A mai napon kiadott napi parancsomból kiolvasák önök a jelen fegyver szünet okát, mely, ha sikerülend, önöket, mint az első magyar hadsereg törzs és főtisztjeit honunk történet lapjain nagy betükkel fogja béjegyezni, dacára annak, hogy a felelősség terhe kizárólag csak a fővezéré: — de én ki soha önző nem voltam, most sem ohajtom az emberiség e legszebb koszorujából önöket, mint tervem kivitelének fő tényezőit kirekeszteni, a vezér főtisztjei és sereg nélkül mit sem számit, — annálfogva a babér mely majd ezen fegyveres béke kötés kincse leend, önöket, mint a sereget is, egyenlően fogja ékesiteni: enyém csak a terv, önöké a kivitel véres föladata, azért szükkeblü vezér az, ki serege vérén esak ön magának akar dicsőséget tolmácsoltatni, nekem legszebb jutalmam önök és a sereg határtalan bizalmát birhatni, és enyi nekem elég.

Azért önök legfőbb kötelességévé teszem e mai napi parancsomat, a sereggel meleg és hathatos szavakban közölni, hogy könnyebben megóvhassák a különbféle vágyaktól elragadtatott vitézeket, és engem ez által fölmenteni a kényszerűségtől, hogy kiadott parancsom szigorával éljek; anyival inkább reménylem ezt, mivel azon

csapat parancsnokok is haditörvényszék elé lesznek állitandók, kiknek csapataiban gondatlanság által, valamely büntetésreméltó cselekvény fordulna elő.

A katonai rend és fegyelem szigoru betartását ajánlva, vagyok tisztelettel

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére
Csutak Kálmán
alezredes dandár vezér.

III.

Az aradi vár falai közt szenvedett foglyok névsora.

N é v-

az $184^8/_9$ év szabadság harcában való részvétért az aradi

Az osztrák hadseregnél		Nevek	A magyar
Kar	Fokozat		Kar
31. G. S. E.	hadnagy	Auffenberg Róbert	vadász parancsn.
2. G. S. E.	alezredes	Aulich Lajos	hadügyminister
61. G. S. E.	százados	Damjánits János	hadtest parancsn.
5. H. E.	nyugal. százados	Deseöfy Arisztides	hadtest parancsn.
1. H. E.	alezredes	Aulik Lajos	térparancsnok
4. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Haulik Lajos	térparancsnok
9. H. E.	leköszönt főhadn.	Kazinczy Lajos	hadtest parancsn.
2. H. E.	ezredes	Kiss Ernő	országos parancsn.
34. G. S. E.	százados	Knézic Károly	hadtest parancsn.
33. G. S. E.	őrnagy	Lahner János	fegyvertár inspect.
34. G. S. E.	nyugalm. hadnagy	Lázár Vilmos	hadtest parancsn.
31. G. S. E.	százados	Gróf Leiningen Károly	hadtest parancsn.
2. H. E.	nyugal. százados	Nagy Sándor Jósef	hadtest parancsn.
4. H. E.	százados	Pöltenberg Ernő	hadtest parancsn.
4. H. E.	őrnagy	Schweidl Jósef	Pest vár. parancsn.
Mérnők test	alezredes	Török Ignác	mérnők parancsn.
2. H. E.	őrnagy	Gróf Vécsey Károly	hadtest parancsn.
10. H. E.	őrnagy	Ábráhámi Károly	ezredes
2. G. S. E.	hadnagy	Ádám Ferencz	10. h. z.
34. G. S. E.	főhadnagy	Albrich Károly	34. h. gy. e.
17. hat. E.	főhadnagy	Alsó Sándor	térparancsnok
2. G. Z.	főhadnagy	Áman Ferenc	21. h. z.
8. H. E.	hadnagy	Amsberg György	7. h. e.
15. H. E.	hadnagy	Ántos József	hadtest segéd
3. V. E.	nyugal. százados	Ásboth Lajos	hadtest parancsn.
M. h.	segéd tiszt	Ásboth Eduárd	24. h. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Augusztits Ferenc	34. h. z.
M. h.	nyugal. százados	Ásboth Adolf	nemzet őri
17. hat. E.	nyugal. hadnagy	Balázsházy Mihály	94. h. z.
60. G. S. E.	százados	Balázs Márton	nemzet őr
60. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Baldauf József	korház parancsn.
34. G. S. E.	főhadnagy	Balogh Ádám	34. s. e.
2. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Bárány Mihály	58. h. z.
52. S. E.	főhadnagy	Bárány Sándor	telep parancsn.
4. h. E.	százados	Bariczay János	4. h. e.
4. h. E.	hadnagy	Bárczay Miklós	4. h. e.
2. h. E.	leköszönt főhadn.	Bárcza Boldizsár	8. h. e.
14. h. G. E.	hadnagy	Baricz István	85. h. z.
14. G. S. E.	hadnagy	Bartha András	19. h. z.
62. G. S. E.	főhadnagy	Bányafy Rudolf	20. h. z.
M. Test.	hadnagy	Bacskády Miklós	21. h. z.
51. G. S. E.	főhadnagy	Bauer Lajos	térpar. Erdélyben

Jegyzéke

várban osztrák hadbiróság által elitélt egyéneknek $18^{49}/_{50}$ évben.

hadseregben	Az Elitélés		Jegyzet
Fokozat	napja	módja	
ezredes	aug. 22. 1849	kötél által halálra	rögtön törvény ált
tábornok	october 6. 1849	» » »	
»	» 6. 1849	» » »	
»	» 6. 1849	» » »	
»	» 6. 1849	» » »	18 évi várfogs. utóbb 1851.
alezredes	február 26. 1850	kötél által	febr. 28. amnestiáltatott
ezredes	october 26. 1849	golyó által halálra	
tábornagy	» 6. 1849	» » »	
tábornok	» 6. 1849	kötél által	
»	» 6. 1849	kötél »	
ezredes	» 6. 1849	golyó »	
tábornok	» 6. 1849	kötél »	
»	» 6. 1849	kötél »	
»	» 6. 1849	kötél »	
»	» 6. 1849	golyó »	
»	» 6. 1849	kötél »	
»	» 6. 1849	kötélre	
10. h. e.	november 17. 1849	10 évi várfogság	
őrnagy	marcius 14. 1850	golyó által	kegyelem utján 8 évi várfogs.
alezredes	febr. 5. 1850	» »	16 évi fogs.
őrnagy	febr. 5. 1850	12 évi várfogság	
»	marcius 4. 1850	golyó által	16 évi fogs.
»	marcius 14. 1850	» »	16 évi várfogs.
»	febr. 5. 1850	6 évi fogság	1851. feb. 28. megkegyelmez.
ezredes	novemb. 16. 1849	kötél által	18 évi várfogs.
százados	marc. 5. 1850	3 évi várfogságra	elbocsáttatott
őrnagy	febr. 5. 1850	2 évi várfogs.	1851. feb. 28. amnest.
»	febr. 5. 1850	4 évi várfogs.	1850. május 12. amnest.
»	marc. 20. 1850	golyó által	kegyelem által 16 é. várfog.
»	» 14. 1850	8 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
százados	» 14. 1850	3 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
»	» 14. 1850	6 évi várfogs.	febr. 28. 1851. amnest.
»	» 14. 1850	12 évi várfogs.	
őrnagy	» 14. 1850	golyó által	10 évi várfogs.
ezredes	» 14. 1850	beosztatott	
százados	» 14. 1850	golyó által	14 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	febr. 10. 1849	golyóra	16 évi várfogs.
százados	» 5. 1850	14 évi várfogs.	9 évi »
őrnagy	» 15. 1850	golyóra	12 évi »
»			Nagy-Váradra vitetett
százados	marc. 4. 1850	kötélre	8 évi fogs.
őrnagy	» 14. 1850	10 évi várfogs.	

11. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Bayer Jósef	táborkari főnök
2. G. S. E.	hadnagy	Beke Gyula	utászkar
9. h. E.	őrnagy	Békefy József	nyugalmazott
6. h. E.	hadnagy	Bekényi Ferdinand	10. h. e.
12. G. S. E.	főhadnagy	Benkő Rudolf	táborkari
kormány	biztos	Benyitzky Lajos	hadtest parancsn.
63. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Beöthy György	26. h. z.
9. h. E.	hadnagy	Bereghy Ádám	9. h. e.
M. Test.	hadnagy	Beretvás Péter	9. h. e.
8. h. E.	százados	Berzsek József	8. h. e.
9. h. E.	százados	Berzsényi Leon	9. h. e.
·/.	·/.	Gróf Bethlen Gergely	osztály parancsn.
G. O.	leköszönt hadnagy	Betlényi János	térparancsnok
V. E.	főhadnagy	Bezerédy Lajos	tábor kár.
34. G. S. E.	hadnagy	Billich Thadeus	34. h. e.
33. G. S. E.	főhadnagy	Birsy Jósef	119. h. z.
14. G. S. E.	százados	Bobics János	119. h. z.
11. h. E.	főhadnagy	Bölcs Sándor	11. h. e.
1. Drag. 1. E.	nyugal. hadnagy	Bömisches Eduárd	18. h. e.
2. h. E.	százados	Bogdánovits Hubert	2. h. e.
Sz. Kar.	hadnagy	Bogner Ferdi	szekerész kar
11. h. E.	hadnagy	Bors Károly	11. h. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Bonsitzky László	Gránátos
60. G. S. E.	hadnagy	Blaske Frigyes	119. h. z.
2. h. E.	hadnagy	Brandl Károly	2. h. e.
62. G. S. E.	hadapród	Büdeskuthy Ernő	szekerész
39. G. S. E.	hadnagy	Bucz Károly	utász kar
52. G. S. E.	százados	Bergman József	
34. G. S. E.	főhadnagy	Calzada Alfons	utász kar
2. G. S. E.	hadnagy	Báró Clauer Antal	36. h. z.
62. G. S. E.	főhadnagy	Clementis Gábor	tábor kar
9. h. E.	százados	Csanády Mihály	ruha bizottmány
leköszönt	főhadnagy	Csapó Vilmos	nemzetőr
33. G. S. E.	százados	Cserey Ignácz	hadmegye parancs.
39. G. S. E.	főhadnagy	Csipik János	53. h. z.
4. h. E.	főhadnagy	Csunkó Antal	4. husz. e.
·/.	ügyvéd	Csutak Kálmán	27. h. z.
39. G. S. E.	főhadnagy	Czappán József	39. h. e.
9. h. E.	főhadnagy	Csernovits György	9. h. e.
39. G. S. E.	hadnagy	Czappán Mihály	39. h. e.
60. G. S. E.	százados	Czilich Eduárd	hadtest parancsn.
11. h. E.	nyugal. százados	Czintula Antal	nemzetőr
61. G. S. E.	hadnagy	Dallos Sándor	136. h. z.
53. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Damaszkin György	nemzetőr
leköszönt	hadnagy	Danilovits Sándor	49. h. z.
Dzsidás	leköszönt százados	Dedinszky Antal	nemzetőr
1. h. E.	nyugal. százados	Derra Kálmán	nemzetőr
3. h. E.	főhadnagy	Desewfy Lajos	3. h. e.
6. G. S. E.	hadnagy	Dietl Antal	60. honv. e.
19. G. S. E.	nyugal. hadnagy	Dietrich László	14. h. z.
6.	főhadnagy	Dippold Antal	hadtest parancsn.

ezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 é. várf. 1850. juni 12. amn.
százados	„ 8. 1850	„	12 évi várfogs.
ezredes	„ 4. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	„ 14. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	„ 14. 1850	kötélre	16 évi várfogs.
alezredes	„ 14. 1850	„	18 évi „
„	„ 14. 1850	golyóra	16 é. várf. 1850. juni 12. amn.
százados	„ 14. 1850	„	6 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
„	„ 14. 1850	„	6 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
„	„ 14. 1850	„	10 évi fogs.
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 évi várfogs.
·/.	·/.	·/.	elbocsáttatott
őrnagy	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	juni 12. 1850. amnest.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 évi várfogs.
százados		elbocsáttatott	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi „
ezredes		elbocsáttatott	
százados	decemb. 5. 1849	golyóra	12 évi „
„	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	
„	marc. 4. 1850	elbocsáttatott	
„	„ 14. 1850	5 évi fogs.	
„	„ 14. 1850	beosztatott	
„	„ 8. 1850	8 évi fogs.	
	„ 14. 1850	golyóra	4 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
„	febr. 15. 1850	5 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	febr. 15. 1850	beosztatott	
százados	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
			meghalt Aradon
őrnagy	febr. 5. 1850	15 évi várfogs.	12 évi fogs.
százados	marc. 8. 1850	golyóra	12 évi fogs.
alezredes	„ 14. 1850	15 évi fogs.	
százados	„ 14. 1850	beosztatott	
ezredes	„ 14. 1850	golyóra	10 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
„	novemb. 14. 1849	„	7 évi várfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	„	16 évi fogs.
„	febr. 14. 1850	„	12 é. várf. Aradi korh. megh.
alezredes	marc. 14. 1850	„	16 évi fogs.
őrnagy	„ 14. 1850	„	12 évi „
„	„ 14. 1850	„	6 é. fogs. 1851. febr. 28. amn.
százados	„ 14. 1850	12 évi fogs.	
ezredes	novemb. 24. 1849	kötélre	18 évi fogs.
alezredes	decemb. 5. 1849	„	16 évi „
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
alezredes	febr. 15. 1850	„	12 é. várf. 1850. jún. 12. amn.
százados	marc. 4. 1850	elbocsáttatott	
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	elbocsáttatott
„	jan. 16. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
„	jan. 16. 1850	„	16 évi „
százados	marc. 14. 1850	„	10 évi „
„	marc. 14. 1850		10 évi „
ezredes	novemb. 17. 1849	kötélre	18 évi fogs.

15. G. S. E.	százados	Dobay József	2. szek. e.
32. G. S. E.	hadnagy	Dobay Ágoston	36. h. z.
4. Dzsidás E.	leköszönt hadnagy	Dobietzky Ferenc	tábor kar
34. G. S. E.	hadnagy	Dobruczky Victor	42. h. z.
6. h. E.	hadnagy	Dőry István	6. h. e.
M. T.	hadnagy	Doszlern Emil	tábor kar
23. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Driguet Péter	94. h. z.
6. h. E.	hadnagy	Driska Constantin	tábornok segéd
2. h. E.	hadnagy	Defoud Ferenc	2. h. e.
31. G. S. E.	hadnagy	Edényi Leopold	tábor kari
34. G. S. E.	főhadnagy	Égerváry János	49. h. z.
14. hat. E.	főhadnagy	Endes Jósef	székely ezred
51. G. S. E.	leköszönt főhadn.	Eperyesy Antal	telep. parancsn.
4. h. E.	hadnagy	Gróf Eszterházy Mihály	4. h. e.
1. D. E.	százados	Farkas Károly	12. h. e.
2. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Farkas Ádám	133. h. z.
7. h. E.	leköszönt hadnagy	Farkasányi Mihály	szállító parancsn.
39. G. S. E.	százados	Fedrigoni Camillo	segéd tiszt
11. h. E.	főhadnagy	Fejér János	11. h. e.
11. h. E.	főhadnagy	Fejér József	11. h. e.
9. h. E.	hadnagy	Fekete János	18. h. e.
48. G. S. E.	hadnagy	Feldhoffer Ferencz	133. h. z.
7. V. l. E.	százados	Ferenczy Albert	menés kar
3. D. E.	leköszönt főhadn.	Gróf Festetics Ernő	14. h. e.
37. G. S. E.	százados	Fischer Antal idősb.	Szegedi vár paran.
4. h. E.	főhadnagy	Fischer Antal if.	4. h. e.
2. h. E.	hadnagy	Fischer Vince	2. h. e.
14. h. E.	hadapród	Fodor Károly	78. h. z.
41. G. S. E.	leköszönt hadnagy	Földváry Károly	hadtest parancsn.
M. T.	hadnagy	Földváry Mihály	3. h. e.
2. h. E.	főhadnagy	Földváry Miklós	15. h. e.
3. h. E.	százados	Földváry András	3. h. e.
61. G. S. E.	kilépett hadnagy	Forget Henrik	60. h. z.
1. h. E.	főhadnagy	Fornszek Sándor	1. h. e.
11. h. E.	százados	Forró Sándor	tábor karnál
61. G. S. E.	főhadnagy	Forsthuber Vilmos	hadtoborzó paran.
2. Gar. Z.	hadnagy	Franz Mihály	korház parancsn.
12. H. E.	százados	Freyburg Lajos	nemzetőr
12. G. S. E.	főhadnagy	Fribisz Ferenc	tüzér
11. H. E.	hadnagy	Gabriányi Jósef	11. husz. e.
Mérnők kar	alezredes	Gáll Miklós	mérnök parancsn.
14. hat. E.	hadnagy	Gáll Ignác	székely ezred.
2. H. E.	százados	Galvány Cäsár	2. husz. e.
61. G. S. E.	főhadnagy	Gammel Jószef	térparancsn.
9. H. E.	százados	Gáspár András	hadtest parancsn.
Sótiszt		Gedeon László	nemzetőr
60. G. S. E.	százados	Gedeon Miklós	42. h. z.
34. G. S. E.	főhadnagy	Gergely János	térparancsn.
M. T.	hadnagy	Ghiczy Imre	4. husz. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Girten Ernő	utász kar
M. T.	kilépett hadnagy	Görgey Armin	oszt. parancsnok

alezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	7 évi fogs.
„	febr. 5. 1850	10 évi várfogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	„ 15. 1850	12 évi várfogs.	1850. jun. 12. amnest.
„	„ 5. 1850	10 évi fogs.	
„	marc. 4. 1850	5 évi fogs.	kegyelm. utján elbocsáttat
„	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. juni 12. amn.
őrnagy	febr. 15. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
százados	jan. 16. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
„	febr. 15. 1850	12 évi várfogs.	
őrnagy	„ 5. 1850	12 évi „	1851. febr. 28. amnest.
„	„ 5. 1850	15 évi „	12 évi fogs.
százados	decemb. 18. 1849	10 évi „	4 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
ezredes	marc. 4. 1850	golyóra	elbocsáttatott
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	10 évi fogs.
„	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 12. 1850	15 évi várfogs.	10 évi fogs.
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
„	marc. 14. 1850	beosztatott	
alezredes	„ 14. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
százados	„ 14. 1850	15 évi fogs.	
ezredes	novemb. 17. 1849	6 évi fogs.	
százados	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	
őrnagy	marc. 8. 1850	5 évi várfogs.	elbocsáttatott
százados	febr. 15. 1850	beosztatott	
„	marc. 20. 1850	beosztatott	
„		besoroztatott	
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
„	marc. 14. 1850	3 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	decemb. 12. 1849	„	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	novemb. 17. 1849	„	16 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
főhadnagy	febr. 15. 1850	2 évi várfogs.	
„	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	4 évi fogs. megkegyelmezt.
őrnagy	marc. 4. 1850	golyóra	18 évi várfogs.
„	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi „
százados	marc. 14. 1850	beosztatott	
tábornok	marc. 5. 1850	kötélre	20 évi „
százados	febr. 5. 1850	2 évi fogs.	1851. feb. 28. amnest.
alezredes	febr. 15. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	marc. 4. 1850	10 évi fogs.	8 évi fogs.
tábornok	octob. 26. 1849	golyóra	10 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	..	elbocsáttatott	
„	marc. 4. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	marc. 14. 1850	12 évi várfogs.	7 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	12 évi várfogs.
„	jan. 16. 1850	„	16 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	„	14 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.

4. Cs. E.	főhadnagy	Göttman Eduárd	táborkari
2. Husz. E.	hadnagy	Györgye Gábor	2. husz. e.
11. Husz. E.	hadnagy	Gyárfas Samu	4. husz. e.
M. T.	kilépett hadnagy	Gyallay Gusztáv	táborkari
8. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Gyra Ádám	39. h. z.
10. Husz. E.	főhadnagy	Haluska Adolf	10. husz. e.
60. G. S. E.	őrmester	Hartman József	honv. z.
2. G. S. E.	főhadnagy	Hauser Károly	tábor kar
3. Husz. E.	kilépett hadnagy	Hegedüs József	18. husz. e.
15. hat. E.	hadnagy	Hengl Benjámin	2. szék. e.
40. G. S. E.	kilépett hadnagy	Henkler Henrik	9. honv. z.
tüzér	nyugal. főhadnagy	Herdina József	tűzér
62. G. S. E.	százados	Herkálovits Antal	tábor kar
5. Husz. E.	százados	Herman Benjamin	5. h. e.
Ch. l. E.	kilépett hadnagy	Hild Antal	14. husz. e.
5. tüzér	főhadnagy	Hitsch György	6. tüzér
6. Husz. E.	százados	Hodászy Sándor	6. husz. e.
tüzér	kilépett hadnagy	Höflich Márton	honv. tüzér
52. G. S. E.	hadnagy	Höschl Vilmos	52. honv. e.
térparancs	kilépett főhadnagy	Hoffmann János	utász kar
2. Husz. E.	főhadnagy	Hollósy József	2. husz. e.
3. Husz. E.	hadnagy	Horváth Ferenc	3. husz. e.
32. G. S. E.	százados	Hrabovszky István	32. g. h. e.
34. G. S. E.	százados	Hrabéczy Miksa	34. h. g. e.
33. G. S. E.	százados	Hüttinger Ferenc	33. g. h. e.
39. G. S. E.	hadnagy	Hültl Moric	34. g. h. e.
61. G. S. E.	főhadnagy	Halmay Ignác	hadbiró
2. G. S. E.	százados	Járosy Ádám	2. g. h. e.
2. G. S. E.	százados	Jászvicz Ferenc	16. honv. z.
37. G. S. E.	hadnagy	Jelencsik Imre	37. g. h. e.
8. Husz. E.	főhadnagy	Jenik Móric	8. husz. e.
53. G. S. E.	kilépett hadnagy	Jenney Károly id.	4. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Jenney Károly if	53. g. h. e.
2. V. l. E.	főhadnagy	Jeszenszky János	74. honv. z.
52. G. S. E.	főhadnagy	Jnczédy László	hadmegye parancs.
5. tüz. E.	hadnagy	Jonák József	honv. tüzér
3. Husz. E.	főhadnagy	Irinyi Bertalan	3. husz. e.
10. Husz. E.	kilépett hadnagy	Justh Antal	18. husz. e.
39. G. S. E.	főhadnagy	Idziceskul János	Gránátos
4. Gar. Z.	főhadnagy	Kálmán Lajos	térparancsn.
8. Husz. E.	főhadnagy	Kalocsa Balázs	8. husz. e.
52. G. S. E.	kilépett hadnagy	Kálóczy Kálmán	128. h. z.
1. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Karácsonyi István	14. husz. e.
4. Husz. E.	őrnagy	Karger Ferdinand	4. husz. e.
10. Husz. E.	hadnagy	Károly Pál	10. husz. e.
6. Husz. E.	százados	Károlyi Miksa	6. husz. e.
57. G. S. E.	hadnagy	Kauszler Jósef	térparancsn.
2. Husz. E.	százados	Kacskovits János	2. husz. e.
2. G. S. E.	százados	Keller Jósef	2. g. h. e.
62. G. S. E.	főhadnagy	Keresztes Ferenc	térparancsn.
33. G. S. E.	hadnagy	Keresztes Lajos	13. honv. z.

őrnagy	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
százados	marc. 4. 1850	elbocsáttatott	
„		beosztatott	
alezredes	febr. 8. 1850	beosztatott	
őrnagy	jan. 18. 1850	12 évi várfogs.	
„	jan. 18. 1850	6 évi várfogs.	3 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	decemb. 28. 1849	beosztatott	
alezredes	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
százados	decemb. 18. 1849	12 évi várfogs.	
„	febr. 5. 1850	golyóra	12 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	8 évi fogs.
„	decemb. 18. 1849	8 évi fogs.	
„	febr. 15. 1850	12 évi várfogs.	
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
főhadnagy	„ 14. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	„ 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
„	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
„	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
őrnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	marc. 4. 1850	beosztatott	
„	febr. 5. 1850	elbocsáttatott	
százados	„ 15. 1850	beosztatott	
„	„ 15. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
		elbocsáttatott	
alezredes	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	jan. 16. 1850	„	16 évi „
százados	marc. 11. 1850	„	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	„ 4. 1850	elbocsáttatott	
„	„ 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
„	„ 14. 1850	„	16 évi „
alezredes	decemb. 18. 1849	„	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
„	decemb. 18. 1849	„	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	„	16 évi fogs.
„	marc. 14. 1850	„	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amn.
„	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
őrnagy	„ 14. 1850	10 évi várfogs.	9 évi „
százados	„ 14. 1850	golyóra	10 évi „
„	„ 14. 1850	12 évi várfogs.	10 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
„	decemb. 18. 1849	12 évi várfogs.	10 évi fogs.
ezredes	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
őrnagy	„ 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
alezredes	„ 14. 1850	5 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	„ 8. 1850	8 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	„ 14. 1850	elbocsáttatott	
őrnagy	jan. 16. 1850	10 évi várfogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	marc. 14. 1850	10 évi várfogs.	
„	„ 3. 1850	golyóra	16 évi várfogs.

8. Husz. E.	főhadnagy	Kerkapolyi Móric	7. husz. e.
48. G. S. E.	nyugl. százados	Kirschner Károly	nemzetőr
9. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Kisfaludy Móric	16. honv. z.
1. G. S. E.	főhadnagy	Kiss Antal	85. szék. h. z.
37. G. S. E.	nyugal. százados	Kiss Károly	nemzetőr
34. G. S. E.	hadnagy	Kiss Ferenc	tábor kar
1. G. S. E.	őrmester	Kiss János	78. honv. z.
39. G. S. E.	főhadnagy	Kiszling Károly	fegyvertárnál
34. G. S. E.	hadnagy	Koch Ferdinand	törzs porkoláb
1. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Koczó Károly	térparancsn.
12. Husz. E.	főhadnagy	Kökényesy Staniszló	hadtest parancsn.
12. G. S. E.	kilépett hadnagy	Kölgen Ferenc	30. honv. z.
39. G. S. E.	százados	Kollik Ferenc	39. g. h. e.
1. Sz. G. E.	főhadnagy	Kollosy István	1. szék. e.
9. Husz. E.	főhadnagy	Komáromi István	9. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Kompothy Ágoston	honv. vadász
12. G. S. E.	hadnagy	Kopytsinszky Leo.	honv. vadász
32. G. S. E.	főhadnagy	Korponay János	hadügym. secret.
12. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Kossuth Sándor	hadtest parancsn.
10. Husz. E.	főhadnagy	Kovács József	hadügyministernél
M. T.	hadnagy	Kováts Ernő	30. h. z.
3. Husz. E.	százados	Krain János	3. husz. e.
61. G. S. E.	százados	Krausz Károly	korház parancsn.
60. G. S. E.	hadnagy	Krasuczky Mihály	60. g. h. z.
·/·	nyugal. főhadnagy	Kröbath Ferenc	korház parancsn.
19. G. S. E.	főhadnagy	Kroner Sándor	133. h. z.
60. G. S. E.	főhadnagy	Kropp József	60. g. h. z.
60. G. S. E.	őrmester	Kunczl Antal	60. g. s. e.
33. G. S. E.	kilépett hadnagy	Kubinyi Károly	95. honv. z.
1. Husz. E.	főhadnagy	Kutassy Ignacz	1. husz. e.
1. Husz. E.	hadnagy	Kutassy Pál	1. husz. e.
52. G. S. E.	hadnagy	Landerer Gyula	52. g. h. e.
48. G. S. E.	százados	Gróf Lajsberg Károly	48. g. h. z.
4. Husz. E.	hadnagy	Lemeé Lajos	4. husz. e.
2. Husz. E.	·/·	Lendvay Rudolf	2. husz. e.
2. Husz. E.	százados	Lenkey Károly	13. husz. e.
6. Husz. E.	százados	Lenkey János	hadtest parancsn.
·/·	nyug. őrnagy	Lehoczky Ferdinand	térparancsnok
60. G. S. E.	hadnagy	Leopold Márton	62. h. z.
37. G. S. E.	főhadnagy	Lill Adolf	tábor kar
M. T.	hadnagy	Lippus István	28. h. z.
2. G. S. E.	főhadnagy	Litzmayer Károly	48. h. z.
5. tüz. E.	hadnagy	Lukáts Dienes	tüzér parancsn.
8. Husz. E.	főhadnagy	Lukáts Károly	8. husz. e.
9. Husz. E.	„	Luzsenszky Sándor	9. husz. e.
9. Husz. E.	„	Luzsenszky Henrik	9. husz. e.
·/·	kilépett hadnagy	Madarasy Miklós	térparancsn.
6. V. l. E.	főhadnagy	Majthényi Kálmán	18. husz. e.
·/·	nyugal. százados	Majthényi Lajos	.
51. G. S. E.	kilépett hadnagy	Makray László	20. husz. e.
2. G. S. E.	főhadnagy	Máriásy János	hadtest parancsn.

őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
»			Nagy-Váradon elitéltetett
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
ezredes	novemb. 16. 1849	10 évi fogs.	1850. jul. 20. amnest.
alezredes	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	febr. 5. 1850	besoroztatott	
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi várfogs.	3 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
szazados	febr. 5. 1850	12 évi várfogs.	8 évi fogs.
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
ezredes	novemb. 17. 1849	golyóra	18 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	
százados	jan. 18. 1850	golyóra	16 évi várfogs. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	»	10 évi várfogs.
»	febr. 15. 1850	»	16 évi fogs.
hadnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
ezredes	marc. 4. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	decemb. 5. 1849	golyóra	16 évi »
százados	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	» 14. 1850	golyóra	12 évi »
alezredes	» 14. 1850	golyóra	12 évi »
százados	» 14. 1850	12 évi fogs.	7 évi »
»	» 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
»	febr. 15. 1850	10 évi várfogs.	2 é. várf. 1851. feb. 28. amn.
»	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
»	» 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
»	» 14. 1850	besoroztatott	
őrnagy	» 14. 1850	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
»	decemb. 19. 1849	»	16 évi fogs.
százados	decemb. 19. 1849	»	10 évi »
»	marc. 14. 1850	»	10 évi »
őrnagy	marc. 14. 1850	»	16 évi »
százados	febr. 15. 1850	»	16 é. fogs. 1850. jul. 27. amn.
»	jan. 16. 1850	12 évi fogs.	
»	febr. 15. 1850	golyóra	12 évi fogs.
tábornok	kereset alatt megőrült s meghalt		
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	2 é. fogs. 185.1 feb. 28. amn.
»	jan. 16. 1850	15 évi fogs.	
»	» 16. 1850	kötélre	12 évi várfogs.
»	» 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
ezredes	febr. 15. 1850	»	16 évi »
százados	marc. 14. 1850	»	10 évi »
»	» 14. 1850	»	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
»	» 14. 1850	kötélre	12 é. fogs. 1851. maj. 10. amn.
őrnagy	» 16. 1850	golyóra	20 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	» 14. 1850	12 évi várfogs.	10 évi fogs.
		nyugalmaztatott	
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
ezredes	marc. 14. 1850	16 évi várfogs.	

9. Husz. E.	százados	Markovits Adolf	9. husz. e.
9. Husz. E.	hadnagy	Markovits Vince	9. husz. e.
32. G. S. E.	főhadnagy	Martini Frigyes	21. honv. z.
9. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Marzsó Imre	nemzetőr
9. Husz. E.	hadnagy	Marzsó József	9. husz. e.
34. G. S. E.	főhadnagy	Mayer Henrik	34. g. h. e.
52. G. S. E.	hadnagy	Maygraber Gusztáv	52. g. s. e.
M. T.	„	Mecséry Gusztáv	20. honv. z.
37. G. S. E.	„	Mödl Ferenc	28. honv. z.
2. Husz. E.	százados	Medvetzky Béla	2. husz. e.
12. Husz. E.	„	Menyhárdt Antal	hadügytárban
6. V. l. E.	„	Mesterházy István	1. husz. e.
41. G. S. E.	főhadnagy	Báró Meszina Ferenc	táborkar
6. Husz. E.	hadnagy	Báró Meszena István	térparancsnok
3. Husz. E.	főhadnagy	Mészey János	14. husz. e.
1. hat. E.	kilépett főhadnagy	Meszlényi Ödön	hadmegye parancs.
10. Husz. E.	főhadnagy	Mezey Károly	10. husz. e.
3. Husz. E.	kilépett hadnagy	Mezősy Pál	várparancsnok
60. G. S. E.	hadnagy	Mihailics Ferenc	60. g. s. e.
4. D. l. O.	kilépett főhadnagy	Mihájlovits Mihály	7. husz. e.
2. G. S. E.	főhadnagy	Mikosits Adolf	2. g. s. e.
5. Husz. E.	kilépett hadnagy	Molnár Ferdinand	hadügym. tárban
33. G. S. E.	hadnagy	Mindszenti Kálmán	37. h. z.
2. Szék. E.	hadnagy	Molnár Károly	51. honv. z.
M. T.	kilépett hadnagy	Moncé Károly	szállitó kar parancs.
11. Husz. E.	százados	Móricz Dionisz	Lehelhusz.
2. Ch. l. E.	főhadnagy	Móricz Károly	13. husz. e.
11. Husz. E.	„	Móricz Sándor	14. husz. e.
48. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Mitterbacher Gusztáv	135. honv. z.
2. Husz. E.	„ „	Mukics Antal	2. honv. e.
48. G. S. E.	hadnagy	Nachtigal Ferenc	48. g. s. e.
19. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Nagy Ödön	hadoszt. parancsn.
1. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Nagy Lajos	13. husz. e.
2. G. S. E.	hadnagy	Nagy Lajos	2. s. e.
60. G. S. E.	főhadnagy	Nagy János	60. s. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Nanásy Károly	21. honv. z.
9. Husz. E.	főhadnagy	Nedetzky János	9. husz. e.
7. Husz. E.	nyugal. százados	Németh János	hadügy segéd
2. G. S. E.	főhadnagy	Németh Adolf	táborkar
39. G. S. E.	hadnagy	Neuman Eduárd	39. g. s. e.
7. Ch. l. E.	kilépett hadnagy	Niszner János	14. husz. e.
2. Husz. E.	hadnagy	Niszner Antal	14. husz. e.
19. G. S. E.	főhadnagy	Nyeregjártó János	19. honv. z.
Ruhatár	hadnagy	Nyitray József	ruha raktár
34. G. S. E.	százados	Obradovits Cyril	korház parancsn.
4. hat. E.	főhadnagy	Odobászits Ferenc	határ jegyző
44. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Offenbach Lajos	tábor kar
37. G. S. E.	főhadnagy	Okolicsányi István	nemzetőr
32. G. S. E.	főhadnagy	Okolicsányi József	hadügym. tárgyaló
Szekerész	hadnagy	Orosz József	szekerész
36. G. S. E.	„	Pecht Sándor	52. g. s. e.

alezredes	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	elbocsáttatott
százados	„ 14. 1850	golyóra	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	jan. 15. 1850	12 évi fogs.	
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	„ 14. 1850	„	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	„ 14. 1850	„	16 évi fogs.
„	„ 14. 1850	„	10 évi várfogs.
százados	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi „
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
„		elbocsáttatott	
ezredes	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
„	marc. 14. 1850	golyóra	18 évi várfogs.
alezredes	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	
„	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
százados	jan. 16. 1850	6 évi fogs.	febr. 28. 1851. amnest.
ezredes	„ 16. 1850	kötélre	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	„ 16. 1850	„	18 évi fogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	„	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
főhadnagy	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	4 évi fogs.
ezredes	febr. 16. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
százados	jan. 18. 1850	besoroztatott	
őrnagy	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
„	„ 5. 1849	golyóra	16 évi fogs.
„	„ 5. 1849	10 évi fogs.	
százados	„ 18. 1849	12 évi fogs.	4 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
ezredes	decemb. 16. 1849	kötélre	18 évi „
őrnagy	decemb. 18. 1849	15 évi fogs.	
százados	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi „
„	jan. 16. 1850	golyóra	10 évi fogs. másodszor 5 évre
„	marc. 14. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
„	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
ezredes	decemb. 16. 1849	10 évi fogs.	megkegyelmeztetett
százados	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	
„	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	
őrnagy	marc. 20. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	marc. 20. 1850	kötélre	16 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 12. amnest.
„	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	marc. 8. 1850	12 évi fogs.	8 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	febr. 5. 1850	14 évi fogs.	6 é. fogs. 4851. feb. 28. amn.
százados	marc. 4. 1850	golyóra	8 évi fogs.
hadnagy	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.

4. Husz. E.	főhadnagy	Pálfy János	4. husz. e.
2. Husz. E.	százados	Papp Károly	2. husz. e.
11. Husz. E.	hadnagy	Papp Mihály	11. husz. e.
3. Ch. l. E.	százados	Parcsétics Zsigmond	14. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Pászthory Sándor	4. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Pataky Mihály	94. honv. z.
10. Husz. E.	százados	Paulovits Imre	7. husz. e.
16. hat. E.	hadnagy hadbiró	Pávay Alexius	hadbiró
10. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Péchy József	6. husz. e.
5. Husz. E.	nyugal. százados	Pelczer Károly	térparancsn.
1. Husz. E.	hadnagy	Perczel László	1. husz. e.
4. Husz. E.	kilépett főhadnagy	Perczel Antal	nemzetőri
2. hat. E.	kilépett főhadnagy	Peretich Albert	137. honv. z.
52. G. S. E.	főhadnagy	Petheő Vilmos	táborkari
nyugalm.	„	Petrovits András	21. honv. z.
18. hat. E.	hadnagy	Philipovszky Tamás	tüzér
2. Husz. E.	„	Pfönigsdorf Sándor	18. husz. e.
2. Husz. E.	alezredes	Pikéty Gusztáv	lovas hadoszt. par.
32. G. S. E.	nyugal. hadnagy	Pikéty Mihály	100. honv. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Pinks Jósef	69. honv. z.
52. G. S. E.	kilépett hadnagy	Gróf Pletrich János	131. honv. z.
nyugalm.	főhadnagy	Pögler János	106. honv. z.
4. Husz. E.	százados	Polák Vilmos	4. husz. e.
37. G. S. E.	kilépett főhadnagy	Pongrácz Ferdinand	20. honv. z.
8. Husz. E.	főhadnagy	Pongrátz István	táborkari
9. Husz. E.	hadnagy	Posch Márton	16. husz. e.
M. T.	„	Posta Ferenc	hadoszlop parancs.
34. G. S. E.	„	Potovszky Péter	dandár
7. Ch. l. E.	„	Pretzel Mihály	hadtest parancsn.
1. Husz. E.	százados	Prevendár János	1. husz. e.
5. tüz. E.	főhadnagy	Psotta Móric	tüzér főnök
3. Husz. E.	százados	Puchly János	3. husz. e.
25. G. S. E.	kilépett hadnagy	Pusztelnik Alfons	utász kar
2. G. S. E.	százados	Quarlando Ferdinand	hadosztály parancs.
60. G. S. E.	kilépett hadnagy	Rácz Ferenc	24. honv. z.
39. S. S. E.	hadapród	Rácz Sándor	60. g. h. e.
52. G. S. E.	százados	Rapaich Dániel	puskaportán
3. Husz. E.	hadnagy	Gróf Ráday Pál	16. husz. e.
32. G. S. E,	főhadnagy	Rajcsányi Imre	Gránátos
12. Husz. E.	nyugal. főhadnagy	Rédl Miksa	térparancsn.
52. G. S. E.	hadnagy	Rédl György	22. honv. z.
4. Dzsid. E.	nyugal. százados	Reichel Kristóf	Aradi térparancsn.
52. G. S. E.	főhadnagy	Reuche Rudolf	137. honv. z.
62. G. S. E.	„	Reiner Lajos	62. honv. e.
9. hat. E.	százados	Reindle Károly	szegedi szál. házpar.
	ügyvéd	Remellay Gusztáv	főhadbiró
60. G. S. E.	hadnagy	Röder Vince	60. g. h. z.
1. Sz. h. E.	„	Rödiger Lajos	mérnők kar
7. Ch. l. E.	kilépett százados	Rohonczy Leopold	16. husz. e.
51. G. S. E.	hadnagy	Rohrman Károly	14. husz. e.
M. T.	„	Rudnay Justin	18. husz. e.

százados	febr. 15. 1850	golyóra	10 évi fogs.
nyug. ezr.	decemb. 17. 1849	3 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
főhadnagy	marc. 14. 1850	besoroztatott	
ezredes	decemb. 16. 1849	golyóra	18 évi várfogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	5 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	12 évi fogs.
ezredes	novemb. 17. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
százados	febr. 14. 1850	elbocsáttatott	
„	„ 14. 1850	12 évi fogs.	
őrnagy	„ 15. 1850	10 évi fogs.	6 é. fog. 1851s. feb. 28. amn.
százados	decemb. 12. 1849	5 évi fogs.	megkegyelmeztetett
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	jan. 18. 1850	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1861. feb. 58. amn.
„	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	
„	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	jan. 16. 1850	golyóra	12 évi „
tábornok	Pesten itéltetett 5 évi fogságára		
százados	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
„	„ 5. 1849	golyóra	16 évi fogs.
„	„ 18. 1849	6 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
„	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
alezredes	febr. 15. 1850	golyóra	18 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
„	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
százados	„ 4. 1850	golyóra	10 évi „
alezredes	„ 4. 1850	besoroztatott	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
ezredes	novemb. 14. 1849	kötélre	18 évi „
százados	decemb. 12. 1849	12 évi fogs.	
ezredes	novemb. 27. 1849	kötélre	18 évi „
alezredes	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
őrnagy	decemb. 28. 1849	besoroztatott	
ezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	15 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	6 évi fogs.	megkegyelmeztetett
százados	decemb. 28. 1849	6 évi fogs.	
ezredes	novemb. 24. 1849	golyóra	18 é. fogs. 1850 megkegyelm.
alezredes	marc. 16. 1850	golyóra	13 é. fogs. 1850 megkegyelm.
százados	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
„	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
„	marc. 14. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	2 é. fogs. 1850. megkegyelm.
százados	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
őrnagy	„ 18. 1850	elbocsáttatott	
százados	„ 4. 1850	beosztatott	
őrnagy	„ 14. 1850		Pestre vittetett
százados	„ 14. 1850	golyóra	10 évi várfogs.
„	febr. 5. 1850	14 évi fogs.	12 évi fogs.
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	
százados	jan. 16. 1850	5 évi fogs.	3 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.

2. hat. G. E.	hadnagy	Rudianin István	korház parancsn.
2. G. S. E.	"	Ruzitska József	2. g. honv. e.
2. Husz. E.	százados	Ruzinszky Fodor	2. husz. e.
2. G. h. E.	hadnagy	Rödiger Rudolf	2. hat. e.
M. T.	"	Sághy Lajos	Lehelhuszár
2. C. E.	kilépett főhadnagy	Salamon Elek	16. husz. e.
7. Husz. E.	" "	Sándor Kálmán	9. hat. e.
62. G. S. E.	" hadnagy	Sárich János	táborkar
3. Husz. E.	hadnagy	Safalviczky Frigyes	3. husz. e.
62. G. S. E.	"	Sachovszky Károly	szállitó ház parancs.
1. Szék. G. E.	főhadnagy	Schatzberg Károly	38. honv. z.
39. G. S. E.	hadnagy	Schenovicz Frigyes	táborkar
60. G. S. E.	"	Schmidl Antal	60. honv. e.
39. G. S. E.	"	Schober Ernő	39. g. h. e.
2. G. S. E.	kilépett hadnagy	Schott László	131. honv. z.
52. G. S. E.	hadnagy	Schubert Ignác	52. honv. z.
4. Husz. E.	"	Schweidl Albert	4. husz. e.
10. Husz. E.	"	Schvidniczky János	10. husz. e.
4. V. l. E.	kilépett hadnagy	Schultz Robert	tüzérkar
60. G. S. E.	hadnagy	Sebes Emil	utász kar
2. G. S. E.	"	Schuszter Ignác	49. honv. z.
1. Husz. E.	főhadnagy	Sebő Lajos	1. husz. e.
7. Husz. E.	nyug. főhadnagy	Szeif Lajos	16. husz. e.
9. Husz. E.	hadnagy	Szibenlist Antal	9. husz. e.
9. Husz. E.	százados	Szibenlist János	9. husz. e.
62. G. S, E.	nyugal. hadnagy	Simonfy József	nemzetőr
M. T.	hadnagy	Simonyi Viktor	39. honv. z.
2. G. S. E.	százados	Szklenka Vince	2. g. honv. e.
37. G. S. E.	cz. kilép. főhadnagy	Skutáry György	térparancsn.
62. G. S. E.	hadnagy	Somlay Miksa	62. g. honv. e.
31. G. S. E.	főhadnagy	Somogyi Jósef	31. g. honv. e.
10. Husz. E.	hadnagy	Szontagh Frigyes	10. husz. e.
31. G. S. E.	nyugal. főhadnagy	Sotterius Frigyes	térparancsn.
ruhabizot.	hadnagy	Stallitzer Antal	ruhabizott.
62. G. S. E.	"	Sztanko Samu	49. honv. z.
3. Husz. E.	"	Sztankovits Constantin	3. husz. e.
37. G. S. E.	"	Stark Károly	honv. vadász
2. Husz. E.	főhadnagy	Steiner Eduárd	2. husz. e.
nyugalm.	százados	Báró Sternegg Lajos	térparancsn.
1. Husz. E.	hadnagy	Strobl Izidor	1. husz. e.
2. G. S. E.	"	Sümegh József	39. honv. z.
40. G. S. E.	kilépett hadnagy	Supper Sándor	táborkari
37. G. S. E.	százados	Supper Ágoston	81. honv. z.
7. Ch. l. E.	"	Szabó Vince	5. husz. e.
M. T.	hadnagy	Szabó Jósef	42. honv. z.
M. T.	hadnagy	Szabó Imre	táborkari
9. Husz. E.	százados	Szalinay József	szekerész kar
3. V. l. E.	hadnagy	Gróf Szapáry Geyza	2. husz. e.
5. Drag. E.	főhadnagy	Szász Mihály	térparancsn.
6. V. l. E.	százados	Szathmáry Mihály	17. husz. e.
39. G. S. E.	"	Szász János	nemzetőr

hadnagy	jan. 16. 1850	10 évi fogs.	
százados	„ 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes		beosztatott	
százados	marc. 20. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. megkegyelm.
„	marc. 14. 1850	kötélre	Aradi korházban meghalt
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 évi fogs. amnest.
őrnagy	„ 18. 1849	„	16 évi fogs.
százados	„ 18. 1849	„	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	marc. 4. 1850	elbocsáttatott	
főhadnagy	marc. 20. 1850	2 évi fogs.	
százados	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
százados	„ 14. 1850	„	10 évi fogs.
„	„ 14. 1850	„	10 évi „
„	decemb. 18. 1849	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
„	febr. 15. 1850	golyóra	10 évi fogs.
„	„ 15. 1850	elbocsáttatott	
„	„ 4. 1850	golyóra	8 évi fogs.
„	decemb. 12. 1849	„	14 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	„	10 évi fogs.
százados	jan. 16. 1850	12 évi fogs.	10 évi „
őrnagy	decemb. 12. 1849	golyóra	16 évi „
százados	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
őrnagy	jan. 18. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	jan. 18. 1850	„	16 évi fogs. amnest.
alezredes	decemb. 5. 1849	„	16 évi fogs.
százados	jan. 17. 1850	„	12 évi „
„	„ 16. 1850	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
„	„ 16. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
„	marc. 4. 1850	golyóra	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	10 évi fogs.
őrnagy	marc. 20. 1850	kötélre	18 évi várfogs.
százados	febr. 15. 1850	3 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
főhadnagy	marc. 20. 1850	15 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	12 évi fogs.	10 ézi fogs.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi „
őrnagy	febr. 15. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
százados	mart. 14. 1850	elbocsáttatott	
őrnagy	„ 4. 1850	golyóra	12 évi fogs.
százados	„ 4. 1850	„	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	„ 8. 1850	„	14 évi fogs.
őrnagy	decemb. 18. 1849	„	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
alezredes	marc. 8. 1850	„	14 évi fogs.
„	„ 14. 1850	10 évi fogs.	
őrnagy	„ 16. 1850	kötélre	12 évi fogs.
„	„ 16. 1850	kötélre	12 évi „
„	„ 14. 1850	elbocsáttatott	
százados	„ 14. 1850	elbocsáttatott	
őrnagy	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
ezredes	novemb. 17. 1849	kötélre	18 évi fogs.
„	marc. 20. 1850	15 évi fogs.	10 évi „

51. G. S. E.	főhadnagy	Székely Sándor	térparancsn.
62. G. S. E.	„	Szekulits István	hadtest parancsn.
7. Husz. E.	nyug. főhadnagy	Szente Pál	korház parancsn.
2. G. S. E.	kilépett hadnagy	Szentiványi Kázmér	hadoszt. parancsn.
4. Husz. E.	százados	Szepesházy Ferdinand	4. husz. e.
10. Husz. E.	főhadnagy	Szikszay Tamás	10. husz. e.
52. G. S. E.	nyugal. százados	Szilavetzky Ágoston	hadmegye parancs.
Szekerész	hadnagy	Szokoloczy Mihály	szekerész
4. Husz. E.	„	Szomor Károly	8. husz. e.
utászkar	főhadnagy	Szottfried Ferdinand	utász kar
6. Husz. E.	százados	Słonieczky Rudolf	6. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Sztankoczy András	26. honv. z.
Korona őr	százados	Takáts Lajos	korona őr
1. Drag. E.	főhadnagy	Tallián András	1. husz. e.
M. T.	hadnagy	Tarnay Antal	27. honv. z.
2. Husz. E.	főhadnagy	Tartler Zsigmond	2. husz. e.
·/.	·/.	Gróf Teleky Sándor	táborkar segéd
2. Husz. E.	hadnagy	Gróf Teleky Domokos	2. husz. e.
2. Szék. E.	nyug. százados	Timár Ferdinand	térparancsn.
34. G. S. E.	főhadnagy	Tománoczy Lajos	34. g. h. e.
33. G. S. E.	hadnagy	Tomka Ferdinand	15. honv. z.
39. G. S. E.	százados	Tomics Adolf	száll. ház parancsn.
6. Husz. E.	hadnagy	Tomsdorf Ágoston	6. husz. e.
6. Gy. Batter.	„	Toth András	58. honv. z.
48. G. S. E.	„	Toth Antal	táborkar
34. G. S. E.	százados	Toth Ágoston	táborkar
G. Z.	őrmester	Trangos István	48. honv. z.
10. Husz. E.	hadnagy	Trojáczky Miksa	7. husz. e.
60. G. S. E.	százados	Turner Gusztáv	60. g. honv. z.
34. G. S. E.	hadnagy	Tovarniczky Isidor	42. honv. z.
8. Husz. E.	főhadnagy	Ujj Imre	8. husz. e.
24. G. S. E.	kilépett százados	Báró Üchtritz Emanuel	12. husz. e.
31. G. S. E.	nyug. hadnagy	Ujváry István	nemzetőr
M. T.	kilépett hadnagy	Vajda Sándor	18. husz. e.
1. Husz. E.	százados	Vajda Ferenc	1. husz. e.
34. G. S. E.	hadnagy	Várady Eduárd	34. honv. e.
52. G. S. E.	„	Vargay Mihály	96. honv. z.
8. Husz. E.	százados	Végh Bertalan	7. husz. e.
11. Husz. E.	„	Vér György	11. husz. e.
2. Husz. E.	főhadnagy	Vermes Ignác	2. husz. e.
4. Husz. E.	hadnagy	Vida Péter	4. husz. e.
5. Husz. E.	„	Vidos Márton	5. husz. e.
1. Husz. E.	kilépett hadnagy	Villám Gyula	13. husz. e.
12. Husz. E.	főhadnagy	Virágh Gedeon	12. husz. e.
4. Husz. E.	„	Voigt Károly	4. husz. e.
32. G. S. E.	„	Vörös István	Gránátos
12. G. S. E.	hadnagy	Vadovszky Mihály	133. honv. z.
9. Hat. E.	kilépett őrnagy	Valdberg Károly	tábor kar
5. tüzér E.	főhadnagy	Wanner Jósef	tüzérfőnök
6. V. l. E.	kilépett főhadnagy	Gf. Wartensleben Ágost.	18. husz. e.
37. G. S. E.	százados	Weber János	térparancsnok

őrnagy	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. várf. 1850. jun. 12. amn.
százados	decemb. 5. 1849	10 évi fogs.	1851. feb. 28. amnest.
alezredes	decemb. 18. 1849	kötélre	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
„	marc. 14. 1850	elbocsáttatott	
alezredes	decemb. 5. 1849	6 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	
százados	febr. 15. 1850	golyóra	16 évi fogs.
alezredes	marc. 14. 1850	4 évi fogs.	
·/·	marc. 20. 1850	elbocsáttatott	
százados	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	10 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	marc. 14. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
százados	febr. 15. 1850	elbocsáttatott	
„	jan. 16. 1850	kötélre	12 évi fogs.
„	febr. 15. 1850	4 évi fogs.	elbocsátatott
alezredes		elbocsáttatott	
százados	jan. 16. 1850	6 évi fogs.	1851. feb. 28. amnest.
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
százados	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi várfogs.
„	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	marc. 4. 1850	golyóra	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	„ 14. 1850	10 évi fogs.	
alezredes	„ 14. 1850	golyóra	16 évi fogs.
százados	„ 14. 1850	„	16 évi „
ezredes	novemb. 24. 1849	„	18 évi várfogs.
alezredes	decemb. 5. 1849	elbocsáttatott	
százados	decemb. 18. 1849	12 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	12 évi fogs.
százados	febr. 5. 1850	„	16 évi „
őrnagy	marc. 14. 1850	„	10 évi „
ezredes	marc. 14. 1850		a Porosz kormányn. adat. ki
őrnagy	decemb. 5. 1849	12 évi fogs.	
százados	„ 18. 1849	10 évi fogs.	1850. jun. 12. amnest.
őrnagy	„ 12. 1849	golyóra	14 évi fogs.
százados	febr. 5. 1850	5 évi fogs.	2 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	marc. 20. 1850	golyóra	14 évi fogs.
őrnagy	„ 11. 1850	golyóra	10 évi „
százados	„ 14. 1850	beosztatott	
őrnagy	jan. 16. 1850	golyóra	16 é. fog. Aradi korh. meghalt
százados	febr. 13. 1850	golyóra	12 évi fogs.
„	febr. 15. 1850	10 évi fogs.	4 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
őrnagy	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	decemb. 18. 1849	kötélre	16 évi várfogs.
százados	marc. 14. 1850	beosztatott	
„	febr. 5. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
főhadnagy	febr. 5. 1850	10 évi fogs.	2 é. fogs. kiállta az idejét
ezredes	novemb. 16. 1849	kötélre	18 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
alezredes	marc. 14. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	novemb. 16. 1849	kötélre	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy	marc. 8. 1850	12 évi fogs.	

34. G. S. E.	hadnagy	Wéber Ernő	6. honv. z.
62. G. S. E.	százados	Weingantner József	ruhatár
32. G. S. E.	„	Weiszl János	Gránátos
nyugalm.	„	Wels János	térparancsnok
Kilépett	„	Wieland Antal	nemzetőr
8. Husz. E.	hadnagy	Wierbiczky Longim	8. husz. e.
34. G. S. E.	főhadnagy	Wolf Adolf	34. g. h. e.
52. G. S. E.	százados	Br. Wulkanuova Ferenc	térparancsnok
19. G. S. E.	hadnagy	Wunder Mihály	133. h. z.
60. G. S. E.	főhadnagy	Záborszky Imre	15. honv. z.
4. Husz. E.	százados	Zámbely Lajos	táborkar
3. Husz. E.	hadnagy	Zombory Emil	3. husz. e.
4. Husz. E.	főhadnagy	Zankó Imre	4. husz. e.
2. Husz. E.	„	Zatureczky Károly	2. husz. e.
2. G. S. E.	százados	Zeitler József	táborkar
58. G. S. E.	„	Ziegler Mór	táborkar
1. Dzs. E.	nyug. főhadnagy	Zúko János	29. honv. z.
37. G. S. E.	főhadnagy	Zierer Jósef	·/.
33. G. S. E.	„	Zombath István	ruha raktár
37. G. S. E.	százados	Zsámbokréty Imre	tartalék oszt.
60. G. S. E.	nyug. főhadnagy	Zsolnay Ferenc	·/.
10. Husz. E.	kilépett hadnagy	Zsurmay Leopold	10. husz. e.
M. T.	hadnagy	Zuber Antal	hadügyministeri
9. Husz. E.	„	Ziegler György	16. husz. e.
2. Dsd. E.	százados	Gf. Zsielinszky Károly	
8. Husz. E.	„	Szillárd Adolf	18. husz. e.
1. Temesi	1-ső alispán	Murányi Ignácz	
2. Temesi	2-ad alispán	Radványi Imre	
3. Csongrádi	1-ső alispán	Ronay Mihaly	
4. Torontál	m. főbiró	Paresetits Hugó	
5. Torontál	m. szbiró	Stefánovits Velernis	
6. ügy	véd	Zeonik Lajos	
7. Temesi	esküdt	Vizkelety Ágoston	
8. Szabadka	város	Lenhárd Máté	
9. taná	csosai	Skenderovits János	
10. Vészbiró	Váradon	Fodor Imre	

Ezen utóbbi 10 egyén Temesvárt lévén elitélve, de az aradi várban szenvedték rabságuk idejét a kegyelmezésig, nem lévén honvéd tisztek, de azért őket kifelejteni bünnek tartanám.

százados	febr. 5. 1850	2 évi fogs.	elbocsáttatott
őrnagy	marc. 14. 1850	10 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
alezredes	febr. 5. 1850	16 évi fogs.	
őrnagy	febr. 5. 1850	golyóra	16 évi fogs. amnest.
százados	marc. 14. 1850	„	10 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
„	„ 14. 1850	„	16 évi várfogs.
őrnagy	febr. 5. 1850	„	16 évi fogs.
„	marc. 14. 1850	beosztatott	
„	„ 14. 1850	kötélre	16 évi fogs.
„	„ 14. 1850	golyóra	10 évi fogs.
„	„ 14. 1850	8 évi fogs.	1851. febr. 28. amnest.
százados	jan. 16. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	jan. 16. 1850	elbocsáttatott	
„	marc. 14. 1850	beosztatott	
őrnagy	jan. 16. 1850	15 évi fogs.	
százados	jan. 18. 1850	12 évi fogs.	
őrnagy	decemb. 5. 1849	16 évi fogs.	meghalt Olmützben
„	marc. 23. 1850	golyóra	16 évi fogs.
„	febr. 5. 1850	12 évi fogs.	6 é. fogs. 1851. feb. 28. amn.
„	marc. 8. 1850	15 évi fogs.	10 évi fogs.
főhadnagy	marc. 4. 1850	golyóra	14 évi „
alezredes	decemb. 18. 1849	golyóra	16 é. fogs. 1850. jun. 12. amn.
őrnagy		elbocsáttatott	
százados	marc. 14. 1850	6 évi fogs.	elbocsáttatott
.	octob. 26. 1849	20 évi várfogs.	10 évi fogs.
őrnagy	marc. 14. 1850	golyóra	10 évi „

		16 évre	8 évre
		12 évre	12 „
		8 évre	8 „
		halálra	18 „
		10 évre	10 „
		12 évre	12 „
		kötél által halálra	14 „
		kötél által halálra	18 „
		golyó által halálra	8 „
		kötél által halálra	15 „

Az első sorban röviditett betűk magyarázata:

G. S. E.	„	Gyalog sor Ezred.
Husz. E.	„	Huszár Ezred.
Hat. E.	„	Határ Ezred.
Honv. Z.	„	Honvéd Zászlóalj.
G. H. E.	„	Gyalog Honvéd Ezred.
Mér. K.	„	Mérnök kar.
V. E.	„	Vasas Ezred.
M. h.	„	Mező-hegyesi ménes kar.
M. T.	„	Magyar testőr.
G. O.	„	Granátos osztály.
K. l. E.	„	Könnyű lovas Ezred.
D. E.	„	Dragonyos Ezred.
G. Z.	„	Garnisons zászlóalj.

	Elitélt egyének								
	kivégeztettek		kötélre	golyóra	vár			besoroztatott	Összesen
	kötél által	golyó által			munkára	fogságra			
	száma								
Az aradi várban 1849-ik évben eltitéltek sommás kimutatása	11	5	40	169	3	182		69	479 10 489

IV.

A magyar sereg csatázásai.

1848. Junius havában:

12-én Karlovicnál föllázadt rácok megtámadása Kreitner, Don Miguel ezredese mint parancsnok.

Julius havában:

11-én Versecnél Eszterházy a Rácok ellen.

14-én Étskánál Kiss Ernő, Drakulits Pikétty a Csajkiszták ellen.

18-án Tiszaföldvári magyar tábor, a rácok által megtámadtatik.

Augusztus havában:

19-én Szent Tamás és Turia megrohanása Báró Bechthold osztrák altábornagy vezérlete alatt.

20-án Neuzina Schiffner dzsidás őrnagy, a rácok ellen.

28-án Temerini magyar tábor hajnalban megtámadtatik a rácok által, Máthé 1-ső huszár ezredbeli alezredes mint parancsnok.

September havában:

2-án Perlaszi sáncok bevétele Kiss Ernő által.

11-én Perlasz városnál Kiss Ernőt a rácok megtámadták.

12-én Aradácnál Kiss Ernő Joanovics ellen.

21-én Szent Tamás másodszori megrohanása Mészáros hadügyminister vezénylete alatt.

29-én Pákozdi ütközet Horváth bán serege ellen Moga osztrák tábornagy vezénylete alatt.

Oktober havában:

6-ik Ozoránál Roth és Philipovits osztrák tábornagy seregestől elfogatott Perczel Moric által.

8-án Zsigmondfalvánál Milutinovits Kracziúnien ellen.

13-án Ó és Török Becse megtámadása a rácok által, Fack ezredes mint parancsnok.

14-én Nagykikindánál Pikéty támadta meg Báruichot.

16-án Első átmenete a határon a magyar hadseregnek osztrák honba.

16-án Perczel átmenete a Mura vizén, csatároz Burits tábornagygyal.

18-án második átmenet a határon Neusiedlnél, előcsapatunk megütközött.

28-án harmadik átmenet.

30-án Schwechati ütközet az összes osztrák hadsereg ellen, Moga tábornagy mint vezér.

November havában:

7-én Perczel átmenete Steierhonba Friedauba, csatázott az osztrákokkal.

9-én Lagerdorfot Damjánits beveszi.

12-én Lippánál Máriásy Gróf Leiningen osztrák tábornok seregével csatázott.

13-án Ó-Arad bombázása.

December havában:

2-án Rohraunál Kmetty (Neudorfnál Schweidl) ütközik osztrák sereggel.

3-án Aradi vár sikeretlen rohama Máriásy által.

5-én Tomásováci ostrom, Kiss Ernő Knizanin ellen.

12-én Alibunár és Karcsdorfnál Damjánits Theodorovits ellen.

12-én Kassai csata Gróf Schlick serege ellen, Pulszky ezredes mint parancsnok.

14-én Nádasdi ütközett Simonich seregével, Simon ezredes mint parancsnok.

14-én Uj-Aradnál Máriási csatáz Rukovina seregével.

15-én Jarkovácnál Damjánits Suplikáczot megtámadta.

16-án Nagyszombatnál Guyon ütközik Simonich és Schwarzenberg seregével.

16-án Pahrendorfnál Gróf Zichy (Neudorfnál Schweidl), Köpcsénynél Görgey csatázott, e nap belép az osztrák sereg Magyarhonba.

18-án Magyar-Óvár és Mosonynál ütközett Görgey Arth. vezér.

28-án Bábolnánál (Görgey Kornél) Nagy-Igmándnál Kmetty ütközik.

28-án Szikszónál Mészáros csatázott Gróf Schlick ellen.

30-án Moori ütközet, Perczel vezér.

31-én Pancsován Kiss Ernő a rácok ellen.

1849. Januárius havában:

1-én Eperjes megtámadtatása.

2-án Budetini ütközet Horváth őrnagy, Götz tábornok ellen.

3-án Téténynél Kmetty ellen.

4-én Kassai ütközet, Mészáros mint vezér.

5-én Az osztrák sereg bevonul Pestre.

5-én Margitzánál a szepesi vadászok csatáznak Gf. Schlick előcsapatával.

11-én Ipolyságnál Guyon ütközik.

18-án Versetznél Bobich Theodorovich ellen.

21-én Windschachtnál Schröter ütközik.

22-én Selmec és Hodrusnál Guyon ütközik.

22-én Tarcalnál Buthurin Lengyel ezredes csatázik Gróf Schlick seregével.

23-án Bodrog-Keresztúrnál Gróf Schlick serege ellen, a csatát Schultz őrnagy vezényli.

31-én Tokaji ütközet Gróf Schlick összes serege ellen Klapka vezénylete alatt.

Februar havában:

2-án Igló megtámadása az osztrákok által, Guyon osztálya a győző.

2-án Lipótvára Ordódy őrnagy alatt megadja magát.

4-én Branicko hegy rohama s bevétele Guyon osztályai által.

7-én Bélai ütközet Kmetty alatt.

8-án Hidas-Némethnél Klapka elöcsapata ütközik.

8-án Ó-Aradot Graesser osztrák tábornok támadja meg, Gáál Miklós tábornok mint parancsnok.

9-én Tornánál Piller osztálya csatáz.

11-én Szegednél Gróf Hadik szétveri a rácokat.

14-én Eszékvára capitulál Éder tábornok és Földváry Lajos alatt.

24-én Cibakházán Gf. Vécsey ütközik Ottinger seregével.

26-án, 27-én {Kápolnai nagy ütközet az összes osztrák sereg ellen, 1-ső és 7-ik hadtest Dembinszky mint fővezér.

28-án Mezőkövesdi csata Dembinszky alatt.

Marcius havában:

1-én Egerfarnosnál 1-ső hadtest Klapka alatt csatáz.

2-án Poroszlónál Görgey ütközik.

5-én Szolnok bevétele, 3-ik hadtest Damjánits vezér.

24-én Losonc megtámadása Benitzky által.

Aprilis havában:

2-án Hatvannál 7-ik hadtest csatáz Gáspár alatt Gf. Schlick seregével.

2-án Szent Tamás bevétele Perczel alatt.

4-én Tápio-Bicskénél előbb 1-ső Klapka, azután 3-ik hadtest Damjánits alatt csatáz.

6-án Isaszegi nagy ütközet az osztrák hadsereg ellen, 1-ső, 3-ik s 7-ik hadtestek, Görgey mint vezér.

7-én Eperjes bevétele Hurbán seregétől Benitzky által.

10-én Vácnál 1-ső és 3-ik hadtestek Klapka és Damjánits alatt. Götz osztrák tábornok elesik.

11-én Rákoson Asbóth 2-ik hadteste a horvát bánnal csatáz.

19-én Nagy-Sarlónál 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtestek csatáznak Welden osztrák serege ellen.

20-án Ó-Becsénél Perczel a rácokkal ütközik.

20-án Keméndnél a 7-ik hadtest Gáspár alatt csatázott.

21-én Rákoson a 2-ik hadtest Aulich alatt az osztrákok ellen csatázott.

22-én Komárom várába való bemenete az 1-ső és 3-ik hadtestnek.

22-én Nagy-Kikindánál Perczel csatázott a rácokkal.

22-én Poheringnél Martini őrnagy ütközik Barkó osztrák seregével.

24-én Basa-hidnál Perczel csatázott a rácok ellen.

26-án Komárom vára felszabaditása az ostromtól, 1-ső és 3-ik hadtest és a várőrség csatázott, Görgey mint vezér.

26-án Milincénél Perczel Theodorovits ellen csatázott.

Május havában:

4-én Budavár ostromához megérkezik az 1-ső, 2-ik és 3-ik hadtest és Kmetty osztálya.

7-én Vidinál Perczel csatázott Theodorovits ellen.

13-án Pest bombáztatása.

17-én Buda várának első megrohanása.

21-én Buda várának bevétele.

Junius havában:

3-án Kamenicnél Perczel a horvát bánnal megütközött.

7-én Kácsnál ugyan az.

13-án Csornánál Kmetty csatázott.

13-án Semptényél 1-ső hadtest Nagy Sándor alatt ütközött.

20-án Perednél 2-ik hadtest Asbóth alatt ütközött.

21-én ugyanott a 3-ik hadtest Knézich alatt ütközik, Görgey mint fővezér.

21-én Lemesánál Dembinszky az oroszokkal csatázott.

25-én Ó-Becsénél Tóth Ágoston a horvát bánnal ütközött.

27-én Ihászinál Kmetty csatázott.

28-án Győrnél a 7-ik hadtest Pöltenberg alatt csatázott.

Julius havában:

1-én Aradvára Berger alatt capitulált.

2-án Komáromi nagy ütközet 1-ső, 2-ik, 3-ik és 7-ik hadtest, Görgey vezér.

9-én Hegyesnél Igmándy a horvát bánnal csatázott.

11-én Komáromi nagy ütközet Görgey alatt.

14-én Szeghegynél Guyon csatázott a horvát bánnal.

15-én Vácnál az 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtest ütközött az oroszokkal Görgey vezérlete alatt.

16-án Turánál Dembinszky az oroszokkal csatázott.

17-én Rétságnál és Vácnál a 7-ik hadtest ütközött az oroszokkal.

18-án Vadkert és Balassa-Gyarmatnál az 1-ső és 7-ik hadtest csatázott az oroszokkal.

24-én Miskolcnál a 7-ik hadtest az oroszok ellen csatázott.

25-én Zsolnánál Görgey csatáz seregével az oroszok ellen.

26-án Keszthelynél ugyan az.

28-án Kak és Keszthelynél ugyan az.

Augusztus havában:

3-án Komáromi várőrség diadalmas kitörése Klapka parancsnoksága alatt.

5-én Szőreghnél Dembinszky tábora megtámadtatik az osztrák sereg által.

6-án Debrecennél az 1-ső hadtest Nagy Sándor alatt az oroszok ellen csatázott.

6-án Besenyőnél Dembinszky utócsapata ütközik.

7-én Csatádnál ugyan az.

9-én Kis-Becskereknél s Temesvár közötti nagy ütközöt az oroszokkal Bem vezénylete alatt.

11-én Dreyspitznél az 1-ső hadtest csatázott az osztrákokkal.

13-án Világosnál a fegyverletétel 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtest által az oroszoknak.

16-án Lugosnál Kmetty csatázott az oroszokkal.

16-án Aradvára Damjánits alatt megadja magát az oroszoknak.

18-án Dévánál az Erdélyi sereg szétoszlik, Bem és Guyon Törökhonba menekülnek.

19-én Boros-Jenőnél Gróf Vécsey és Dembinszky seregével leteszik a fegyvert az oroszok előtt.

21-én Ohába-Besztránál, Deseöfy és Lázár seregei leteszik a fegyvert az osztrákok előtt.

22-én Zsibónál Kazinczy leteszi a fegyvert az oroszoknak.

26-án Munkács vára az oroszoknak adja meg magát.

September havában:

5-én Pétervárad Kiss Pál alatt az osztrákoknak megadja magát.

5-én Komárom várának ismét kitörése.

Oktober havában:

2-án Komárom vára capitulál az osztrákoknak.

17

